

3 1761 06188628 9

АНТІН
КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ
ТРЕТЯ
ЧИТАНКА

ДЛЯ ТРЕТЬОГО РОКУ НАУКИ
В ЄДИНІЙ ШКОЛІ

ВИДАВНИЦТВО "ЧАЙКА"

PG
3825
K782
1922
с. 1
ROBARTS

Антін Крушельницький

Третя читанка

для третього року науки в Єдиній
школі; для третьої кляси молодшої
основної школи; для третьої кляси
народної школи.

Українське Акційне Видавниче Товариство

Київ - Відень - Львів

Головний офіс:

WIEN, 9. Bez., Alserstrasse 11

Київ · Відень · Львів.

„Чайка“

Українське Акційне Видавниче Товариство.

Малюнки:

Юрка Вовка, Олени Кульчицької, Володимира
Кобринського, Олега Лошнева, Франца Пляхи
і Юрка Русова.

Printed in Austria

Всі права застережено.
Copyright 1922, „Tschajka“, Wien.

1. Рідна мова.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.
Як же мову ту забути,
Що нею учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

Як же мову ту забути?
Та-ж словами тими
Ми молилися до Бога
Ще дітьми малими!
Тою мовою співали,
Гравшись — розмовляли,
У тій мові нам минуле
Наше розказали.

Ой шануйте, поважайте
Ріднесеньку мову
І учіться розмовляти
Своїм рідним словом.
Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.

2. Родина.

Мені тепер дев'ять років. Батько й мати, дякувати Богові, здорові. Старший брат Василь уже зовсім парубок. Сестра Олеся трохи менша від мене, а друга, маленька Галя, тільки що рачкує по долівці та регочеться на весь голос із викрутасів котика. Гарно в нас. Батько нас любить, і ми любимо його. Він багато працює вдома і на полі.

„Що-б то ми робили без тата! — каже нам іноді мати. — Хто годував би нас хлібом?“ ...

І маму ми любимо, вона в нас добра-добра. Оце як занедужає хто з нас, то вона ночі не спить та доглядає. А буває, що вона розсердиться: о, тоді так накричить на провинного, що аж сум бере. А що, як воно справдиться? Не даремно-ж кажуть, що материна молитва з дна моря підіймає, а материні прокльони в калюжі топлять. Та рідна мати добра! Вона кричить, а сама думає: „Коли-б, Господи, дитині що не сталось од моїх слів.“

У нас є земля, є й господарство. Ото-ж і роботи всім доволі. От хоч би бабуся: старенька, руки тремтять, а вона і в хаті прибере і за Галькою назирає.

„Та лишіть це, ви зовсім слабі!“ — каже їй батько. А вона все своє, тільки іноді прошамкає:

„Хто робить, той заробляє. Не хочу хліба твого дурно їсти.“

А чому ми з Олесею маємо їсти дурно хліб? Та й ми не дармуємо. Оце спозаранку чи дровець принести, чи волів напувати — все я! Олеся підкидає дров до печі, або з бабою прибірає в хаті. Батько з Василем і собі майструють що-небудь — чи ворота лагодять, чи нову вісь роблять, а то й до міста їздять продавати хліб або що.

Коли-ж на полі роботи ще не покінчено, вони рушають у поле. Инколи й ми їдемо туди, як батько з Василем не дадуть ради впоратися сами.

Мати — як не в полі з нами, то в городі клопочеться біля капусти, буряків, огірків, або на подвіррі годує качок, гусей, свиней, коров. І ми вже тут коло матері, щоб де-що допомогти. Отак ми справляємося з роботою.

А тим часом наближається вечір, лягаємо спати й добре спимо, потомившись за день. І тільки як чого розбудишся іноді, то чуєш, як невсипуца мати колише Галю та тихесенько промовляє:

„Спи, доню, нехай тобі доля росте.“

3. Віра дитини.

По морі плив корабель, і на ньому було багато подорожніх.

Зненацька звіялася сильна буря. Чорні хмари нависли над водою, здавалося, замкнули корабель на спіненому, схвильованому морі.

Досвідний керманіч корабля мусів напружувати всі свої сили, щоб удержати корабель у рівновазі й не дати йому розбитися о підводні скелі.

Подорожніх узяв страх. Діти плакали, жінки кричали й благали Бога, щоб рятував їх. Навіть чоловіки дивилися з тривогою то на воду, то на хмари. Коли тільки блискавка роздерла чорну пільму, вибухав новий зойк на кораблі.

Тільки одна людина сиділа спокійно на своєму місці. Був це невеличкий хлопчина. Вітер розвіяв йому волосся на голові, але він не зважав на це. Як би не чув криків і плачів — дивився-б спокійно перед себе в море.

Люди дивувалися, що він сидить такий спокійний, і один подорожній запитав його:

„Ти не боїшся бурі, дитино? Ти один з нас усіх спокійний?“

Хлопчина глянув на подорожнього ясними очима й відповів упевнено:

„Чого-ж я маю боятися! Адже-ж при кермі сидить мій тато!“

4. Собачка Мінка.

В одній господі була маленька собачка Мінка, дуже розумненька й утішна. Вліті родина обідала на ганку, і Мінці давали шматок мяса. Тільки їла вона його не на ганку, але на траві перед ганком.

Побачили дві ворони, як снідає Мінка, і хотіли одібрати в неї мясо. Вони підлетіли до собачки й почали одібрати в неї їжу, але вона так вишкірила зуби й так на них гаркнула, що вони мерщій подалися геть. І так було не раз.

Та ворони таки дуже були ласі на Мінчине снідання.

Одного разу, піймавши знов облизня, вони сіли на дерево й почали крикати одна до другої так, ніби розмовляли. Потім злетіли з дерева і наблизилися знову до Мінки. Одна з них боляче вкусила Мінку за хвіст. Мінка завищала й обернулася назад, а друга ворона тільки того й дожидалася. Вона мерщій підлетіла й ухопила мясо.

Хоч ворони зробили Мінці прикрість своїми хитрощами, але вона навчилася в них і собі хитрувати.

Дуже вона любила лежати на великому старому кріслі; скрутиться, зігнається та й лежить собі. Але іноді приходив до господарів гість із великим собакою. Цьому собаці сподобалося теж лежати на кріслі, й він було заляже Мінчине місце та ще й гарчить на Мінку, щоб вона й близько не підступала.

Після пригоди з воронами Мінка зрозуміла, як їй прогнати великого собаку з крісла. Раз не було її в хаті, як прийшов пес і ліг на кріслі. Прибігла Мінка, аж бачить — її ворог уже заляг її місце. Як же загавкає вона, як кинеться бігти! А собака подумав, що Мінка женеться за кимсь, як схопиться з крісла, як побіжить! Тим часом Мінка оббігла навкруги та другими дверима вскочила в хату, лягла й лежить на кріслі. Прибіг собака, аж уже місце на кріслі зайняте. Він зрозумів мабуть, що Мінка піддурила його, мовчки пішов у кут і ліг там.

5. Смерть князя Олега.

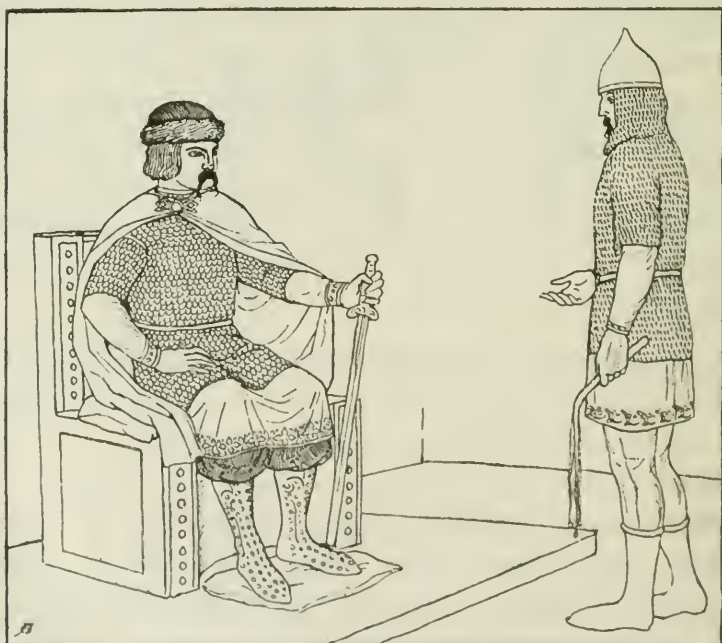
Князь Олег спитав одного разу своїх віщунів, від чого він умре. Один старий віщун відповів йому:

„Княже, твій кінь, на котрому ти так любиш їздити, принесе тобі смерть.“

Олег подумав про це й зажурився. Він дуже любив свого коня. Цей кінь був йому товаришем в усіх його воєнних походах. Але-ж не мав Олег охоти вмірати від свого коня. От він каже:

„Ніколи вже й не сяду на того коня.“

І наказав слугам одвести коня до стайні, кормити його там, але ніколи не приводити до себе.

По п'ятиох роках пригадав собі Олег того коня і забажав дізнатися, що з ним сталося.

Закликав до себе начальника конюхів і питає:

„Де мій вірний кінь, котрого я казав кормити й ніколи до мене не підводити?“

Конюх відповів:

„Кінь загинув.“

Олег почав насміхатися з віщунів:

„Коли-б я не вірив тим віщунам, був би мій кінь ще й до сьогодні носив мене, а то ось кінь загинув, а я живу.“

І звелів осідлати собі коня.

„Поїду, погляну хоч на його кости.“

Приїхав на місце, де лежали кости того коня і череп, нагній, збілілий од дощів і сонця.

„Чи-ж од цього черепа чекає мене смерть?“ — сказав князь, зскочив з коня й ногою наступив на череп. Але в ту-ж мить із черепа випішла гадюка, що мала там гніздо, і вкусила його в ногу.

Заслаб від того Олег і вмер.

6. Віщуні.

Чи чували ви що-небудь про чудесних віщунів, що випрошували людям різні речі у богів?

Чи загубиться десь люлька, чи щось инше із майна, — не шукай: у ліс дрімучий поспішай до віщуна.

А віщун покрутить носом, до вогню промовить щось, — зирк! за день, за два в кишені, що пропало, і знайшлось.

Занедужала людина, теж біжи до віщуна: в його сушена малина, бузина, городина. Різні трави, різне зілля, різні ліки від хвороб, і на все він дасть пораду, що-б у тебе не було-б.

Та минали вік за віком, забувались віщуни, хоч і людям помагали, хоч і знали щось вони.

А у школах вчилися люди на правдивих лікарів. І тепер хіба бабусі вірять в силу знахорів.

7. Лебідь, щука і рак.

Лебідь плавав по воді по-під берегом. Зігнувши шию, дивився в воду. Плила повз його щука, зупинилася й питає:

„Скажи, будь ласкавий, де ти буваєш, коли річка замерзає?“

„А навіщо тобі знати?“

„Та я-б хотіла на зиму куди-небудь утікти, а то під льодом припадає задихатися без свіжого повітря.“

„Я на зиму лету звідціль в теплий край, там і живу до весни.“

„Візьми й мене з собою“, — сказала щука.

„А чому-ж ні? Про мене, все одно. Хочеш, так подамось разом, веселіш буде.“

Почув їхню розмову рак і каже:

„Візьміть і мене.“

„Ну, так що-ж? Хочеш — збирайся й ти з нами. Гуртом веселіше буде. Діждемося осені, я вам тоді скажу, коли летіти.“

Минуло літо, настала осінь. Лебідь каже:

„Ну, братіки, пора летіти в вирій. Лагодьтеся на завтра. Після обіду рушимо в дорогу.“

Щука оповістила рака. Рак подумав і каже:

„А як же ми, сестро, будем на суходутті жити без їжі? Давай візьмемо з собою на дорогу харчів, щоб нам стало до самого місця.“

„А в що-ж ми заберем?“ — спитала щука.

„Та давай ми наладуємо харчами візок, впряжemoсь у нього й подамось. Приєднаємо й лебедя до товариства, — він нам допоможе. Втрюх потягнем за собою харчі.“

Рак і щука добули воза, насукали з трави посторонок і ждали лебедя. На другий день прилетів лебідь і каже:

„Ну, ви тут готові? — бо я вже лечу!“

„Готові, готові, тільки ти будь ласкавий, поможи нам віз везти. Давайте ми всі троє впряжemoсь і подамось з Богом.“

„Добре, давайте-ж мені посторонок.“

Лебідь узяв посторонок у дзьоб. Рак узяв другий у клешні, а щука за третій вчепилась зубами.

Смикнули — нема ходу . . .
Що за морока? Що робить?
А й не велика, бачся, штука, —
Так лебідь рветься підлетить,
Рак упірається, а щука тягне в воду.
Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
Та тільки-ж віз і досі там.

8. Материне серце.

Рознеслась по селі чутка, що в Чаплинцях утопилася дитина. Стиснуло під серцем у Панасихи, вона-ж оставила там свого Івася в діда.

Ще й голуби в поле не летіли, як Панасиха вже поспішала в Чаплиниці. Недалека дорога, а матері здається, що на кінци світа. Вона-б птицею перелетіла, та ба!

Дорогою доганяють її люди.

„Люди добрі, згляньтєся, на милость Божу! Підвезіть мене до Чаплинців, там мій синок мабуть заслаб.“

„Не туди, тітко, дорога“, — відказав крайній.

Над дорогою перелетіли круки й закріякали. Щось піби урвалось у грудях Панасихи. Вона швидче пішла дорогою.

Аж ось зустрічає чоловіка з Чаплинець.

„Дядечку! — питає його Панасиха, — чи не бачили ви мого Івася, живий він? Нічого з ним не сталось? Голубе, дядьку, — і шарпнула його за рукав. — Чи не знаєте часом?“

„Господь з тобою, жінко! Який твій Івась, я не знаю. Може той, що втопився?“

„Ох, мені лихо!“ — крикнула Панасиха і побігла. Хустка з голови спала, свита розвіялась, а Панасиха то підійде, то побіжить.

Ось і Чаплинці. Задзвонили по мертвому. Панасиха здрігнула.

„Боже мій, це по моєму Івасеві дзвонять!“ — подумала бідна і ще швидче побігла. Минає млин, минає хати і вбігає в двір до діда.

„Тату, що ви зробили з моєю дитиною? Де мій Івась?“

„Мамо!“ — почувся дитячий голос, і Івась кинувся до матері. Панасиха скрикнула, вхопила Івася, й материні сльози закапали на біленьку дитячу головку.

9. Рільник в-осени.

Настала осінь. Осіннє сонце викликає рільника на поле й каже до нього:

„Ходи, земляче, на поле й поглянь, які я там скарби виплекало для тебе. Збирай їх і квапся, бо вже не довго гріти буду. Та й ори хутенько святу земельку, сій в неї пшеницю й жито. Як я вже не дам ради їх добре огріти, перекажу зімі, щоб про них по-дбала. Вона сціпить їх заморозком, вкриє їх снігом й тим захистить від морозу.“

Рільник слухає поради сонця, від досвітку до ночі оре ріллю й засіває озимину. І слабе проміння осіннього сонця помагає молодим рослинкам добуватися з землі, ще огріває їх. Як щітка, вкриває ріллю пшениця. Ниви спершу червоніють, потім зеленіють.

А сонце що-раз то підганяє людей до роботи.

„Гляньте! Ще кукуруза не зібрана, ще картопля не викопана! А я вже довго не буду вас гріти. Ще

день-два, ще тиждень. Потім повіють вітри, нависнуть хмари, стане сіяти дрібненький дощик. Не оглянетесь, як білий сніг вкриє ваші поля, й пропаде марно вся ваша праця! Кваптеся, доки час!”

Тепер уже не тільки старші, але й діти — все, що живе, біжить на поле й збирає решту збіжжя, гороху. Коли-б ще картопельку вибрати й закопати в яму.

Аж ось потягнув перший вітерець і розсипав на всі сторони искри з багаття, в якому діти пекли картоплю. Він уже не вгавав, починав чим-раз голосніше вити в гиллях дерев.

А як люди кінчили вкривати землю останні ями з картоплями, на небі звіялися перші сніжинки.

Та сонце вже не журилося цим. Воно сховалося спокійно за хмари. Знало, що люди скінчили свої осінні роботи і не будуть голодувати взімі.

10. Лисиця і вівця.

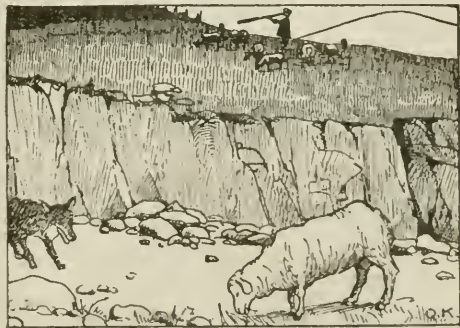
Вівця потроху одійшла від отари й паслась сама по-над яром. Бігла яром лисиця. Як побачила вівцю, спшилася. Їй прийшло в голову задушити вівцю, та боялась заводитися з нею, бо поки вбе її, побачать пастухи й одібють вівцю.

Хитра лисиця хоче здурити вівцю. Підійшла до неї ближче й каже:

„Здоровабула, овечко!”

„Здорова, лисечко!”

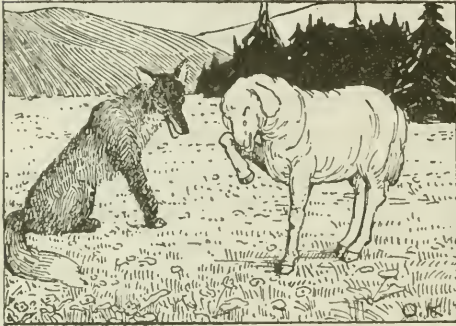
Що гарного скажеш?”

„Та це я так з нудьги не знаю, з ким поділитися своїм горем.”

„А яке тобі, лисечко, горе?”

„Та як-же, — каже лисичка, — хто-б що не зробив, а я все винувата буваю. Лисе нашкодить, а я винувата. Мене лають: ‚Сяка-така лисиця, щоб вона пропала!‘ А я знать не знаю нічого! Чоловік чоловіка одурить якими-небудь хитрощами, а мене згадують: ‚От бісів син, хитрий, як лисиця!‘ Чого вони мене зачіпають? Ніхто не скаже: ‚сякий-такий лис‘, або: ‚хитрий, як лис!‘, а всі за мене беруться. Не досадно-ж тут? От у вас добре жити, вас ніхто не зачіпає.“

„Не одним вам буває досадно. Нам теж немало дістається. Хто-б не зробив помилку, а ми винуваті. Зараз вівцю згадують: ‚От дурний, прямисінько, як вівця.‘ Баран нашкодить, знов вівця винувата. Нема

в світі правди. Чого на нас усі недобрі, не розумію.“

„А я, бач, думала, що вам гарно жити. А то й ваша доля не краща нашої. Так, значить, ми з тобою сестри. Ходи зо мною жити. Підемо подалі в ліс і там не будемо чути, що про нас будуть казати.“

Пішли вони. Зайшли в ліс. Лисиця вже почала поглядати на вівцю, міркувала, з якого-б боку зручніше напасти на неї.

Де не взявся назустріч їм вовк. Підійшов до них ближче й питає:

„Куди вас Бог несе?“

„Та йдемо подалі від суєти мирської, щоб не чути й не бачити неправди.“

„А хіба вам так жити надокучило?“

„Та хіба не надокучить слухати ганьбу і всяку неправду. Хто-б що не зробив, а ми винуваті, нас лають. Так от ми вирішали піти в світ за очі.“

Вовк каже:

„Прийміть і мене, піду й я з вами.“

„Та ходім, коли хочеш“, — промовила лисиця.

Лисиці дуже не сподобалося, що вовк причепився, та відкаракатися неможна було.

II.

Проїшли вони сажнів з десять, вовк уже й причепивсь до вівці:

„Це моя шуба на тобі. Зараз віддай, бо все одно — силою здійму.“

„Як це так твоя, вона зроду моя, вона не здійсмається.“

„А я кажу, що моя, я відберу від тебе. Спитай хоч у лисиці, й вона тобі скаже те-ж. Адже-ж правда, лисичко, що на вівці моя шуба?“

Лисичка мовить:

„Та я вірю тобі, що вона твоя, тільки ти запрягни, щоб ніхто не сумнівався, що ти правду кажеш.“

„Та я готов поклястись, чим хочеш.“

Лисиця подумала трохи й згадала, що біля каплички вона натикалась на капкан і за малим сама не попалась у нього.

Потім каже:

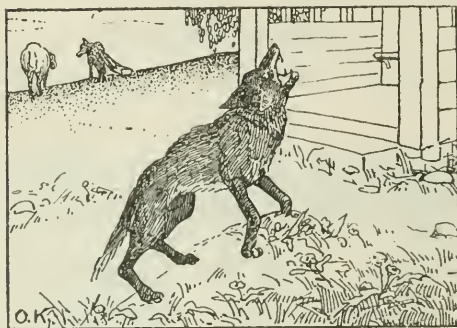
„Та ходім он до тієї каплички. Там ти поклонишся перед святим місцем, даси клятву святому Уласію.“

Пішли вони до каплички, а там як раз на цю пору стояв капкан, поставлений на лисицю.

Лисиця каже:

„Поклонись, вовче, тричі, положи лапу он на ту штучку, це нехай буде замість святої книги.“

Вовк підійшов до капкана, поклонивсь тричі і положив лапу на нижню дужку. Капкан як клацнув, прищемив вовкові лапу. Вовк пручавсь, пручавсь, так і не вирвався. Там і залишився. А лисиця з вівцею пішли далі.

Одійшли геть від каплички. Лисиця каже:

„От бачиш, як надармо божитися. Бог його покарав. Хотів присвоїти собі твою нискуру. Твоя шуба

повинна швидче мені дістатися: я більше права маю на твою шубу, бо я перша тебе побачила.“

III.

Вівця здогадалася, чого лисиця хоче. Тут вона почала пригадувати, чим би одурити лисицю. Згадала вівця про вовка

і їй прийшло до голови, що й у її господаря є капкан. Господарь ставить його що-ночі в курнику біля дірки. Пройшли вони ще сажнів з десять, вівця каже:

„Знаєш що, лисичко? У мого господаря багато курей і собак нема. Коли

хочеш, я тебе прийму курятиною. Я знаю, куди зайти й куди вийти.“

„Ходім, ходім, овечко.“

Пішли вони до села. Вже смеркалося. Дійшли вони до городів і стали чекати, поки дужче стемніє. А ночі були темні, хоч очі вийми. Підійшли вони до курника. Лисиця питає:

„А що, овечко, тут не небезпечно?“

„Ні, лізь сміло он у ту дірку.“

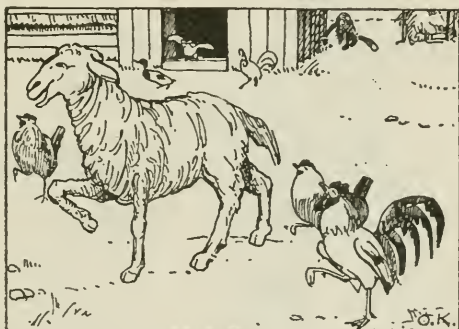
Тільки лисиця просунула лапу в ту дірку, а капкан: клац! — і вхопив їй лапу.

Лисиця сюди, туди, дьорг, смик — але де там! Капкан не пускає. Вона тоді й каже:

„І тобі не сором, овечко, підвела ти мене! Я тобі добра бажала, від вовка тебе обороняла, а ти мені он як оддячила.“

А вівця їй каже:

„Знаю я тебе, чому ти обороняла мене від вовка. Ти сама хотіла мене задушити, та, бач, не прийшлося. Краще-ж мені було загинути від вовка, ніж од тебе, поганки.“

11. Жертва.

Вся родина сиділа при вечері. Тільки Олена, найстарша дочка господаря, поралася коло печі. Вона дожидалася свого суженого, який міг прийти в кожній хвилині. Прислухалася, чи не йде.

Зненацька почула таке, що налякалася дуже. Оце по-під вікна перелетів їх собака й потяг за собою по землі ланцюг. Олена знала, що собака був дуже лютий і кидався на людей та кусав всякого, хто навинувся

йому на очі. Його не спускали ніколи з ланцюга. Олена бачила небезпеку для свого суженого, який як раз міг тепер наблизитися до хати.

Не сказала нікому ні слова, тільки вибігла на подвір'я, наздогнала собаку й зловила його за ланцюг. Та в ту-ж мить собака кинувся на неї й покусав її. Олена крикнула, не знаючи про це навіть.

Аж тепер побачила вона, що собаці тече піна з рота. Пізнала, що пес скажений.

На зойк дівчини вибіг батько з хати й хотів допомогти їй привязати пса. Але Олена счинила крик, щоб ніхто не наближався до неї.

„Не йдіть до мене. Брисько сказився. Він покусав мене вже. Я сама його прив'яжу. Не йдіть, тату!“ — кричала.

Тримала сильно ланцюг у руках і тягла пса до буди, та прив'язала його нарешті, хоч пес ще скільки раз покусав її.

Тим часом батько пішов до хати, виніс рушницю й застрелив собаку.

Послали по лікаря. Але ран було так багато і такі були небезпечні, що лікар не міг допомогти.

А дівчина заперлася в коморі й просила, щоб ніхто не наближався до неї, як розвинеться недуга. І справді, не минуло скільки днів, як почали показуватися перші ознаки недуги. Бідна Олена мучилась невимовно. По кількох днях недуги розпрощалася із світом.

12. Брат та сестра.

Не зозуля в лісі затужила, не пташина в тузі голосила, — то сестричка лист нисала, на чужину носилала, та й до брата слізю промовляла:

„Брате милий, брате-соколоньку! Ти покинув сестру сиротоньку. А я ходжу, покликаю, як зозуля в темнім гаю: ой вернися з далекого краю!“

„Сестро моя, сестро моя, рудо! Як я можу до тебе вернутись через ліси темнесенькі, через ріки бистресенькі, через степи рівні-рівнесенькі?“

„Гаєм — маєм, лебедем — Дупаєм, а степами — швидким горностаєм, а на моє подвіррячко впади швидким соколоньком, а голубом на моє серденько!“

„Ой летів я сім день та й годину, прилетів я до сестри в гостину, прилетів я та й гукаю, а сестрички не видаю — ой, мабуть я вже сестри не маю!“

„Сестро-ж моя, лелічко біла! Скажи мені, де-ж то ти поділась?“

„В гаю, брате, в гаю, в гаю, та у ямі пробуваю, все про тебе розмовоньку маю“.

13. По щирости.

Однн господарь прийшов з міста, дає своєму синкові медяник та й каже:

„На, Васильку, поділися з Петриком по щирости!“

„А то як діляться по щирости?“ — питає Василько.

„А так, синку, — каже батько, — як переломиш медяник, то даси більшу частину Петрикові, а собі лишиш меншу. Це зветься по щирости.“

„То дайте Петрикові медяник, хай він ділить по щирости!“ — каже хитрий Василько.

14. Заяць та жаби.

Одного разу взявся заяць про те думати, що ніхто його не боїться, що ніхто від нього не втікає, а сам він од усіх утікає: і од ведмедя, і від вовка, і од лисиці, і від орла, і від чоловіка — од усіх.

Та зажурився тяжко та й каже:

„От піду та утоплюся.“

Та й побіг. — Біжить, біжить, не озираючись. Прибігас над воду, тільки хотів тонитися, а жаби на березі сиділи та хлюп у річку! . . .

Зрадів тоді заяць:

„Ні, не буду тонитися: є й таке, що й мене боїться!“

15. Кому трудніше працювати.

Брат із сестрою часто спорилися: кому з них робити трудніш? Брат каже, що йому трудніш у полі, а сестра — що

їй трудніш вдома. От раз літом і помінялись вони роботами: сестра поїхала орати, а брат зостався вдома.

От, ідучи орачем, сестра їй наказує братові:

„Гляди-ж ти мені, не просни череди, віджени коров у череду, а овечок і телят у ватагу; та гляди, не запропасти курчат із квочкою, нагодуй їх, та щоб обід у тебе поспів, поки приїду і буханців напечи; та масла сколоти і щоб сколотини були: он там сухе просо, то стовчи пшоно на кашу.“

Загадала все їй поїхала у поле.

Брат поки зібрався гнати скотину, а ватагу їй череду вже прогнали; треба було бігом доганяти. Вернувся додому, та щоб шуліка не потаскав курчат, він позв'язував їх шнурочком, прив'язав до квочки і пустив на двір, а сам став поратись у печі.

Бачив він, що сестра тоді і діжу місить і пшоно товче на кашу, як топиться у печі. От заміснв він діжу і став разом у ступі пшоно товкти; а щоб за одним заходом сколотити і масло, прив'язав до пояса горщик із сметаною, бач, з такою гадкою, що, як товктиметься пшоно, то й масло сколотиться.

От тільки почав товкти пшоно в ступі, а квочка — кырр, кырр, а курчата як запищать! — він із ступи та на двір глянути, чого вони, та зачепивсь за ломаку і простягсь, — а горщик із сметаною розбивсь.

Дивиться він — аж здоровенний шуліка ухопив курча, а за ним потяглись усі курчата з квочкою, бо зв'язані були міцно.

Поки брат розглядав, куди поніс шуліка квочку з курчатами, тим часом убравсь кабан у хату, звалив діжу з тістом; воно поплило по хаті, а кабан глитає його на весь рот, а другий кабан пореється біля пшоно в ступі. А тут і в печі погасло.

Загадався брат, стоїть та думає, що йому робити, а вже давно — обідня пора. От уже і сестра повернулася з поля.

Приїхала сестра у двір, зирк — квочки нема. Мерщій розирягла шкапу та в хату, та й питає брата:

„Де квочка з курчатами?“

„Де? Шуліка ухопив. Я позвизував курчат та й поприпинав до квочки, щоб шуліка не вхопив якого, або щоб не порозбігались. Аж шуліка палетів, такий здоровенний, що й квочку поніс і курчат.“

„А обідати наварив?“

„Наварив! . . . Коли і в печі погасло!“

„Масло сколотив?“

„Е, сколотив тобі! Побіг за квочкою, спіткнувся, а горщик розбився, і сметану собаки поїли.“

„Та що це у тебе тісто по хаті?“

„Та бісові кабани! Я кинувся за квочкою, а вони в хату: один діжу вивернув, другий шию у ступі поїв.“

„Так ти, бачу, все поробив?“

„Еге-ж, поробив! Поробив за цими продовими шуліками та кабанами.“

„А я-ж зорала, що ти сказав, та, бач, у яку ще пору вернулась.“

„Еге, там одно діло, а тут, ач, скільки наказала: і те зроби і друге зроби; де-ж його усе упорати?“

„А я-ж упораю кожного дня. От то-то-ж і є! Не спорься, не кажи, що жінкам нічого робити.“

16. Вдова й діти.

Із-за гори буйний вітер віє, там удівонька пшениченьку сіє. А посіявши, стала волочити, а заволочивши, стала Бога просити:

„Уроди, Боже, пшениченьку яру, на вдовиних діток та на вдовину славу.“

Ще удівонька додому не дійшла, а вже, кажуть люди, пшениченька зійшла. Ще удівонька на лавці не сіла, а вже, кажуть люди, пшениця поспіла.

„Діти-ж мої, діти, горе мені з вами, що немає старшого над вами.“

„Мати наша, мати, не журися нами: ми повирастаєм, розійдемося сами. Буде нас, мати, по горах, по долинах, буде нас, рідна, по чужих країнах. Будеш ти, мати, як зозуля кувати, а нікому буде тобі пити подати.“

17. Кінь і осел.

Кінь і осел зустрілись на вузькому місточку. Кінь каже оселові:

„Дай мені пройти!“

А осел уперся, не рушиться з місця й каже:

„Дай ти мені пройти, я достойніший од тебе.“

„Замовчи, нікчемне створіння! — гордовито промовив кінь. — Іще й ти задумав собою величатися? Дурнішого за осла й у світі нема. Не дармо в людей пословиця зложилась: дурний, як осел. А кінь розумне звіря. Я приношу чоловікові велику користь.“

„А ти, хоч і розумний, за те Богові противний, — каже осел. — Ти такий ненажерний, що тобі й корму ніколи не настарчин. Коли ховалася Божа Мати з Ісусом Христом у яслах від розбійників, то ти все сіно пожер, Йому нічим було прикритися. А я, хоч і дурний, зате угодний Богу. На мені Мати Божа їхала, втікала від царя Ирода в Єгипет, а сам Спаситель їхав на мені до Єрусалиму, а ти що . . . кінь повинен уступати ослові й слухати його“.

Ото вони сперечалися, сперечалися, один другому перейти не давали. А далі кінь по своїй гордості кинувся напролом, щоб збити осла з мосту, а самому перейти. Осел уперся, не посунувся назад, і обидва полетіли в воду. А потім бовтаються в рівчаку і не можуть ніяк вилізти.

На ту пору біг по місточку собака, розпитав, з якої причини вони попадали, й сказав їм:

„Обидва ви дурні! Гордість і глупота між собою сестри. Як би один з вас був розумний і дав другому перейти, було-б усе гаразд.“

18. Чому воли не бігають швидко.

Віл з конем заспорили, хто швидче бігає. Кінь каже, що він швидче, а віл:

„Я-б іще дужче й за тебе побіг, та в мене сили багато: боюся, щоб земля не провалилася.“

Ну, а такі побігли вдвох наввипередки.

От від біг-біг, та набіг на рів, та так і загурчав туди.

Лежить та думає:

„Оце-ж уже земля провалилася!“

Так з того часу воли вже не бігають, тільки бігають з дроку.

19. Хрещення Ольги.

Наші предки мали своїх богів і щиро їх почитували. Однак вони не ставилися з погордою до людей іншої віри. В Київі жили й християне й Жиди, і кожен міг мати свою святиню. З-поміж Українців теж де-які кидали свою віру й ставали християнами.

Княгиня Ольга була дуже розумна. Її раніш, як інші, ні знала, що словянські божества це тільки образи природи. Вона радо приймала християнських священиків, і вони намовляли княгиню, щоб охрестилася.

Ольга забажала поїхати до Царгороду, щоб приглянутися до християнської віри.

До Греції їхав з нею великий двір: 16 бояринь, 18 служниць, 22 поєлів, 40 кушців. Був також і священик Григорій, що на вернув княгиню до християнства.

Грецький цар прийняв Ольгу з великою пошаною. Він розмовляв з нею про всякі справи й дивувався її мудрости. Врешті попросив її, щоб стала його жінкою.

Ольга відповіла:

„Я поганка. Мушу наперед охреститися. Ти, царю, будь мені хрещеним батьком.“

Цар згодився. Найстарший грецький єпископ, патріарх, охрестив Ольгу.

Потім царь просив Ольгу, щоб віддала йому свою руку: але Ольга відповіла:

„Як же я можу стати твоєю жінкою, коли ти мій хрещений батько? Християнський закон не дозволяє цього.“

Царь здивувався і сказав:

„Перехитрила ти мене, Ольго!“

Дав їй великі дари: золото, срібло, шовкові матерії, дорогоцінний посуд і відіслав її з шанобою до Київа.

20. Чабанський пес.

Один хуторянин продав чималу отару овець і дав кунцеві свого пса, щоб поміг відігнати отару п'ять миль. З кунцем він так умовився, що, пригнавши овець, той нагодує пса й пується, а він уже знайде дорогу до свого хутора.

Кунець разом з псом погнали отару.

Минуло вже кілька днів, а собака не вертається додому. Вже хуторянин і турбуватися почав, боявся, чи не трапилася його вірному псові яка лиха пригода.

Коли оце раненько на зорі збудив його якийсь туніт у дворі. Він глянув у вікно й побачив свого пса й цілу отару овець. Придивився пильніше, аж то його вівці — ті, що він тиждень тому назад продав був.

Хуторянин здивувався й почав довідуватися, як це сталося, що вівці вернулися до нього. Ось що виявилось: пес дуже полюбався тому чоловікові, що купив вівці, й він наважився лишити його в себе. Пригнавши з собакою вівці, він накинув йому на шию ланцюг та й прив'язав, щоб не втік на хутор.

Але псові якось пощастило визволитися від ланцюга, і він одилатив за свою кривду. Мабуть зміркував, що людина, яка

хотіла вкрасти собаку, не має права задержувати її вівці. Побіг на толоку, де паслася отара, зайняв її й погнав на хутір до старого господаря.

*

Чим нам корисний пес? Які всілякі служби можуть пси нести? Що робить звичайний надвірний пес? Як пес прислуго-

вується вівчареві? Як мисливцеві? Чи не чули ви про псів сен-бернардів? Що вони роблять? А чи не знаєте, нема таких псів, що їх тримають тільки для забави? Чим годуємо пса? Як пес розуміє ласку, як знає господаря і всю семью?

1. Напишіть оповідання про пса.

2. Порівняйте пса з овечкою.

21. Шануй батька й матір.

Було це коло полудня. На торговиці великий рух. Одні вже попродали свій крам і повертались додому, інші що-йно їхали на торговицю.

Серед силн возів виїздив наладований мішками селянський віз. На скруті вулиці заїхав у рів. Один мішок скотився з возу, роздерся й посипалася з нього картопля.

Старий селянин почав збирати її. Коні рушили. Знов три мішки впало, й посипалася з них картопля. Господня стала помагати чоловікові збирати картоплю.

Довкола позбігалися вулишники, й одні регочуться, дивлячися на пригоду селянина, інші підбігають, ловлять по дві-три картоплині й утікають.

Вулицею надійшло трое панів.

Один із них, високий на зріст, побачив пригоду селянина і мовить:

„Ото печемні хлопчища!“

Хотів уже прогнати їх од селянина, коли дивиться ближче, і біль стиснув йому серце. Він каже до своїх товаришів:

„Вибачте, панове, що я не піду далі з вами. Мушу помогти цьому селянинові збирати картоплю. Це мій батько, а ця селянка — моя мати. Вони працею своїх рук утримували мене в школі, помогли мені стати тим, чим я є тепер. Я не можу лишити своїх батьків серед патовиц цих вулишників. Мушу їм помогти.“

22. Звідки береться хліб у місті?

Дитина дістала від матері булочку. Булочка була добре випечена і смашна. Дитина й питає в матері:

„Люба матусю, звідки ми маємо таку добру булочку?“

Мати відповіла:

„Я купила її в пекаря.“

Пішла дитина до пекаря й питає:

„Пане пекарю, звідки ви маєте такі добрі булочки?“

Пекарь засміявся й каже:

„Булочки я роблю всі сам. Хочеш побачити, як я їх роблю, то приглянься.“

Пішла дитина з пекарем і вони ввійшли до великої хати. Тут лежали на довгих дошках усякі хліби й булки, а було їх багато-багато. Дитина не могла їх і почислити. Всі вони були такі м'які й бліді, що неможна було їх їсти.

Тоді дитина просить пекаря:

„Покажіть мені ті темні, пахучі булки, що їх можна їсти.“

Пекарь засміявся знов і сказав:

„Сідай ось тут, зараз побачиш.“

Потім всунув він хліби й булки — між ними були навіть бублики — у велику піч, а дитина подумала собі:

„Там вони всі згорять.“

Але вони не згоріли. Пекарь витягнув їх назад і вони були темні й пахучі.

Дитина спитала далі:

„Пане пекарю, звідки ви берете ті м'які хліби й булки, що їх сажаєте в піч?“

„Я роблю їх із тіста, а тісто мішу з борошна й води. Як хочеш побачити, звідки береться борошно, йди до мельника.“

Пішла дитина до мельника. По дорозі зустріла селянина, що віз на возі два мішки. Селянин їхав до млина. Дитина пішла з ним.

Що було в цих мішках? — Багато тисячів зерняток.

Мельник поміг селянинові занести ті мішки до млина. Тут були два каміні, що оберталися один над другим. Мельник насипав збіжжя між них, а каміні розтерли зерно на дрібне

борошно. Одежина дитинки зовсім побіліла, так курявою розносилося борошно на всі боки. І мельник вибілівся і селянин також.

Млин торохтів, аж дитині було страшно. Як селянин виходив, дитина стала його просити:

„Пане господарю, візьміть мене з собою й покажіть мені, звідки береге те зерно.“

Селянин сказав:

„Ходи! Побачим!“

Узяв дитину на віз, завіз її до своєї хати і завів до столу. Там молотили два парубки своїми цінами: „Стук! Стук!“ Вони били ними по снопах збіжжя, вибивали зерно з колосся, й зерно висиналося на тік.

Аж тепер зрозуміла дитина, звідки береться хліб у місті.

*

Нашишіть, як, з чого і звідки беруться вареники.

23. Князь-лицарь Святослав.

Український князь Святослав був сином Ольги. Коли Ольга охрестилася, то бажала, щоб і її син прийняв Христову віру, але Святослав казав:

„Як-би я прийняв християнство, мої дружинники сміялись би з мене.“

І лишився при давній вірі своїх батьків та здобував собі слави великими ділами.

Святослав воював довгий час із Греками.

Як грецький царь дізнався, що його військо побито, скликав своїх бояр на раду і сказав:

„Що маємо робити? Українського князя не зможемо подоліти!“

Царські дорадники відповіли:

„Вишли йому великі дари. Може він любить золото й дорогі убрання?“

Царь вислав до Святослава золото й дорогі убрання. Посилав з цим мудрого чоловіка і сказав йому:

„Дивись на зір його, і на лице його, і на його думку!“

Грецький посол прийшов до Святослава, вклонився йому і зложив перед ним золото й дорогі убрання. Князь навіть не глянув на дари, тільки сказав до слуг:

„Візьміть це й сховайте!“

Вернувся посол до царя. Царь скликав старшину й запитався, як пішляе Святослав ларунги. Посол розповів:

„Навіть не глянув на золото і убрання і велів їх сховати.“

Тоді один із старших сказав до царя:

„Попробуймо його ще і вишлім йому зброю.“

Царь згодився і вислав посла з мечами і всякою зброєю.

Як тільки побачив це Святослав, зараз почав оглядати мечі й иншу зброю, хвалив це все і казав здоровити царя.

Як почувли це грецькі бояре, сказали:

„Ой, хоробрій це князь, коли майна не цінить, а береться за зброю! Треба уложити з ним мир і заплатити йому дань.“

Святослав згодився закінчити війну і розпочав мирові переговори.

Над Дунаєм відбувся зїзд обох володарів. Грецький царь приїхав на гарно прибранім коні, в золотій зброї; його товариші теж сяли від позолоченої зброї.

Святослав приплив до берега невеликим човном; веслував сам, разом із своїми товаришами.

Був він середнього росту, очі мав сині, брови густі, довгі вуса, бороду голену. Так само мав голену голову, тільки з одного боку висів довгий чуб.

Одіж мав білу, полотняну, таку саму, як инші вояки. Вся прикраса його — це був золотий, причеплений до вуха, ковток з двома перлинами і червоним камінцем. Тоді був звичай, що славні вояки носили такі прикраси в ухах.

При царі, що мав блискучу зброю, Святослав виглядав просто. Але він був переможець, а царь переможений.

24. Копають картоплю.

Була напрочуд гарна ясна осіння днина. Сонце, здавалося, цілувало землю своїм останнім промінням на прощання. Таке сердечне було його тепло, таке любе. В повітрі так тихо, що ані листок на деревині не ворухнеться, ані травичка не хилитнеться.

В городі кінчали копати картоплю.

Дітвора доказує-пустує по городі, збігається коло робітниць, стягає звідусюди суху гичку картоплі й кладе багаття.

Дими піднялися високо і засірили темною, брудною синявою.

Що стане багаття пригасати, дітвора докидає сухої гички. Бігає, кричить, тішиться.

Аж ось утихає гомін. Діти полетіли одно за одним, як-би на чий завзив, і зникли в хащах за городом. Незабаром буде їх знову повно на городі; принесуть хворосту і буде їм нова забава.

Робітниці схиляються мовчки при роботі, то знов випростовують крижі. Тільки чути, як городник заривається в купину картоплі, розкине її і розсипле бульби.

І обидві руки мовчки збирають дар божий та кидають на найближчу купочку. Скрізь по городі лишаються за робітницями купочки бараболі. Під вечір будуть їх збирати у мішки.

Ось залунав спів одної з дівчат; його підхопили інші робітниці. І полилася по нивах сумна, тужлива пісня.

25. Козел і баран.

Був собі чоловік та жінка, мали вони козла й барана.

„Ох, жінко, — каже чоловік, — проженемо ми цього барана й козла, а то вже вони в нас дурно хліб їдять.“

„Забірайтесь, козде й баране, собі з Богом, щоб ви не були в мене і в дворі.“

Козел і баран пошили собі торбу та й пішки.

Ідуть та йдуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран дужий, та не сміливий; а козел сміливий, та не дужий.

„Вери, баране, голову, бо ти дужий.“

„Ох, бери ти, козле, бо ти сміливий.“

Узяли вдох і вкинули в торбу. Ідуть та йдуть, коли горить вогонь.

„Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не ззли.“

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

„А здорові, молодці!“

„Здорові, братці, здорові! Ще каша не кипить, мясо буде з вас.“

Ох, там баран і злякався, а козел давно вже злякавсь. Козел і снамятався.

„А подай лишень, баране, оту вовчу голову.“

Баран приніс.

„Та не цю, а подай більшу“, — каже козел. Баран знов цупить ту-ж саму.

„Та подай іще більшу.“

Ох, тут уже вовки злякались: стали вони думати-гадати, як би відціля драгата дати.

От один і каже:

„Славне, братці, товариство, і каша кипить, та нічим долить; піду я по воду.“

Як пішов вовк по воду:

„Хай вам аби-що з вашим товариством!“

Як зачав другий його дождати, став думати-гадати, як би й собі відтіля втікти.

„Е, пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.“

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:
„Ось піду лишень я, так я їх обох прижену.“
Як побіг, так і той рад, що втік.

Тоді козел до барана
й каже:

„От ну-ж, брате, ско-
ріш хвататися, щоб нам оцю
кашу поїсти та з курени
забратися.“

Ей, як же надумались
вовки:

„Щоб нам утрьох та
козла й барана боятися? Ось ходім.
ми їх поїмо, вражих
снів.“

Прийшли. Аж ті увихались, уже й з курени забрались. —
як побігли та й на дуба сховались.

Стали вовки думати-
гадати, як би козла та ба-
рана нагнати. Як стали йти,
й знайшли їх на дубі. Козел
сміліший — виліз на самий
верх, а баран не сміливий —
так нижче.

„Ох, лягай, — кажуть
вовки ковтуноватому вов-

кові, — ти старший, та й ворожи,
чи не побачимо їх.“

Як ліг вовк догори і зачав ворожити. Баран сидить на
гіллі та так дріжить: як упаде — та на вовка . . .

Козел сміливий не став часу гаяти, та як закричить:

„Подай мені ворожбит!“

Вовки, як схопились, та ледви відтіла втікли.

26. Осінь.

Минуло красне літечко. Минулося тепло, минулися довгі соняшні дні. Осінь наближається.

23 вересня вона починається. В той день сонце сходить о шостій годині ранку і заходить о шостій годині ввечері. Як-раз день і ніч рівні. З того-ж дня вже сонце день за днем обнижується, вже чим-раз коротші дні і довші ночі стають. Робиться з кожним днем холодніше.

Не щєбече соловейко, не кує зозуля:
Весна швидко пролетіла, і літо минуло.
Гай зелений вже жовтіє, листя опадає,
Мина тепло, мина добро, холод наступає.

27. Сонце та вітер.

Із вітром сонечко розгуторило мову
Про силу, бачите, — хто з них міцніший був.
Звичайно за словом балакали по слову,
А далі вітер так на заклад навернув:

„Чи бачиш, їде ген собі козак по полю?
Як цупко він нап'яв на плечі кобеняк!
Хто з плеч зірве його додолу,
Хай буде той уже моцак.“

— „Та, чувш, дми собі!“ — так сонечко сказало,

І вітер шпарко полетів.
На-дворі дуже сумно стало,
По небу хмари скрізь погнало,
А вітер по землі, крий Боже, заревів! . . .
Наліг на козака, з його одєжу цупить.

Зігнувся на коні козак,
До себе горне кобеняк
Та знай нагайкою по ребрах шкапу лупить.
Хуртовина назад бідаку пре,
За поли смикає, відлогу з плеч гирує,
Аж шлях курить, трава в степу хвилює,
А все одежі не здере.
Дув, дув, аж потом ввесь облився,
Із моці вибився сердешний, — набік плись.

Ось розгулялося і сонце — з хмари блись!
Мов Божий мир ізнову народився.
Козак перехрестився,
Кобилку зараз зупинив,
Бо страх небогу заморив,
Поплівся стежкою ходою, потихеньку,
А сонце гріє все та гріє помаленьку.
І гріло Божий світ, почув тепло козак
Та й скинув кобеняк.

28. В-осени.

Іду межею. Шелестить трава та листя під ногами,
і дерева старі шумлять своїми голими верхами.

Дуби, мов стражники грізні, стоять громадами
сумними, і дві березоньки між ними постали ніжні
і ставні.

А за березами ясними столітня сокора стоїть
і безнадійно гомонить важкими віттями своїми.

29. Володимир Великий.

Український народ здавна давна мав свою власну державу.
За князя Володимира Великого була українська держава дуже
велика. Князь Володимир мешкав у золотоверхому Києві. Під-
горнув він під свою руку всі землі, де тільки мешкав укра-
їнський люд.

Довкола себе збірив Володимир найчільніших мужів, бояр і дружинників. Його наказів слухалося хоробре військо, його волю сповняли судді та урядовці.

На раду скликав Володимир старших та що-наймудріших людей. Він розумів, що один чоловік, хоч би не знати який розум мав, не може всього знати.

Володимир Великий будував церкви, закладав школи, обділював бідних, вдягав їх, давав їм їжу й гроші. Був суворий для лихих, а лагідний для добрих, милосердний для бідних. Тому увесь народ любив його дуже і називав своїм „ясним сонечком“.

За його князювання прийняв наш народ христову віру.

30. Слава тобі, Володимире!

Слава тобі невміруща,
Й слово вдяки щире,
Що зєдинив нашу землю,
Наш Володимире!

Що беріг гряниць широких
Полками своїми,
Що опіку, ніби крила,
Розпростер над всіми.

Не дав сильним знуцатися,
Ні кривди творити,
Добре було нашим предкам
Під тобою жити.

А найбільша тобі слава
І вдяка без міри,
Що вказав єси нам сонце
Христової віри.

31. Материні сльози.

Біда в світі ось стається, син матінки цурається.

„Иди, мамо, геть від мене, буду мати гості в себе. Мої гості в кармазині, а ти, мамо, у свитині.“

Пішла мати, блукаючи, місця собі шукаючи. Пішла мати стеженькою, зустрілася із донькою.

„Иду, доню, йду до тебе. Буду мати місце в тебе?“

„Ой ти мені, мамо, мила, та я сама нещаслива. Лиху, мамцю, долю маю: буде гірко, добре знаю.“

„Будем, доню, заробляти, хлібом, сіллю догоджати.“

Вдарив грім у хату сина, убив жінку і дитину і худоби половину, побив кумів і сусідів, побив гостей дармоїдів.

Ой пішов син, блукаючи, матусеньки шукаючи.

„Иди, мамо, йди до мене, бо без тебе лихо в мене. Вдарив грім в мою хатину, убив жінку і дитину і худоби половину. Побив гостей і сусідів.“

„Ой не грім то, сину, вдарив, а то мої сльози впали. Ой не грім то, сину, не грім, мої сльози, а твій проклін.“

32. Калинова сопілка.

Був собі дід і баба. У діда дочка і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Так дідова збирає та й збирає, та й назбирала повну миску, а бабина, що візьме ягідку, то й ззість. От і каже дідова:

„Ходім, сестро, додому, поділимось.“

От ідуть та йдуть шляхом, а бабина говорить:

„Ляжмо, сестро, відпочиньмо.“

Полягали. Дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж та й устромила її у серце, та викопала ямку та й поховала її. А сама пішла додому та й каже:

„Дивіться, скільки я ягід назбирала.“

А дід і питає:

„Де-ж ти мою дочку діла?“

„Іде ззаду.“

Коли-ж ідуть чумаки та й кажуть:

„Станьмо, братця, отут відпочинем.“

Та й стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла. Вони вирізали з тієї калини сопілку, та й став один чумак грати, а сопілка співає:

„Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай.
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.“

А другі кажуть:

„Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.“

От прийшли вони в село та й натрапили як-раз на того діда:

„Пусти нас, діду, переночувати, ми тобі скажемо пригоду.“

Він і пустив. Тільки вони ввійшли у хату, зараз один сів на лаві, а другий став біля нього та й каже:

„А ну, брате, вийми сопілку та заграй!“
Той виняв. Сопілка співає:

„Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай,
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.“

Тоді дід каже:

„Що воно за сопілка? Вона так гарно грає, що аж мені
плакати хочеться! А ке, я заграю!“

Він йому дав. А та сопілка співає:

„Ой помалу-малу, мій таточку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай,
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.“

А баба сховилася з печи:

„А ке лиш сюди, старий, і я заграю?“

Він їй подав, вона стала грати. — сонілка й співає:

„Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай,
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.“

А бабина дочка сиділа на печі аж у куточку. Злякалась, що дізнаються. А дід і каже:

„А подай їй, щоб заграла!“

От вона взяла, аж сонілка їй одказує:

„Ой помалу-малу, душоубко, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай,
Ти мене, сестро, з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.“

Тоді вже всі дізнались, що воно є. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прогнали.

33. Лисиця й тетервак.

Голодна лисиця весь день нискала по кущах, намагалась роздобути собі якої-небудь їжі. Винишорила всі кущі — нічого не надібрала. Бігла вона повз високе дерево, почула, що між густими гілками щось зашеделіло. Вона задерла голову догори й побачила на дереві тетервака.

Довго лисиця на нього поглядала, все хвостом викручувала і раз-по-раз облизувалась. Та тільки біда, що високо він сидів, неможна було до нього добратись.

Пустилася лисиця на хитрощі. Задерла вгору голову і каже:

„Терешку! Я в столиці була, у вашого царя наказ добула!“
„А що-ж там у ньому написано?“ — спитав тетервак.

„Там написано, що вам, тетервакам, не стрибати по деревах, а гуляти по зелених лугах.“

Тільки вона це проказала, чує недалеко від лісу собака гавкає. Вона спитала тетервака:

„А що тобі, терешку, видно з дерева? Хто до нас іде?“

„Та то мужик.“

„А іще хто за ним біжить?“

„Лоша.“

„А як воно хвіст держить?“

„Гаком.“

„Ага! Ну, прощай, бо мені ніколи. Треба до вечора всім птицям вчитати наказ.“

Побігла лисиця далі.

34. Хлопець і русалка.

Впустив хлопець сокиру в річку. Сів він сумний на березі й плаче.

Русалка почувала. Жаль їй стало хлопця. Винесла йому з річки золоту сокиру й питається:

„Чи це твоя сокира?“

Хлопець каже: „Ні, не моя.“

Русалка винесла другу, срібну. Хлопець знову каже: „Не моя.“

Тоді винесла русалка його сокиру. Хлопець зрадів і мовить :
„Оце моя.“

Русалка подарувала хлопцеві всі три сокири за його правду.

Хлопець показав удома товаришам свої сокири й оповів, як що було.

Ось один його товариш задумав те саме зробити. Пішов до річки, навмисне кинув свою сокиру в воду. сів на березі та й ніби то плаче.

Русалка винесла золоту сокиру та й питає:

„Чи це твоя сокира?“

Хлопець зрадів і закричав: „Моя, моя!“

Русалка не дала йому золотої, та й його власної не видала йому за брехню.

35. Київ за князя Ярослава Мудрого.

Український князь Ярослав Мудрий, що княжив по Володимирі, дбав дуже про свою столицю Київ.

Було це вже велике місто, що числило більш як сто тисяч мешканців. Із усіх сторін зїздилися до Київа свої й чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною або й державною справою, чи до суду, чи до уряду.

Жили в Київі Українці з ріжних племен: поляне, деревляне, сіверяне, дуліби, тиверці, уличі. Були тут і чужі народи: Греки, Німці, Італійці, Чехи, Угри.

В Київі було вісім торгових, на яких безнастанно збирався народ. Церков і каплиць було аж чотириста!

Київ був тоді найбільшим містом на сході Європи. Називали його другим Царгородом.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити підчас небезпеки всіх мешканців. Ярослав розширив його втриє й наново укріпив.

Довкола йшли високі вали, збудовані з каміння і з землі, з деревляними і мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости.

До города можна було увійти з трьох сторін через укріплені ворота.

Найславніші були „Золоті Ворота“ з полудневого заходу. Вони були збудовані з каміння й цегли й покриті золотою бляхою.

Долон був переїзд. Його замикали на ніч великими дверима з дубового дерева, обкованого залізом. На горі, на поверсі, була мала церковця.

Серед валів, побіч Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату і різні церкви.

Найбільшу славу мала велика церква св. Софії, або Божої Мудрости, з десятьма банями, прикрашена різьбами, гарними образами і малюнками.

По чужих землях розійшлася слава про наш золототерхий Київ. Заморські купці, королі й королевичі раді були завітати до Києва, поглянути на його красу, на багатство. Купці чужоземні продавали тут свій крам, купували в наших предків віск, хліб, мед, звірині шкіри, вивозили те в свої землі.

Звідти знов верталися з иншим крамом. За далекими морями, за карпатськими горами, за темними лісами, далеко від нашого краю ширилася слава про нашу столицю.

36. Найгірший сирота.

Холодна осінь. Сіє дрібний дощик. Шляхом іде хлопець, обідраний, босий. Сирота він безталанний. Знав одно горе, у наймах тинявся весь вік, робив, робив, а чобіт навіть немає. Йде, з думками беться, а на серці в нього важко — сльози очі заступають.

Дивиться: при дорозі заїзд, до нього простує в кареті якийсь пан. Ще тяжче стало хлопцеві.

„Господи! — думає він, — яка то правда на світі! В мене чобіт нема, а цей четвернею їздить. Чому я такий нещасний народився на світ? Чому то одні живуть так швидко, другі бідують? Чому в одних і батько й мати, а другі безталанні сироти: ні хати, ні пристановища не мають?“

Став і дивиться заздру на того великого пана, що сидить у кареті.

Аж ось слуги виймають обережно з карети безногого каліку-пана . . . Пішов наш хлопець далі та вже й не сумує.

„Нехай він четвернею їздить, а я паркою бігатиму“, — думає він собі.

37. Василева відплата.

Юрко й Василь були собі приятелі. Вже третій рік сиділи на одній лавці в школі. Обидва ходили щодня разом до школи, обидва разом і вертали додому.

Василь був лагідної вдачі, повільний, Юрко гарячився — запалювався за найменшу дрібничку. Але Василь умів здержати-вгамувати свого приятеля, коли він вибухав гнівом.

Та одної днини Юрко був дуже несправедливий супроти Василя. Почав сваритися з ним, докоряти йому неслухно до тої міри, що й Василь став перечитися. Сварку закінчили тим, що Юрко вдарив Василя в груди.

Сльози покотилися Василеві з очей. Він почув великий жаль до свого товариша, а жаль його був тим більший, що свідками цього було багато товаришів — вони бачили, як Юрко стусонув Василя в груди.

Засоромлений пішов Василь додому. Чим довше думав над цією пригодою, тим сильніший біль стискав йому серце. Не чув болю від удару в груди, але горів із сорому, що товариш-приятель так зневажив його перед товаришами. Стала прокидатися в його серці злість.

Відчував він, що не лишить такої зневаги без відповіді. Замало розпроцатися з побратимом, не сходитися з ним більш і не говорити до нього. Треба йому відплатити, як на це заслужив. В душі Василя почала дозрівати думка про помсту. Тільки ще не знав, як помститися за свою зневагу, хоч знав, що не залишить цього так.

Сидів коло вікна й дивився на город. І, дивним дивом, не почував вдоволення в душі. Здавалося йому, що зробив якесь дуже погане діло. Аж ось майнула йому в голові думка:

„А як би я так помирився з ним?“

Усмішка радості заграла в нього на лиці. Але в одну мить захмарилося знов його чоло, бо він подумав:

„А що скажуть на це мої товариші? Будуть сміятися з мене. Назвуть мене боягузом. У нас ще ніхто покривджений не подавав перший руки до згоди. Звичайно віддавав, або хоч ждав, аж його перепросять. Товариші скажуть, що я налякався Юркового кулака!“

Сидів так і не знав, що робити. В його душі боролися з собою бажання згоди з Юрком, сором перед товаришами і страх перед їх глузуванням. Боягуз — то найбільша образа. В-одно дзвеніло йому в ухах слово: „боягуз . . боягуз!“ . . .

І ось, коли він так змагався із собою, що робити, нова думка майнула йому. Він схопився на рівні ноги й крикнув у голос:

„А як я не помирюся із страху перед глузуванням товаришів, не буду я боягуз?“ . . .

Вибіг з хати і пішов просто до Юрка. Коли мав перелізти через перелаз, що вів до його городу, ще трохи завагався. Але в одну мить перескочив його і вже стояв перед Юрком.

„Не дивуйся, — мовить до Юрка, — що я прийшов до тебе. Але, бачиш, я хотів просити в тебе пробачення за мою провину. Не гнівайся, що я роздратував тебе до тої міри, що ти аж ударив мене.“

Юрко спаленів із сорому і ледви вимовив скільки слів:

„То я провинився, — мовить тремтячим голосом. — То я повинен просити пробачення у тебе.“

Хлопці стояли скільки хвилин мовчки один проти другого й не дивилися один одному в очі. Аж тут

кидаються один одному в обійми, і сльози заблищали в них на віях. Обнялися щиро й почали розмовляти між собою, як звичайно. Бавилися ввесь день, а ввечері одпровадив Юрко Василя під руку до його хати.

Василь почував себе дуже щасливим в цей день.

38. Перший сніг.

Коло полудня налетіли густі, сиві хмари й засунули сонце. Помалу, але вперто, почав сипати дрібний дощик. Поміж його краплі попадають і сніжинки. Що-далі — стає їх більше. Вже й дощу не знати, посипав рівномірно густий пластовець.

Перший сніг!

Довго йшла боротьба між холодними пластинками снігу й теплими, може останніми подихами зеленої трави. Завзята була боротьба.

Як уже раз ухопляться холодні пласти землі, то білий покрив покриє все на довгий зимовий час.

Зівянуть, счорніють трави, змарніють останні осінні квітки. Зіма похилить додолу їх головки.

З кожною хвилиною починає сріблитися трава. А пластовець сипле чим-раз густіший.

До вечора сніг не переставав. Уже все навкруги біліло. Сипав усю ніч без упину. Вранці вже треба було відгрібати сніг, бо годі було й до хліва перейти. Треба було пообтрусювати його з деревин у садку, бо аж до землі погнулися під вагою білої габи.

39. Щедрівка.

Ой сів Христос та вечеряти, —

Щедрий вечір!

Добрий вечір!

Прийшла до Його та Божя Мати,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Оддай, Сину, райські ключі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Одімкнути рай і некло,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Випустити грішні душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Тільки не випустить однієї душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Що отця й матір та налаяла,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Не налаяла, а подумала,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!
Добрим людям на здоровля!

40. Двір князя Ярослава.

Дуже гарна була палата князя Ярослава.

До Києва приїздили часто послы з далеких країв з дарами і привітаними од своїх королів. Ярослав хотів показати чужинцям могутність і багатство України і тому казав уладити княжу палату світло й виставно. Він не жалкував коштів на прийняття гостей.

Заля в палаті, де князь приймав послів, була простора й широка. Стіни мала прикрашені малюнками, вікна з шибаними з різнобарвного скла.

Довкола стін стояли лави, прикриті м'якими матеріями. Поміст був вистелений килимами.

На підвищеному місці стояв княжий престол. Це було крісло з різьбленого дерева, оббите золотою бляхою, з поруччями з двох сторін, вкрите м'яким покривалом. Згори звисали опони з цвітистого сукна, уложені в штучні прикраси.

Князь входив до кімнати в червоному, порфіреному плащі, прикрашеному перлами, золотими бляшками й дорогим камінням.

На голові мав золоту корону, в руці берло, що сяло від самоцвітів.

За ним ішли його сини, далі високі урядовці й служба. Послы схилялися низько перед князем, складали у його ніг дари й вітали князя, здоровили його від свого володаря й розказували, чого прислано їх, яке мають діло зробити.

Опісля відбувався величний бенкет у другій залі. Столи було вкрито білими убрусами, посуд був золотий і срібний, або з дорогого скла і глини в різні барви.

подавали різні страви: мясо всякого роду, навіть із лебедів і журавлів, тіста, варення, вино, мед, наші й чужоземні овочі.

За гістьми стояли слуги і легенько махали віяльцями з пер для прохолоди. Інші тримали срібні умивальниці і начиння з водою.

В сусідній кімнаті були музики, що грали на гусях, сопілках і бандурах. На переміну з ними співав хор гарні пісні в честь князя.

По обіді всі виходили на великий ганок-рундук палати, щоб поглянути на ігрища й забави, які відбувалися на подвіррі. Там показувано всяких звірів: ведмедів, вовків, верблюдів, яких у княжому звіринці вивчено всяких штук. Там виїздили їзді на диких конях і пописувалися своєю зручністю. Там бігали фігляри, танцюристи й штукарі, і своїми жартами та піснями розвеселяли гостей.

По бенкеті гості розходилися, справляли своє діло, розїзжалися знов по всьому світі і всюди оповідали, який пишний двір в українського князя Ярослава.

41. Марійка та Левко.

Марійка сиділа коло столу й писала вправу. Її брат Левко переглядав на другому кінці столу свій зільник.¹⁾ Перевертав картки паперу, що на них були поприліплювані засушені рослини, всіляке зілля, биллини і квіти.

Як-раз покликала його мати. Левко схопився з зільником у руках, але від дверей вернувся й кинув зільник на стіл. Не бачив, що вкрив ним книжку, з якої переписувала Марійка. Не оглядаючися позад себе, побіг чим-дуж до матері.

Не мав змоги поглинути в лице Марійки. Був би певне вернувся. Марійка кінчила як-раз писати довге якесь слово.

¹⁾ Шиток з грубого паперу, де поміж картками вкладають і засушують різні квітки, листя — всяке зілля.

Підводить голову, щоб заглянути до книжки, а книжка закрита зільником. Схопилася, зморщила лице, хотіла крикнути на Левка, але, замість того, замахнулася рукою і змела зільник із своєї книжки на землю.

Порозліталися картки й позагиналися. Поламалися рослини і квіти. Але Марійка не бачила всього того, так злість заступила їй очі. Та по хвилині отямилася. Знала, що не минеться їй це без кари. Підняла руку, як би хотіла оборонитися перед ударом.

В кімнаті не було нікого, але Марійка всі свої сили збирала, щоб приготувитися до завязаного бою. Була певна, що Левко кипить на неї з кулаками, — хотіла гідно йому відповісти: так відбити його вдари та так ще йому додати за те,

що закрав їй книжку, щоб добре памятав. Найважливіша річ, думалось їй, не дати себе побороти.

Писала далі вправу, але рука тремтіла їй од нетерпеливого дождання. Болілася, щоб Левко не показався сильніший од неї.

За якусь хвилину відчинилися двері. Ввійшов Левко, глянув на свій зільник і не знав, що сказати. Він зрозумів усе відразу.

Перша думка, яка майнула йому в голові, була: заплатити Марійці кулаками. Він глянув

на неї й пізнав із зморшок між очима, що вона приготувилася на це.

„Ні, не зроблю тобі приємности,“ — подумав несподівано Левко.

Схилився, почав збирати картки із свого зільника, став випростовувати їх, укладати. Поправляв повикривлювані і поламані рослини і квіти.

Увесь цей час переходила Марійка великі муки дождання. Мусіла вважати на кожний рух брата, боячися, щоб не заскочив її несподівано.

Як-же-ж здивувалася, коли він підійшов до неї і промовив лагідно:

„Пробач мені, що я кинув тобі необережно зільник на книжку. На другий раз буду вважати.“

Марійка подивилася на брата, не розуміючи спершу його слів. Опісля почервоніла по самі вуха, а сльози силпили їй на очі. Вона схопилася й втікла з кімнати, вибухаючи вже на порозі сильним плачем.

Левко не дізнався того, що вона надумала. Але Марійка вирішила як найщиріше від усього серця відплатитися братікові при найближчій нагоді таким самим гарним і людяним вчинком.

42. Скупа білка.

В одному лісі водилось чимало білок. На них нападали ловці, і не раз доводилось їм убивати білок чимало таки. Після таких пригод zostавались де-які білки каліками.

Одна білка в тому лісі була дуже зависна. В-осени микалась по всьому лісі, захоплювала собі найкращі горіхи. Вибрала собі найбільше душло в дубі, широке та глибоке, і почала туди зеннати горіхи. За всю осінь зависна білка наспала повне душло горіхів, аж верх вивела, самій не було місця сховатися. Сиділа над душлом, берегла своїх горіхів, щоб не вкрав хто.

Одного разу прийшла до зависної білки каліка, котрій ловці знівечили ногу. Підійшла вона їй почала прохати:

„Будь ласкава, не дай загинути бідній каліці, Бог тебе не забуде.“

„Іди, поки не бита, а то позашийку дістанеш. Назбирай собі і їж! Я не для тебе все літо працювала. Вас таких багато знайдеться. Як буду всім роздавати, так тоді самій в голоду загинути доведеться.“

Пішла каліка білка з слізьми на очах. Ввесь день микалась бідняга по дубах, шукала собі жолудів, чи не очепивсь який між гильками в росахах. Таких жолудів теж було не густо. Доводилось біязі з голоду і кору гризти. Захляла каліка, ледви була жива. А далі знов прийшло їй на думку: „піду я знов до багатой білки, може вона схаменеться, пожаліє мене.“

Підійшла до багачки їй каже:

„Я прийшла до тебе не милостині прохати, а хотіла попрохати в позичку хоч з десяток горішків. А коли можна, дай сотню. А я, діждавшись осені, назбираю їй оддам тобі дві сотні.“

„Ні, цього не буде, так я не годжуся. До того року може тебе на світі не буде, убють або зловлять, а мені хто буде віддавати? Мої горіхи можуть пропасти. Найкраще придбай собі; тоді, як знай, розпоряжайся ними.“

„Та що-ж ти балакаєш, чого не слід? Де-ж я тепер буду збирати їх, коли вони давно всі осинались, і їх свині поїли або люди підобрали? А коли була косовиця на горіхи, я хворіла, лежала без ноги. Тепер нога підгоїлась, могла-б піти на роздобутки, та вже пізно.“

„Ну, мені до того діла нема, а роздавати свого добра я не буду. Може на будуще літо буде неврожай, а я свій запас роздам, а тоді що буду робити?“

„Та у тебе запас на п'ять років. Даси мені сотню, то й не позначиться. Собі вигоду зробиш, затишніш буде тобі сидіти у душлі. А то вже морози починаються, а ти сидиш зверху, нікуди тобі сховатися, загинеш од холоду.“

„Йди, не патякай!“ — сердито крикнула скуцирдяйка.

Пішла бідна білка розгнівлена.

Проїшло з півмісяця. Прискрипіли морози, багата білка гнула, гнула над вічком дупла, сидячи на горіхах, і задубіла од морозу.

Поїхав селянин у ліс по дрова, почав обчухрувати гилля на дубах і побачив білку. Він думав, що вона жива, тюкнув раз, кинув на неї трісочку, а вона сиділа нерухомо. Селянин догадався, що білка дохла. Підставив драбину, взяв білку і побачив, що там горіхи. Як почав тягати з того дупла горіхи, тягав, тягав, аж уморився. Набрал повен мішок горіхів, та такі гарні, як перемиті, один в один. Подякував покійниці за працю і поїхав додому.

Бідна каліка, виголодавшись у своєму пустому дуплі, пішла ще раз до багачки.

Добралась до того дупла, аж лихо, багачки вже нема, й дупло пусте. Було там всього штук п'ять горіхів та й годі. Та на снігу знов штук п'ять, і ото вся здобич.

Бідна білка з досади каже:

„Кому-ж вона користь зробила? Сама через скупість загинула, і все її добро марно пішло! Ніхто її добрим словом не помяне!“

43. Мулярчук.

Сьогодні прийшов до нас мій товариш, син муляра. Його одежа, перенита з батьківської, мала на собі сліди гіпсу та вапна.

Як тільки увійшов, зняв свій подертий капелюх, мокрий од снігу, і сховав у кишеню. А потім перейшов кімнату тяжким ходом робітника, звертаючи то сюди то туди своє округле личко.

Ми гралися деревляними кісточками. Він дуже зручно складає брами, мости, а все те держиться якимсь чудом. А складає все терпеливо і з повагою, як дорослий чоловік. За той час, доки зібрався будувати другу браму, розказав мені про свою родину. Мешкають на піддашші. Батько ходить до вечірньої школи „неграмотних“, учиться писати.

О четвертій годині ми зїли підвечірок: хліб з повидлом. Як встали з софи, батько не дав мені стріпати білої плями, що лишилася на ній із забіленої одежі мулярчука. Вхопив мою руку, а потім непомітно сам вичистив софу.

Як мулярчук пішов додому, батько сказав до мене:

„А знаєш ти, мій сину, чому я не хотів, щоб ти вичистив софу? Бо він подумав би собі, що ти докоряєш йому за те, що зробив пляму. А це було-б негарно із двох причин. По-перше, він зробив це нехотючи. А по-друге, він побілів софу одежею свого батька, що приніс вапно додому з дуже тяжкої праці. А те, що приноситься з роботи, то не бруд. Це порох, вапно, це фарба — усе, що хочеш, тільки не бруд.“

Я слухав уважно й пригадував собі, як то бачив не раз робітників, що вертали з роботи поваляні цеглою. Тепер я знав, як дивитися на них. А батько мовить далі:

„Праця не брудить. Не говори ніколи про робітника, що вертає від роботи: ‚він брудний!‘, кажи: ‚він має на одежі сліди своєї праці.‘ Затам собі це добре. А мулярчук дуже милий хлопчина. Я хотів би, щоб ти полюбив його. І тому, що це твій товариш, і тому, що це син робітника.“

44. Як почалася Печерська Лавра.

Молодий Українець Антип відбув мандрівку на Святу Гору Атос і там постригся в ченці та прийняв імя Антонія.

Коли чернець Антоній взяв добре монастирські звичаї, ігумен поблагословив його і сказав:

„Вертай назад на Україну. Благословення Святої Гори буде з тобою. Від тебе почнуться численні монастирі.“

Антоній послухав і вернувся в рідні сторони.

Ходив він по різних околицях і так прийшов над Дніпро під Київ і тут на одному горбі серед лісу знайшов малу печеру, викопану людською рукою.

Викопав цю печеру побожний священник Іларіон, але він став митрополитом і замешкав у Києві при церкві св. Софії. Печера залишилася пуста.

Антоній оселився тут і перебував увесь час на молитві й пості.

Про Антонія дізналися сусідні люди й стали приносити побожному пустельникові їжу й різні дари.

Потім почали приходити до нього ченці з різних сторін і просили його, щоб дозволив їм оселитися побіч себе. Антоній дав на це свою згоду і вони покопали собі печери й разом з ним жили на божій службі.

Як число ченців збільшилося, Антоній наказав поставити на горі над печерами велику церкву й монастирь. Цей монастирь названо Печерською Лаврою.

Опісля Антоній назначив ченцям иншого ігумена, а сам пішов у ліси, викопав собі нову печеру і так закінчив життя.

Життя ченців було суворе і тяжке. Кожен з них мешкав в окремій печері або кімнатці, що звалася келією. Тут було тільки просте ліжко, дерев'яне крісло й стіл. На стіні висів хрест.

Чернець не міг мати ніякого майна. Проста чорна ряса і богослужební книги — це були одинокі речі, що до нього належали.

Головні обов'язки ченця були послух і праця. Що наказав ігумен, те чернець мусів виконати, хоч би то була найтяжча робота. Ченцям не вільно було сидіти без діла, кожний мав якусь корисну працю.

Ченці сами виготовляли все потрібне для себе і для монастиря. Сами будували келії, робили собі всіляке приладдя до праці, сами ткали сукно й полотно, справляли рілля, мололи абіжжя, рубали дерево в лісі, носили воду, пекли хліб, варили страву.

Страва ченців була проста. В звичайні дні їли чорний хліб і варену городину. В неділю їли рибу, приправлену олією, і сочевицю. У великі свята діставали білий хліб з маком і медом.

Манастир мав багато поля, городи, власну худобу і пасіки. Але ченці не вживали мяса, молока й іншого скоромного смашного: все те давали на прожиток бідним.

45. Пташине гніздо.

Малий синок помагав батькові очищувати овочеві дерева.

Коли він виліз на стару грушу, знайшов на ній у дуплі пташине гніздечко, а в ньому пять пташенят. Врадувався дуже. Сказав, що вибере собі гніздечко.

Але батько не дозволив йому й доторкатися до гнізда. Сказав:

„Ти не знаєш того, що кожне таке гніздечко — цілий маєток. Воно варте найменше 1000 гривень.“

Хлопчину дуже здивували ці слова батька, то-ж батько й почав йому пояснювати:

„Сам ти кажеш, що там є пять молодих пташок. Знаєш, чим вони годуються? Старі пташки приносять їм у дзьобиках гусільниці і то кожному з них не менше як 50 на день. Разом ззідять ці пташини 250 гусільниць за один день.

А сидять ці малі пташки в гніздечку нехай тільки 30 днів, то за той час вони ззідять 7500 гусільниць. Так чи ні? Правда, що так?

Тепер погляньмо, яку шкоду робить гусільниця. Як вона голодна і зачинає їсти, то ззідає стільки листя і цвіту, скільки сама важить. А нехай вона жирує на дереві тільки 20 днів і нехай між усією своєю поживою знищить що-дня тільки один овоч.

Знаєш, скільки знищать овочів ці 7500 гусільниць? Почисли! Не менше як 150.000 яблук або грушок.

Коли-б ми оцінили кожний овоч по шагові, то виходить, що ці гусільниці знищили-б нам овочів на 1500 гривень.

Оце одно гніздечко врятує нас від такої великої втрати.“

Як раз під цю пору надлетіли дві пташки й сіли на гильках сусіднього дерева.

Хлопчина зліз чим скорше з дерева й приглядався з батьком, як батьки-пташки годують своїх ненажер-діток.

*

Хто з вас, діти, бачив малі скриньки на деревах, а в них штучні гніздечка для пташок?

Хто з вас прибив у себе в городі таку скриньку з гніздом?

На яким дереві добре приміщувати такі скриньки?

46. Дощ, град і сніг.

На небі показалися темні хмари. Вони провалювалися бовванами по-над землею. Летіли дуже скоро.

„Будемо мати сьогодні дощ“, — мовить малий Кирило до свого тата.

„Не знати ще, чи буде дощ, чи хмари розвіються. Як є сильний вітер, то порозганяє хмари, й дощу не буде.“

„А чому не з кожної хмари падає дощ?“

„Бачиш так, — каже тато, — де-які хмари, хоч із них міг би бути дощ, розходяться в пару по повітрі. Дощ починає падати тоді, як легенькі краплини потроху обважніють, збільшаться і вже не можуть носитися в повітрі.“

Кирило слухав дуже уважно. Заохочений його увагою, тато почав далі оповідати:

„Краплі дощу бувають більші й менші. Часами, головню на весні або взімку, дощ буває дуже дрібнесенький, такий, що навіть його не видно й не чути. А вліті падає не раз дощ великими краплями.“

„Цього літа надлетіла така чорна хмара, — мовить Кирило. — Поки я сховався, вже почали падати великі краплі. Спершу були рідкі, потім що-раз густіші. Нарешті вдарила така злива, що поки я перебіг з городу до хати, змочило мене до нитки. Вбігаю під хату, а тут уже дощу нема. Вже світить сонце і настає погода.“

Тато слухає й мовить:

„Так, так, синочку. Ти добре це запримітив. Вліті бувають короткі дощі і зливні. Не раз надлетить така злива з вітром і багато шкоди наробить у полі. А в-осени падає звичайно дрібний дощ, але падає без упину. Це осіння сльота. Вона буває й скільки тижнів.“

„А звідки береться град і сніг?“ — питається Кирило.

„Град падає вліті. Завіє де-коли такий холодний вітер, що від нього краплі дощу відразу замерзають, доки ще долетять до землі. Тоді маємо град.“

„Торік падав у нас град і пооббивав нам усі яблука й грушки, а в хаті вибив усі шибки в вікнах“, — каже Кирило.

„А скільки він шкоди в полі зробив! — каже з сумом тато. — Не дай, Боже, такого нещастя.“

„А вчора порошив сніжок!“ — мовив Кирило.

„Вже йде до зими, тому й сніг починає вже падати. Стає холодно, крапельки пари замерзають ще в хмарах і переміню-

ються в тонесенькі льодові шпильки. Вони лучаться в сніжинки, що звичайно мають вигляд зірок із шістьма кінцями. Сніжинки бувають дуже гарні!“

„Пригадуєте собі, тату, як нас торік вкрили великі пластинки снігу, коли ми вертали з млина?“ — питається Кирило.

„Памятаю, синку. Як бувають великі морози, тоді падає дрібний сніжок. А як нема студені, то творяться великі пластинки снігу. Падає тоді пластовець. А вчора спочатку падали крупки. Правда?“

„Так“.

„То в-осени і на весні падають часом, замість снігу в пластах, — білі крупки.“

47. Горобець узімку.

Сів горобчик, задумався, що йому робити, як йому зіму ту довгу й люту пережити.

Та поглянув на село він і став щебетати:

„От в stodолі знайду збіжжя, в стрісі буду спати. Не журімся, браття милі, всі села тримаймось, і хоч як мороз потисне, свого не зрікаймось.“

Слухає оцеї мови горобців громада. Цілим хором притакнула весела і рада:

„Не підемо на чужину, хоч там і тепліше. бо де добре в світі — добре, а вдома найліпше. Ми хоч бідні і простенькі, добре серце маєм, всі ми тут уродилися, тут і повміраєм.“

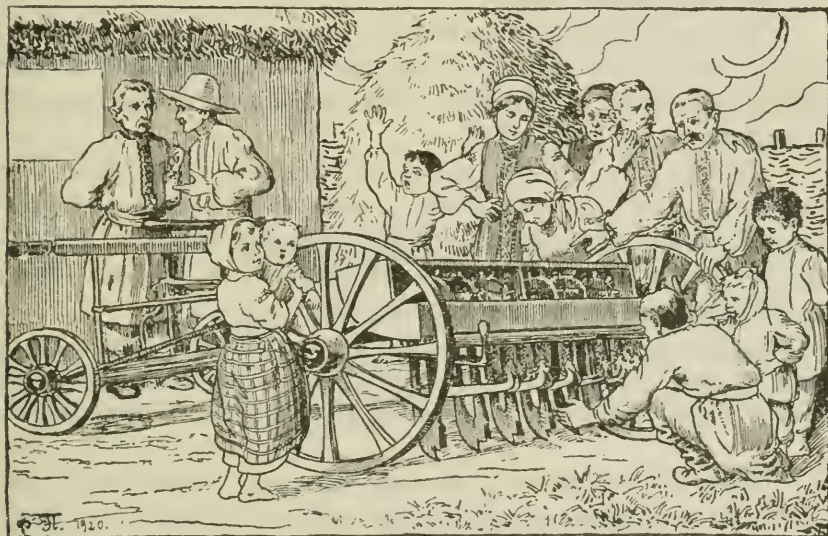
48. Сіварка.

То-ж то було в нас радоців, як на наше подвірря вїхала сіварка. То вже давно говорилося в нас у хаті.

що їде сіварка. Але ми не могли уявити собі, як то може бути, щоб тато на правду купили сіварку.

Ми бачили сіварку в дворі. Але з господарів ніхто не мав своєї сіварки.

Нарешті привезли її тато зо станції залізниці. Посходилися всі спільники, стали оглядати її з усіх боків, розповідали, де насипається збіжжя, куди зерно падає в ріллю. Ми, діти, цікавилися всім.

Аж тепер стало нам ясно, що то таке рільнича спілка. То ще торік наші тато склали спілку з дев'ятьма сусідами. Почали спілкою орати, сіяти, збирати, звозити. В-осени купили всі спільники молотилку.

Бувало молотять тато збіжжя всю зиму і в-одно журяться, чи буде погода, щоб вимолотити без дощу. А торік заїхала молотилка до спільного стогу. Змолотили все збіжжя за кілька днів, і розділили зерно й соломі поміж усіх спільників.

Ми, діти всіх десятих спільників, помагали цих кілька днів працювати, а потім всю зиму мали спокій. І тато не раз кажуть:

„Десь давнішими роками чоловік не міг одпочити за всю зіму від того ціпа, а тепер збіжжя в засіку, солома в стирті, й чоловік не має що робити. Пообхожу худобу, піду до громадського уряду, до читальні, і ще нема що робити з вільним часом.“

Сіварка виїхала на поле. Було в нас велике свято. Посходилися люди мало не з усього села, як рільнича спілка обсівала поле.

Ми ще одно побачили, чого давніше не завважали. Наші тато мали скільки шматків поля, розкиненого поміж чужі ниви. Кожний шматок одділювала від сусіда межа.

Дивимося, а всі межі пощезали. Сіварка йде поздовж піль. Вже перейшла наш загін, тепер іде Петровим. А вони всі заорані, неначе поле одного господаря. Нема меж. Люди дивуються, як можна було позаорювати межі. А спільники кажуть:

„Оце все поле наше спільне. Спілкою оремо, спілкою сіємо, спілкою будемо косити. Спілкою вимолотимо. І аж тоді поділимося, як буде вже чим ділитися.“

Вже сьогодні чув я, що мають спровадити косарку й паровий плуг. Сусіди ходять по нашому полі і тільки головами похитують.

А спільники радяться, як би то завести спільну стайню, щоб і худобу обходити спілкою.

„Аж тоді не будете мати що робити, як іще й худоби не треба буде окремо обходити!“

„Будемо читати часописи, книжки, будемо вчитися, як би краще господарити та лекше жити.“

49. Весна.

Прийшла знову весна. Ночі вже не такі довгі, як узімку, і дні не такі короткі.

День 21 березня є початком весни. Сонце сходить о шостій годині вранці й заходить о шостій ввечері. День і ніч рівні.

Відтепер що-день сонце підноситься вище на небі, дні стають що-раз довші, ніж ночі. В повітрі чим-раз тепліше.

*Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рясом,
Барвінком укрила.*

*І на полі жайворонок,
Солов'їко в гаї
Землю, збрану весною,
Вранці зустрічають.*

50. Вовк і заяць.

Раз вовк покумався з зайцем. Приятелі були. Але якось так трапилося, що вовк кілька день не міг нічого вполювати. Голоден такий, що аж зубами дзвонить. Прибіг він до зайця та й каже:

„Ну, куме, що було між нами, то було, але тепер прощайся із світом, бо я тебе мушу з'їсти.“

А заяць каже:

„Ей, куме, та ти бачиш, який я малий! Чи ти наїсиш з мене? Ліпше ходи зо мною, я тобі покажу: на толоці кобила пасеться. Ти її дістань, то будеш мати що їсти.“

Вовк каже:

„Добре, веди!“

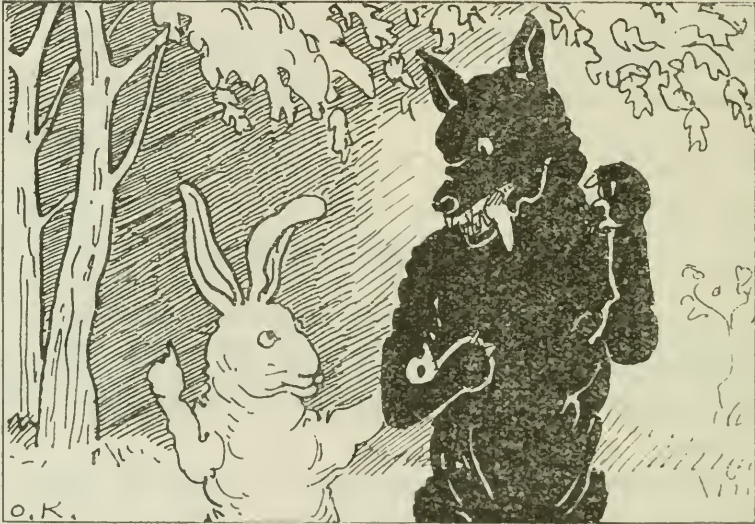
Прийшли вони на толоку, бачуть, пасеться кобила в оборотинці, а посторонок волочиться за нею по землі.

„Ото, добре! — каже заяць. — Слухай, куме. Я тобі поможу ту кобилу зловити. Я піду наперед, ухоню за посто-

ронок, а ти тоді надбіжи. Я засилю тобі посторонок за шию, то вже нам кобила не втіче. Як би хотіла втікати, то ти її тільки добре потягни собі, а вона піде за тобою в ліс. Там ти вже з нею справишся.“

„Добре“, — каже вовк.

Пішов заяць. Кобила не боїться його. Він узяв за посторонок, зав'язав на кінці кульку, моргнув на вовка. Той при-

скочив із-за куща. Заяць закинув йому сільце на шию, а сам у ноги.

Ей, як кобила звірила вовка, як зарже не своїм голосом, як обернеться задом до вовка, як зачне взад коштами гріти. А вовк як побачив задні конита, як дістав сілька раз по зубах, то вже йому й кобила не мила, вже-б усього відрікся, бо, коли бо петля на ній зав'язана. А кобила — як січе ногами, так січе, — вовк уже й про світ не тямить.

А заяць стоїть за кущем, дивиться на ту роботу та й кричить вовкові:

„Та бо себ, куме, себ бери! Чому так не робиш, як я тобі казав?“

Як кобила вчула той крик, гадала, що то другий вовк, та як пуститься втікати! А вовк тягнеться на оборотяниці за нею. Що він ударить собою об камінь або об пеньок, то вона думає, що він хоче кидатися на неї, та їй ще дужче біжить. Забігла так з вовком аж у село, просто до стайні.

Господарь дивиться: що за неволя? Приходить ближче, а то вовк за шию на оборотяниці завязаний.

Не знати вже, чи був небіжчик, чи аж там йому кінци доїхали. Досить, що з того часу вже вовки ніколи зайця в куми не просять.

51. Лев на ловах.

Жили у гущині глибокого байрака
Страшений лев, всесвітній лис,
Бурлака-вовк і наш Сірко-собака,
Що із села помандрував у ліс
І розбишакою зробився, —
З людьми, чи що, не вжився.
Побратались вони, щоб по-сусідськи жить,
Ніколи шкоди не чинить;
Умовились гуртом робити
Облаву потайну,
І хто добуде що — все нарівно ділити.
Лев був за старшину.

Улучив лис годининьку щасливу,
У верболозі притаївсь
І якось там козу дурну і полохливу
Піймати умудривсь.
Управсь молодець проворний

І звістку другим дав, як слід;
Зрадили всі, що лис такий моторний.
Що буде їм вечерея і обід.
Не гаючись, вони зійшлись на гору.

І каже лев: „Я зараз поділю.
Глядіть, щоб не було ніякого тут спору,
Бо перекошу не терплю.
Беру я першу четвертину, —
По уговору це моя;
І другу теж собі кладу частину,
Бо хто між вами дужчий? Я!
І третю слід мені . . . не мовте ні словечка:
Я — лев, а не плоха овечка!
Четверту-ж хто торкне, або нюхне,
Той знатиме, як дратувать мене!“ . . .
І очі витріщив, і грива стала диба:
Ану, мов, огризнись . . .

„Нехай^о тобі і озеро і риба“, —
Подумали усі — та й розійшлись.

52. Їжак.

Було то в цвітну неділю. Після ясного, погідного дня зближалось сонечко до заходу. Я сидів на пні під ліском недалеко села й придивлявся до забави сільських школяриків. Де-котрі з них побігли в лісок, щоб назбирати весняних квіточок. Але ось вибігає один із хачців з вереском.

„Що тобі, Василю?“ — питаюся його.

„Пане любий, — кричить Василь, — там під кущем щось нечистого рухається. Ціла купа торішнього листя підіймається.“

Всі хлопці збіглися й ждали, що з того буде.

„А покажи-но, Василю, де тобі та невидальщина показалася!“

Наляканий хлопчина хоч-не-хоч завів нас у хаці й показав на купу листя під густим гіллям.

„Постійте, діти, тихенько й побачите за хвилю, як то Василь сам із себе сміятися буде, що пусто налякався.“

Стало тихо, мов би в церкві. За часок почала кущина листя підійматися, а з-поміж листя вилазить помалу й обережно невеличкий, круглий, у терня вбраний дивак. Оглянувшись й обнюхавши все довкола себе, почав дріботіти просто до мене. Наблизившись, побачив мене, налякався і став на хвилиночку, а далі, обернувшись, попрямував до хлопців. Ті в крик. А наш дивак в одну мить звився в клубок і не рухався.

„Ну, — питаю, — хто з вас знає цього, як Василь каже, нечистого?“

„Я знаю, — відповів школяр Юрко. — Це їжак. Учитель показували нам такого самого у себе в саду.“

„Так, діти, це їжак, щирий приятель наших садів, лісів і городів, що правим, і для нас корисним, способом проживає на божім світі, та, здається, порозуміти не може, чому люди його переслідують і вбивають.“

Діти дивилися пильно на їжака. Небагом став він рухатися, а далі підвів свою загострену мордочку, що була схожа на рильце чорного поросятка, та поглядав миленько своїми малими чорними оченятами.

„А він чого в терня вбрався?“ — запитав Івась.

„А ти приглянися ліпше і побачиш, що це не терня, а колючий кожухок. Його черевце покрите м'якшою шерстю. Колюча шерсть, то його єдина оборона від ворогів.“

„Або-ж в їжака є вороги?“ — питалися діти.

„Є! Його вороги — собаки, лиси, сови й невчені люди. Найбільше-ж їжаків гине від лютих морозів. В-осени ховається їжак від стужі в своє гніздо в землі, в порохлявих деревах, у купах гною або листя й спить всю зиму.“

„А що їсть їжак?“ — спитав цікавий Юрко.

„Їжак спить увесь день, аж смерем виходить на лови. Живиться він тарганами, цвіркунами, сараною, ведмедиками, мишами, ба навіть гадуками.“

„Гадуками? — скрикнули здивовані діти. — Або-ж вона не кусає його?“

„Хоч його і вкусить, то це йому не шкодить.“

Всі слухали мене так пильно, що не закримітили, як їжак, не цікавий слухати, що про нього балакають, утік собі в лісок. Хоч я й бачив це, але дав йому втігати на волю. Коли-ж

я докінчив своє оповідання, діти — глип, а їжачка вже нема. Жалко їм зробилося за ним, то-ж стали собі докоряти, чому не вважали на їжачка.

53. Кріт і лисиця.

Голодна лисиця бігла по полю й пильно зорила на межі, чи не вилізла де з своєї нори миша або ховрашок. Наткнулась вона на купу землі й спинилась. Понюхала, прислухалась і чує, що там щось шарудить.

Лисиця прищурилась біля тієї кучки і ждала, поки кріт покажеться із землі. Кріт нюхом почув, що над норою його хтось дожидається і почав ритися далі в бік.

Лисиця бачить, що підживитися їй не доведеться, стала казати:

„Що ти за звіря, чом ти на світ божий не показуєшся? Як тобі не набридне в темряві весь вік жити? Вилізь, подивись на красу природи! Тут гарно, весело, сонечко сяє, квітки різного кольору пахнуть, кругом птахи співають. Рай та й годі!“

Кріт і каже:

„Нехай буде там гарно, а мені тут іще краще. Там мені нічого буде робити, бо однаково я там нічого не побачу, так що краса природи мене не цікавить.“

„А хіба ти сліпий?“ — спитала лисиця.

„Сліпий.“

„Не вірю тобі, кроте, що ти не хочеш витикатися на світ білий. Вилізь з нори і ти будеш бачити.“

„Ні, лисичко, не вилізу я, ніколи мені дармо часу гаяти. Треба побільше працювати, щоб скоріш парити куншук числом нарівні з зірочками. Може тоді сліпота мене покине, і я вийду на світ.“

„Не вірь ти бабським вигадкам, — мовить лисичка. — Кинь ритися в землі, виліз на верх землі, краще тобі буде, я тебе вилічу од сліпоти. А то як ми будемо всяких небилиць слухати, то і на світі неможна буде жити. Я чула таку байку, що піби-то, коли ти парнеш купинок стільки, як на небі зірочок, то всі зірочки померхнуть. і почнеться страшний суд. Краще ти кинь рити, хай йому лихо. А то прийде кінець віку, і всі ми через тебе загинемо.“

„Іди ти, лисичко, по своїй дорозі. Не мішай мені, бо я однаково на верх землі не вилізу. Нашого брата вже не раз так учили. І ти, лисичко, не дуже то безпечна звірина, я тобі віри не йму. Краще піду своїми нірками та визбіруватиму хробачків, що сюди налізли.“

Лисиця повертіла хвостом над тією ніркою і подалась далі, не одуривши крота.

54. Орел і кріт.

Весною орел лагодився мостити гніздо. Вибрав дуба старого-престарого, грубого та високого, а на кінці гильчастого.

Коли орел почав мостити гніздо, кріт виліз з-під землі і почув, що орел працює над гніздом. Йому жалко стало, що орел дарма прикладає своє старання. Він добре знав, що дуб той не сьогодні, так завтра повалиться. Всі коріння дуба потрухли.

Кріт підняв вгору голову і сказав:

„Не мости на цьому дубі гніздо, у нього всі коріння підгнили. Як підніметься буря, він повалиться, дарма пронаде твоя праця і запастиш своїх дітей.“

Орел розгнівався і з серцем одновів:

„Твоє діло в землі копатися, а не вчити того, хто більше забув, ніж ти знаєш!“

Кріт каже:

„Хоч ти, орле, і багато знаєш, отже того, що я знаю, ти не можеш знати. Не хочеш мене послухати — і не треба. Опісля будеш жалкувати.“

Орел сердито крикнув на крота:

„З таким сліпцем, як ти, я й розмовляти не хочу!“

Кріт завернувся і поліз під землю.

Пройшов тиждень, пройшов другий, орлиха напесла яєць, висцділа їх, вилупились орлята. Орел із своєю жінкою були дуже раді, не могли налюбуватися на своїх діток.

Не пройшло й трьох днів, як піднялась буря. Ліс занумів, загудів, піднялась тріскотня,

Як налетіла буря на той самий дуб, де було орляче гніздо, він, бідняга, скрипів, скрипів і не вдержав. Разом із землею вивернуло його. Повалився дуб на землю, а орлята полетіли, як галушки. Попадали з такої вишини на землю, розбилися до смерти.

Орел з орлихою поплакали, поплакали, а горю своєму все-ж так не запомогли.

Тоді орел згадав про крота:

„Ех, дурний я, чого я не послухав крота, не було-б такого нещастя. Не дарма кажуть старі люди, що й з великим розумом без практики і досвіду можна в дурнях зостатися.“

55. Князь Володимир Мономах.

Український князь Володимир Мономах був внук Ярослава.

Ще малим хлопцем вже він їздив на коні, стріляв з лука, ходив на лови і брав участь у воєнних походах. Через те звик він до холоду й голоду, до трудів і небезпек.

Як став князем, жив просто, не дбав про свої вигоди, але все дбав про добро народу.

Вставав раненько, перед сходом сонця.

„Нехай не застане вас сонце в постелі!“ — казав він своїм синам.

По сніданню сідав перед палатою і відбував суд.

Володимир Мономах пильно вважав на те, щоб не сталося кривди бідному й слабому. Опікувався вдовами й сиротами, заступався за селян. Ніколи не дозволяв своїм людям переїздити через засіяне поле, або робити кому шкоду в дворі.

Дуже радо приймав гостей і людей з чужих сторін, чи вони визначні чи прості були.

„Гість, — казав він, — ширить славу про господаря, добру або лиху.“

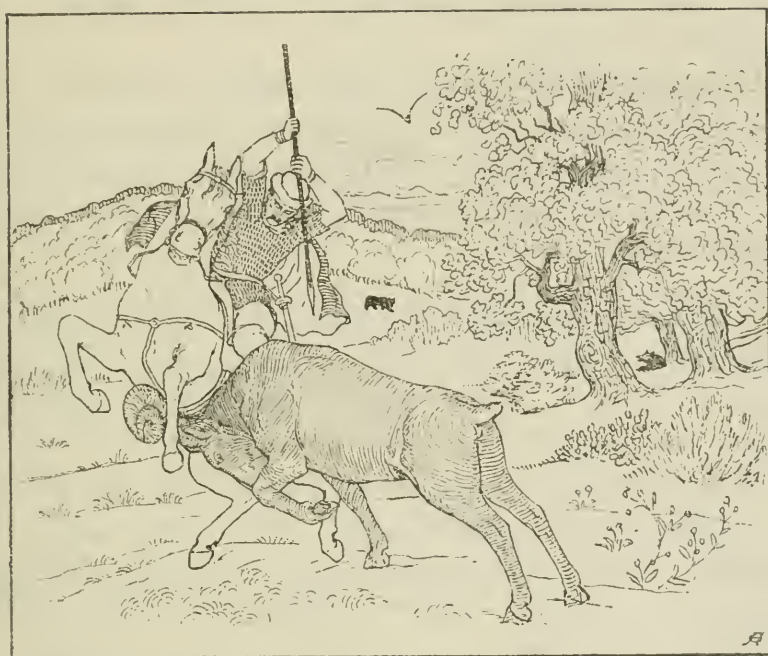
Все своє життя він вчився чогось. Не соромився допитуватись, коли не знав, або не розумів чого. У кожній справі радився з боярами. Але ні в якому ділі не спускався на слуг і урядовців. Сам доглядав усього в палаті й уряді.

На війні сам доглядав війська, дивився, чи вояки мають усе потрібне, сам ставив сторожі. Їв останній, а спати лягав у зброї, з мечем при боці.

Улюбленою забавою Володимира Мономаха були лови. Ніхто не полював так багато, як він, ніхто не мав стільки ловецьких пригод.

Ходив на диких кабанів, оленів, лосів, турів, ведмедів. Часто ловив власною рукою дикі коні, що тоді жили в степах. Два рази брав його тур на роги разом із конем. Лось раз топтав його ногами, другий раз поколов рогами. Дикий кабан стягнув

Йому з бедра меч, ведмідь вкусив за ногу, риць скочив на плечі і перевернув ураз із конем.

Багато разів надав з коня; двічі розбив собі голову, не раз побив собі ноги й руки. Та на все те не вважав, бо лицарь був великий і дуже відважна людина.

56. Верба.

У вербну неділю вернувся господарь із церкви і приніс із собою свячену вербу. Пішов він на город і заткнув ту вербу в землю. Через кілька день на вербовому кілочку почали розвиватися листочки, а там стали рости і гілячки, а в землю кілочок пустив коріння. Почала верба рости. В-осени чоловік не міг уже натішитися з свого деревця.

Верба розросталася з кожним роком. Малі хлопці гралися під вербою, лазили на неї, ламали з неї гиялячки. В літню спеку часто, натомившись, спочивали в холодку, обідали і полуднували під вербою.

Той чоловік, що посадив вербу, давно вже вмер, а вона далі росла. Старший син двічі зрубав з неї усе гияля й палив пим. Верба росла й росла. Обрубають її довкола, лишать тільки пень, а вона на весну знов випустить гияля й зеленіє здалеку. вкрита густими вітками.

Перестав господарити і старший син, і село перевели на инше місце, а верба росла далі на чистому полі. Чужі люди їздили й рубали її, а вона росла. Грім ударив у вербу, відчахнув усю половину її, і вона з одного боку росла та зеленіла. Якийсь чоловік хотів зрубати її на колоду, надрубав і покинув.

Верба почала підгнивати ніселя цього. Одного літа буря звалила її додолу. Верба держалася на одній корі, а все таки не венхала. Пишалася далі, вся зелена, як і давно, одягнена пишним зеленим листом.

Раз на весні хлопці пасли коні. Стало їм холодно, й вони почали розкладати ватру: набрали торішнього буряну, паламали сухих гияляк із верби, розіклали все те в дуплі і підпалили. Зашиїла верба спершу, але-ж огонь почав переходити на сухі частини дерева і вся середина верби вигоріла й почорніла. Похилилися гиялячки, зівяли листочки, що ще зеленіли до цієї пори. Хлопці погнали коні додому. Зосталось у полі самотне, наїв обгоріле старе дупло вербове.

57. Щука.

В нашій річці рідко лучаються великі щуки (щупаки), бо у нас їх виловлюють молодими. Трудно, щоб якась вдержалась

хоч на один рік. Не те там, де великі озера, де є куди ховатись щуці від рибалок. Там вона живе дуже, дуже довго. Не диво, що така щука важить часом тридцять і більше кілограмів.¹⁾

Щупак не любить прудкої води; він проживає більше в озерах, ставах і то на мілкому, тільки великі держаться глибини. Всякому мабуть доводилось бачити щупака, і не один клав йому в рот палець, як він уже неживий, бо живий не тільки покусєє, а й зовсім може відкусити палець. У щуки дуже гострі тонкі зуби, а ще й до того дуже здоровенна пащека. Голова і щоки в неї подовгасті і сплескані. Сама щука довга, валкувата, покрита дрібною лускою, що на спині сива, або чорняво зелена, а на череві білява.

Щука — хижа риба. Вона живиться всим, що живе в воді і на воді: всякою рибою, раками, каченятами й гусятами, що плавають на воді, і навіть малими щученятами. Найбільше дістається від неї карасеві.

Кажуть: „На те й щука в воді, щоб карась не дрімав.“ Нема в воді ні сильнішого, ні прудшого від неї. Тільки з деякими рибами не може вона нічого вдіяти. Наприклад, окунь знає добре її пажерливість.

„Окуне, окуне, повернись до мене головою, поговоримо з тобою“, — каже щука. А окунь крутиться й одказує: „Говори з хвоста, я почую.“ Гонить щука за окунем, гонить — все надармо. Утомившись, кидається на иншу рибу, навіть своїх дітей не шкодує.

Треба багато, щоб наїстись щуці. Де вона заведеться, там иншій рибі трудно вдержатись. Та й ловить вона хитро. Оце встромить трохи голову в намул, закаламутить воду та й стирчить,

¹⁾ Кільограм або кільо = 2 $\frac{1}{2}$ фунтв.

неначе кілок. Риба і ні гадки, сиується коло неї, а щука тільки ликає та ликає її. Наликавшись, іде на дно спочивати.

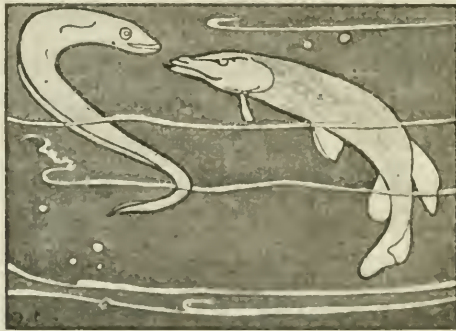
Взімі щука не така пажерлива. Тоді вона навіть зовсім не їсть. Зате-ж, як рушить лід, тоді — держись, рибо! В цю пору вона готує ікру. Через два тижні спочиває, а коло теплою Миколи знов починаються лови. Тоді не милує щука нічого, що понаде на зуби.

Весною щука тратить старі зуби, і в неї виростають нові. Мякими новими зубами щука не здержить великої риби, хіба вирве мяса шматок, як вовк у лошаги.

Ловінья щук буває в жнива і коло другої Пречистої. В ту пору найліпше їх ловити, бо вони плавають тоді коло берега. Ловлять щук сітками і вудками. Тільки щука не піде на мертвечину; доконче треба, щоб на вудці був живець.

58. Вюн і щука.

Колісь щука застукала вюна у такім куточку, що не було куди йому втікати. Ото він бачить це горе та й каже:

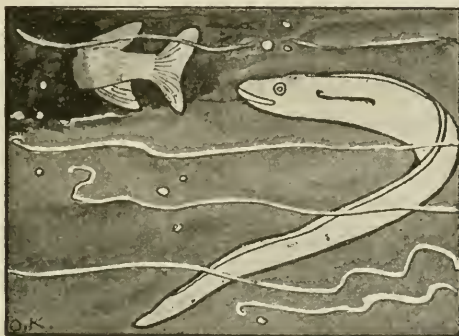
„Чи ви, паніматко, були в церкві?“

А вона каже: „Ні“.

Тоді він каже їй:

„Ходіть зо мною до церквиці, а вже тоді мене ззісте.
Вона тут недалеко.“

От вона їй послухала його, та їй ідуть удвох до тієї цер-
говці. Він її привів до ятера та їй каже:

„Ідіть за мною.“

Вони увізли в ятір. Щука вже їй не вилізе, вюнові-ж сімнадцятеро дверей у тому ятері. Він зараз виліз, — а тоді ганяє кругом ятера, та їй каже їй:

„Сиди, святоша, поки прийде рибалка-міхонша.“

59. Весняна радість.

Минулася холодна зима. Весело засміялося з неба сонечко
їй стало кликати весну:

„Прийди, прегарна, прийди, кохана! Тебе так щиро ждуть
маленькі діти! Нудно їм сидіти в тісній хаті. Хочеться погра-
тися, побігати, послухати, як щебечуть пташки, хочеться на-
рвати квіточок. Прибуди, кохана!“

А весна тихо-тихо шепче сонечкові:

„Зараз, сонечко! Ось я обмію теплим дощиком землю,
одягну її в зелену шату, обсіплю дерева рясним листом, а садочки

запахними квітками. Напущу туди пташок, щоб вони своїм співом забавляли маленьких діток. А потім і сама прийду.“

Прибула красуня-весна і така гарна, гарна! Вся в зелені та в квітках. Всі її щиро кохають: і люди, і пташки, й дерева, і комашки й ніжна травиця.

І весна всіх любила, а найліпше маленьких діточок; так щиро їх кохала! Ще діточки сплять, а вона встане раненько-раненько, до схід сонечка, загляне в віконечко і ласкаво їх кличе:

„Вставайте, любі! Ідїть до мене в садочок! Я вмю вас срібною росою, поцілую подихом вітерця й промінням сонця, затикаю пахучими квітками, обсиплю вас квіттям, напою пахом квіток і трав. А пташки будуть вам щебетати чарівні пісні. Виходьте, кохані!“

І діти вставали з постелі, хутко вибігали в садочок і радісно зустрічали день весни!

Весна вернулась і з собою

Нову роботу принесла:

У поле з плугом, з бороною

Поїхав люд — весна прийшла.

60. Про росу й намороззя.

Налийте в склянку, що стоїть у теплій хаті, холодної води; побачите, що в одній хвилі склянка зверху покриється дрібними краплями води, навіть хоч би вона була зовсім суха. Чому це так?

У повітрі, в хаті чи на-дворі, є завсігди трохи водяної пари. Як налити в склянку холодної води, то від неї охолодяться ті частинки пари, які доторкаються склянки зверху, і скропляться на воду.

Те саме бачимо й на шибах вікон: як на дворі холодно, а в хаті тепло, то шиби заходять парою; як хто ввійде зимою знадвору до теплої хати, а має на носі окуляри, то й вони зразу „запріють“, і тільки через якийсь час щезає з них пара.

Так само повстає роса вечорами й ранками, як небо є чисте, а повітря спокійне. Трава, листя, каміння і т. д. остужуються швидче, ніж повітря; тому то водяна пара, що є в повітрі, скроплюється, як тільки доторкнеться до тих холодних тіл. Найбільше роси є перед самим сходом сонця, бо тоді земля найхолодніша.

Коли небо затягнеться хмарами, тоді роси нема, бо хмари заслонюють землю, немов плахта, й не дають їй так дуже вистудитися. Так само і підчас вітру не твориться роса, бо вітер проганяє пару з-над землі.

На весні й в-осени, а також взімі, буває холодніше, ніж літом, тому то роса часами навіть замерзає на деревах і рослинах. Тоді ми бачимо рано всю землю, особливо-ж дерева, покриті білою поволокою; вона зникає зараз, як тільки сонце зійде і пригріє. Це замерзла роса, а зветься вона намороззя.

Намороззя шкодить городам та садам. Од нього мерзне ярина, молоді листки та квіти. Огородники охоронюють рослини та дерева від весняних приморозків та намороззя тим, що їх прикривають соломою, часом по саду розкладають в кількох місцях огонь: тоді дим тягнеться садом і огріває деревину, від того й намороззя не сідає.

61. Вітер.

Ще дуже рано. День ледви сіріє крізь замерзлі шиби, піч іще холодна.

Я прокинувся й вже довше не можу спати. Знайшов на ліжку одно пірце з моєї подушки й починаю

ним бавитися. Підіймаю його вгору, пускаю з рук та піддмухую. Воно літає по хаті: коли піддмухую, летить угору, а як тільки перестану, то падає прямисінько на землю. З того бачу, що повітря в хаті ще спокійне.

Тим часом починають у печі розпалювати. Дерево тріщить, і залізна піч скоро нагрівається. Я випорпав з подушки друге пірце й знов ним граюся. Але тепер уже бачу щось інше: повітря в кімнаті мусіло стати вже неспокійне, то-ж моє пірце летить собі вгору, хоч його не піддуваю. Воно піднялося коло печи аж під саму стелю, потім по-під стелею перелетіло через всю кімнату, і аж при вікні поволі впало на землю. За той час інше пірце, що лежало на землі коло печи, підсунулося під саму піч, немов його тягла якась сила.

Починаю думати, що тому за причина. Піч нагрілася добре, а що моє ліжко майже доторкується до неї ногами, то я таки добре чую це тепло. Перше гріло тільки в ноги, а тепер уже і в лице тепло. З того я бачу, що тепло розходитьсь в хаті від печи поволі, що-раз далі: від неї нагріваються перше найближчі частинки повітря, а від них що-раз дальші.

Тепле повітря є лекше від холодного, тому воно йде вгору. Воно підняло моє пірце й кинуло його аж під стелю. Та на місце тих частинок повітря, що вже під стелею, приходять інші, й теплі посуваються далі, до вікна. По дорозі остигають вони і зачинають знову спускатися додолу.

Такий рух повітря триває в хаті так довго, доки всюди не стане однаково тепло.

Хтось увійшов до хати й лишив одчинені двері знадвору; чуємо по ногах холодний вітер, а в лице нам зовсім тепло. Чому-ж то холод в хаті тільки по ногах віє, долом? Бо холодне повітря знадвору за-тяжке, щоб піднятися вгору.

Засвітим свічку і ходім з нею до відчинених дверей. Як будемо її держати високо вгорі, над нашими головами, побачимо, що її полум'я вихилиться на двір; це знак, що тепле повітря, зібране вгорі кімнати, виходить на двір. Натомість по-над землею тягне холодна течія знадвору до хати; там полум'я свічки видовжується в бік до середини кімнати.

Те, що ми бачили в нашій кімнатці, те саме відбувається й на дворі; тільки там рухи повітря бувають куди більші. Їх називаємо вітрами.

Вітер повстає від того, що на одному місці земля від сонця ogrіється більше, як на другім; тоді тягнуть

до того теплішого місця з усіх сторін холодні вітри, а тепле повітря підходить угору.

Коли вітер віє з півночі, то це північний вітер, з півдня — полудневий і т. д. Північні вітри бувають звичайно холодні, полудневі теплі. Одні вітри приганяють хмари й приносять дощ, інші знову їх розганяють, і ми маємо погоду, а то й посуху.

Для моряків вітри дуже важливі; колись були вони ще важливіші, коли то ще люди не знали парових кораблів і плавали по морі вітрилами.

Вітер можна також запрягти до праці: він крутить колеса вітряків, і може або збіжжя молоти, або помпувати воду, або ще й якусь іншу роботу робити.

Вітри осушують землю після дощів та прочищують повітря. Та не завжди вони такі невинні й корисні нам. Часами віють дуже сильні вітри, що ломлять дерева і зривають дахи. Такий сильний вітер називаємо бурею. Ще сильніші й страшніші є гурагани, що виривають з корінням велитенські дерева, виривають вікна з хат, зривають вежі і навіть розвалюють хати.

*

Чи не було в нашому селі великої бурі з таким страшним вітром? Напіншіть, що той вітер паробив.

62. Шкода.

Малий Михайлик дуже радів: тато привезли в-осени десять яблунь з міста і посадили їх у садку.

„Будемо мати свої яблука“, — в-одно щебетала дитина.

Помагав татові садити, тримав щепу і пальок, як тато садив деревини. Вже й зима настала, а Михайлик висиджував у вікні і дивився на свої щени.

Зима була дуже гостра. Намело снігу стільки, що повкривало й плоти. Одного ранку виглядає Михайлик крізь вікно до садку, а його щени білі.

„Що це таке, тату, сталося?“

Підходить тато до вікна й аж руки заломив. Каже:

„Зайці обгризли всі щепи! Пропала моя праця і твоя надія, синочку! Треба їх було пообвивати!“

Діждалися весни. Даремно виглядав Михайлик листу на гильках своїх щеп. Не зазеленіли. Тільки дві яблуньки почали розвиватися.

Михайлик питається тата, чому це так. А тато привів його до щеп і каже:

„Бачиш, у тих щеп зайці обгризли кору навкруги, і дерева всохли. А ці дві, що зазеленіли, мають ще вузький пас кори і це рятує їх од смерті. Деревина бере свою поживу з землі. Тягне з землі соки корінням. Корою йдуть соки вгору, розходяться по гильках і листю та квітах. Цим деревина живе. Зайці обгризли кору, й соки не мали як іти з коріння вгору. Тому ці дерева й всохли.“

І тільки ті дві щепи, що на них задержався вузький пас кори, могли тією дрібочкою кори одержувати поживу й тому врятувалися.

63. Горобці.

Сірі горобці — справжні молодці. Є вони і в селах, є і по великих містах. Роблять вони собі гнізда і в маленьких хлівцях, тулять їх і при великих будинках. Ось подивіться, як гуляє горобець: і сюди верть, і туди верть, і тут скоком, а там боком. „Цвірінь, цвірінь“, та й головкою крутне, так йому гарно.

Найвеселіший горобець по весні. Зімою йому було й холодно й голодно. А то сонечко пригріло, заворушилися комахи: стало горобцеві тепло, з'явився й харч. Ось він і нару собі

знайшов, сіреньку горобчиху. Працюють вони собі з ранку до вечора. Не влезить на видному ні пірце, ні щетинка, ні шматок лика. Усе, що ні попаде проворна горобяча пара, тягне собі на гніздо. Днів два-три і гніздо споруджено, а там далі вже лежить у ньому п'ятеро-шестеро ящок. Сіренька горобчиха сідає на них і гріє своїм маленьким тілом чотирнадцять днів і ночей, а горобець-молодець роздобуває харч і собі і своїй горобчисі.

Ще не злетілись із теплих країв усякі птиці, а в горобців уже пишуть горобенята. Тепер ще тяжча праця старому горобцеві. Працює з ним і горобчиха. Пискотять діти в їх гнізді; усіх же то їх нагодувати треба. Скрізь літають старі горобці та шукають горобенятам харчів, микеньких хробачків, гусільниць.

І літають так година за годиною, день за днем, з раннього ранку до пізнього вечора. Прилетить горобець або горобчиха у гніздо з хробачком, ткне його в рот горобеняті та знов летить. Прилетить, ткне та й полетить. Через два тижні горобенята стають підлітками-порхунцями, й старі горобці водять їх тоді на прохідку.

Веселі скачуть горобенята у купочці на грядці, мов на вулиці, та в-одно цвірінькають. Вони ще дурненькі, сами не вміють роздобувати харчів, уміють тільки просити. Як влучать старі горобці горобенят своїх усіх мудроців, то розпускають їх на свій хліб на всі чотири сторони. Тоді старі горобці знову підправляють своє гніздо й знову нанькаються з новими горобенятами. Буває, за одно літо й тричі сідає горобчиха на яйця.

Втомиться за весну й літо горобець, годуючи діток, а під осінь самому треба підживитись. От і летить він на сояшники, на коноплі, на просо в полі. Весну й половину літа служив горобець по правді, а в кінці літа починає красти. Служив горобець тим, що боронив садовину від гусільниць, боронив

він також од цієї напасти й городину, найбільше капусту. Через те горобці весною й літом справжні сторожі садків і городів і дуже корисні в господарстві.

Горобець хитра штука. Старого горобця половою, кажуть, не одуриш. Як з курми або з свиньми, то він готов їсти й пити, а безрозі то иноді й на крижі сяде. Від собаки поступається, а як кітку побачить, то чим-дуж куди-небудь далі від неї. Не мазун горобець у своїй долі. Сам про себе промишляє, і через це він горобець-молодець.

64. Плач княгині Ярославни.

Половці проживали в українських степах майже двісті літ. Що-року нападали на наші села, підпалювали хати, грабували людське майно. Вони забирали худобу й коні і вели з собою в неволю тисячі християнських бранців.

Князь Ігорь Святославич зібрав дружину з молодих відважних лицарів і вибрався в похід проти Половців.

Над річкою Каялою стаялися Українці з Половцями. Билися з ранку до вечора і з вечора знов до світу. Летіли залізні стріли, греміли шаблі об шоломи, тріщали коні в далекому степу.

Чорна земля була зрита конитами, посіяна людськими тілами, полита кровю.

Але над ранком другого дня ослабло українське військо. Не стало стріл, списи було поламано, щити порубано. Мечі випали з потомлених рук.

Більша частина війська полягла в кривавім бою, невеличка решта з князями дісталася в половецьку неволю.

Полав у половецький полон і Ігорь Святославич.

Сум пішов по всій українській землі. Від Чернигова до Києва, від Києва до Галича йшла звістка про страшний розгром молодих князів. Усі жалували за лицарями, що поклали голови

в бою, плакали й за тими, що опали в половецький полон.

Найбільше тужила й плакала молода жінка Ігоря, Ярославна, що лишилася в Путівлі. Щодня ранком вона виходила на мурі города, дивилась у далекі степи і з сльозми співала тужну пісню про свого чоловіка.

„Полечу зозулю, — співала-ридала, — по Дунаю, омочу бобровий рукав у Каялі річці, обітру князеві криваві його рани на помарнілому тілі . . .”

Зверталася із словами до стенового вітру:

„Ой, вітре-вітрило! Чого ти так неприхильно вієш? Чого мечеш половецькі стріли на військо мого милого? Хіба мало тобі віяти горою під хмарами, колихати кораблі по синьому морі? Чого-ж ти розвіяв по степу мої радощі?”

Промовляла до Дніпра:

„Ой, Дніпре-Словутичу! Ти пробив кам'яні гори крізь половецьку землю. Ти віз на собі човни Святославові, несучи їх до війська половецького. Принеси-ж, пане, й мого милого до мене, щоб я не посилала ранком своїх сліз на море!”

Просила й сонце на небі:

„Сонце ясне, тричі ясне! Для всіх ти тепле і красне.
Чого-ж простерло гаряче проміння над військом мого дружини?
Нащо в степу безводнім зігнуло їм луки, навіщо замкнуло їм
сагайдаки?“

65. Відважна кітка.

Була гарна маєва днина. В соняшному промінні гралася на подвіррі кітка з маленькими кошенятами. Вони втікали від неї, кітка ловила їх, брала в ротик і зганяла їх до гурту. Такі веселі були, такі щасливі.

Зненацька шугонула над ними якась тінь. Доки кітка отамилася, звідки загрожує небезпека, вже одно кошеня опинилося в кігтях у яструба. Але ще хутчій, як це сталося, підскочила кітка і впилася пазуриями в груди яструба.

Заскочений яструб випустив кошеня й почав воювати з кіткою. Кігтями одної ноги заповоров у черево ворога, а своїм дзьобом вимірював кітці вдари в голову.

Настала завзята боротьба в повітрі, в якій кітка трималася з усієї сили пазуриями за груди яструба. Яструб вимахував дзьобом і намагався завдати кітці смертельний удар у голову.

І пощастило йому. Поцілив своїм дзьобом в ліве око кітки й воно виплило. Але в ту-ж мить кітка напружила всі свої сили. Не вважаючи на страшний біль, перегризла яструбові горло. Обоє опинилися незабаром на землі.

Кітка мала багато ран од кігтів яструба, і з очної ями в неї кров текла. Та вона не зважала на те, тільки побігла чим-

дуж до своєї зраненої дитини й почала її вилизувати та пестити, доки біднятко не перестало пищати.

66. На полі по весні.

Давно вже весна паує.

Кудри не глянь, скрізь розвинулося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле і приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своєму роскішному вбранні.

Поле — ніби море безкрає. Скільки оком глянеш — розістлало зелений килим, аж сміється в очах.

З неба, як розтоплене золото, летється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає соняшна хвиля, під хвилею сніє хліборобська доля.

Легенький вітерець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, оживлює кожну білинку.

А з гори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок — тремтить, переливається, застигає в повітрі.

Черериває його перенелячий крик, заглушує докучне сюрчання коників.

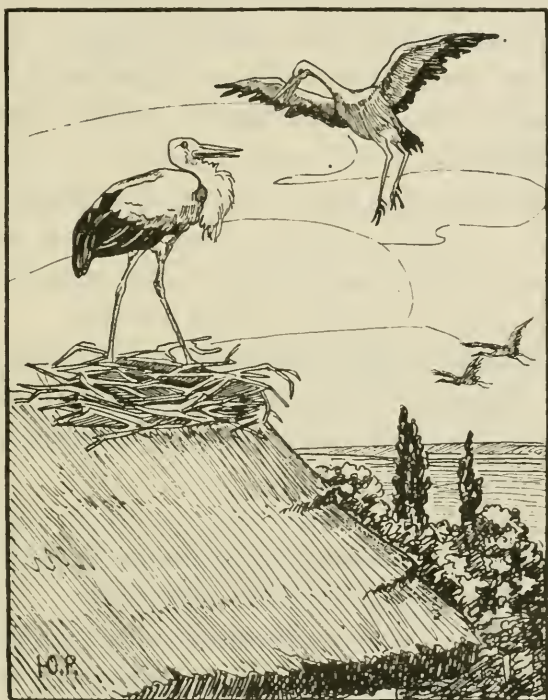
Гарно, любо, весело!

67. Бузько.

Весна йде! . . .

По-під небесами високо, високо в блакитнім просторі пливають два білі бузьки; крила, до половини чорні, широко розпростали, довга шия і червоні ноги як по струні втягнуті.

От вони стали, як би повисли в повітрі між небом і землею . . . Тепер знов летять та кружляють по-під хмари. Починають спускатися нижче, все нижче . . . Вже над хатою близько. Замахали крильми, спустили ноги й стали в гнізді.

На тій хаті давно-давно вже, літ мабуть з десяти, зробили вони собі гніздо. Що-року весною вони сюди прилітають з далеких теплих країв і виводять тут своїх діточок.

Чудне це гніздо, коли-б ви бачили! Оце як би набрав сүхенького хворосту, положив його чепуриенько у купочку на солом'яній стрісі, придавив зверху, позалиплював де-не-де болотом; от вам і гніздо. А всередині воно мякенько виложене солом'ю, пір'ям, вовною. Усього нанесуть вони своїм любим

діточкам на постіль. Навкруги цього гнізда, по-між хворостом, де тільки є яка щілиночка, поробили горобці собі маленькі гніздечка.

Поважно і як треба добрим господарям, що вернулись додому з далекої дороги з-за моря, похожають бузько й буслиця в своєму гнізді, заглядають по всіх закутках; тут смикнуть, там підправлять, тут знов постукають довгим червоним носом по сухій деревині.

Не все в порядку, треба щось думати. Летить один, несе жмут соломи в гніздо; другий летить — тягне довгий прут, затикає його з боку, і знов летить і знов щось несе. Так працюють вони, поки не доведуть гнізда до ладу.

Як зазеленіють верби, зашумлять дуби густим листям у нашім гаю, і заспіває соловейко на калині, у бузьковім гнізді побачимо двоє, часом і пятеро маленьких пташенят, таких чудних. з довгими гарними дзьобами.

Жаліють їх тато і мама. Одно летить їм по харч у поле або на болото, а друге зостається коло дітей.

А ви знаєте, що бузьки їдять? Жаб, гадюк, хробаків і т. н. Мати гарно обділить кожного хрипливого півуна, потім сяде відпочивати, а тут уже тато летить на болото за гостинцем. І так то одно то друге літають та носять, поки діти не підростуть такі великі, як їх батьки, та не стануть сами годуватись. Часом стоять собі на одній позі, другу підтягнуть під себе, та клекотять довжезними дзьобами.

З осінню відлітають бузьки знов у теплі краї, далеко на полудне від нас. Чоловікові з них нема шкоди. Неправда те, що бузьок береже від огню ту хату, де його гніздо. Забобони й те, що він заналює хату, з котрої скинено його гніздо. Милій він людям за те, що звіщає весну, що так любить своє рідне гніздо.

68. Як дикі каченята освоїлися.

Одна жінка знайшла якось яйця дикої качки і підсипала їх вдома в себе під квочку. Вилупилися дикі каченята, але-ж вони звикли ходити й їсти у гурті із свійськими. Треба додати, що це буває рідко, бо дикі каченята, виплотившись у господі, звичайно хутко гинуть.

Вліті всі каченята в тієї жінки, як і в інших, сами паслися, а в-осени вже треба було їх удома годувати. Жінка продала багато каченят, а двох молодих селезнів і дві качці лишила на розплід.

Одначе через якийсь час вони знялися, полетіли й зникли.

На другу весну вони знов вернулися на той же самий став і стали, як і вперше, ходити до тієї господи, де виплодились, і їсти вкупі із свійськими качками. Навіть лишилися зімувати.

На третю весну ці качки нанесли яєць і вивели каченят. Жінка продала четверо з них одному панові, інших розпродала ще де-кому, а собі лишила тільки пару. Їх кодло вже зовсім помішалоя з свійськими качками і нічим од них не відріжнялося, так що в третьому коліні дика качина порода забула про своє вільне життя.

Ті-ж молоді качки, що купив пан, качки з другого коліна, ще визначалися між свійськими, як з вигляду, так і вдачею: вони були жвавіші і якось чепурніші і полохливіші, ніж свійські, часто ховалися і навіть зривалися кілька разів утікати — та підборкані були.

69. Телесик.

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба:

„Хто нашої смерти догляне, що в нас дітей нема?“

От баба і просить діда:

„Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку та зроби колисочку; то я положу деревинку в колисочку та буду колихати; от буде мені хоч забавка!“

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить; послухав він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку . . . Положила баба ту деревинку в колисочку — колише й пісні співає:

Люлі-люлі, телесику,
Наварила кулешику, —
І з ніжками і з ручками,
Буду тебе годувати!

Колыхала-колыхала, аж поки полягали вони ввечері спати. Встають уранці — аж з тої деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що Боже! Та й назвали того сінка Телеском.

Росте той синок та й росте — і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

„Зробіть мені, тату, золотий човник і срібнеє веселечко: буду я рибку ловити та вас годувати!“

От дід зробив золотий човник і срібнеє веселечко, спустили на річку — він і поїхав. То оце він їздить по річці, ловить рибку та годує діда й бабу: паловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить та й каже:

„Гляди-ж, сину, як я кликатиму, то пливи до берізка, а як хто чужий, то пливи далі!“

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

„Телеску, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

Телесик почув.

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка — це-ж моя матінка снідати принесла!“

Пливе . . . Пристав до беріжка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибки ловити . . .

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, та прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

„Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

А він чує . . .

„То-ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!“

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від беріжка геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до беріжка та й кличе:

„Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

Він почув.

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка! Це-ж моя матінка мені обідати принесла!“

Поплив до беріжка, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, одіпхнув човник і поплив знову . . .

А змія приходить до берега та знов кличе товстим голосом:

„Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до беріжка!

Дам я тобі їсти й пити!“

А він почув, що то не материн голос та махнув весельцем:

„Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!“ — Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

„Ковалю, ковалю! скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!“

Коваль і скував. Вона пішла до беріжка і стала кликати:

„Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до беріжка!

Дам я тобі їсти й пити!“

А він думав, що то мати:

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка — то-ж мені моя матінка їсти принесла!“

Та й приплив до беріжка. А змія його мерцієї ухонила в човна та понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

„Зміючко Оленко, відчини!“

Оленка й одчинила, вона ввійшла у хату.

„Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпалося, та спечи мені Телесика, а я піду, гостей покличу та будемо гуляти.“

Та полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:

„Сідай, Телесику, на лопату!“

А він каже:

„Коли-ж я не вмюю — як сідати?“

„Та вже сідай!“ — каже Оленка.

Він і положив на лопату руку.

„Так?“ — каже.

„Та ні бо: сідай зовсім!“

Він положив голову:

„Отак може?“

„Та ні бо, ні! Сідай увесь!“

„А як же? Хіба так?“ — Та й положив ногу.

„Та ні бо, — каже Оленка, — ні! Не так!“

„Ну, так покажи-ж, — каже Телесик, — бо я не знаю як.“

Вона й стала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч і заслінкою піч затулив: а сам запер хату, виліз на превисочезного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

„Зміючко Оленко, відчини!“

Не чуть.

„Зміючко Оленко, відчини!“

Не озивається.

„От вража Оленка — вже десь повіялась.“

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, виняла з печи та й їдять, — думали, що Телесик. Попоїли добре, повиходили на двір та й качаються по дворі.

„Покочуся, повалюся, Телесикового мясця наївшись!“

А Телесик з явора:

„Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись!“

Вони слухають . . . „Де це?“ Та знов:

„Покочуся, повалюся, Телесикового м'яся наївшись!“

А він знову:

„Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись!“

От тоді:

„Що воно таке?“

Давай шукати, давай дивитися — та уgliedіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли, аж зуби поламали, а не перегризуть. Кинулись до коваля:

„Ковалю, ковалю, покуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!“

Коваль і покував. Вони як почали знову . . . От-от уже перегризуть . . . Коли летить табун гусей. Телесик їх просить:

„Гуси-гуси, гусенята!

Візьміть мене на крилята

Та понесіть до батенька.

А в батенька їсти й пити,

Ще й хороше походити!“

А гуси й кажуть:

„Нехай тебе середні візьмуть.“

А змії гризуть-гризуть . . . Аж летить знов табун гусей. Телесик і просить:

„Гуси-гуси, гусенята!

Візьміть мене на крилята

Та понесіть до батенька.

А в батенька їсти й пити.

Ще й хороше походити!“

Так і ці йому кажуть:

„Нехай тебе задні візьмуть.“

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії та й знову гризуть, відпочинуть та й знову . . . Аж летить ще табун гусей.

Телесик так їх просить:

„Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

А ці кажуть:

„Нехай тебе задне візьме!“

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик; от-от явір упаде, от-от доведеться пропасти! Коли це летить собі одним одно гусеня: відбілось — насилу летить. Телесик до нього:

„Гуся-гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

„Сідай“ — каже воно, та й ухопило його на крила. Та втомилось сердешне та так низько несе. А змія за ним — чи не вхопить його — женеться. Та таки не наздогнала. От воно принесло та й посадило Телесника на причілку знадвору, а само ходить по дворі, пасеться.

От сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла піріжків та виймає з печі й каже:

„Це тобі, діду, піріжок, а це мені піріжок.“

А Телесик знадвору:

„А мені?“

То це вона знову виймає піріжки та:

„Оце тобі, дідусю, піріжок, а це мені!“

А Телесик знов:

„А мені?“

Вони й почули: що це?

„Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?“

„Та то, — каже дід, — мабуть так учувається.“

Та знов баба:

„Це тобі, дідусю, а це мені!“

„А мені?“ — з причілка Телесик.

„Отже таки озивається!“ — говорить баба та зирк у вікно, аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати та вхопили його та внесли в хату та такі раді . . .

А гусятко ходить по дворі, то мати й побачила:

„От гусятко ходить. Піду ввіймаю та й заріжу.“

А Телесик каже:

„Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли-б не воно, то я-б у вас і не був.“

От вони нагодували його й напоїли і під крильця насипали шпона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів вязочка.

70. Красна і ясна весна.

І красна і ясна молоденька весна до нас в гості прийшла, й молоком облила наш вишневий садок.

Соловейко в саду десь у кущах, на бузку, весняну-голосну веде пісню свою і втішає діток.

Заспіваймо-ж і ми до краси до весни, щоб ласкава була, людям хліба дала.

71. Спів соловейка.

Борець за волю свого народу попавсь у тюрму. Свидить бідолашний вязень у міцній та тісній темниці в великому місті.

В темниці було вохко, холодно й сумно. Замість ліжка кинули йому мокрої соломи; замість обіду — хліб та воду носили. В ряди-годи сонечко зазірало до нього в маленьке віконце, а свіже повітря й не подихало. Думав він журну думу про свою родину, про дрібненькі дітки. Думав він, що може давно вже забули його всі, лічучи померлим.

„Що то робиться на світі в ріднім краю?“ — думає.

Був чудовий літній вечір; сонце заходило за ліс, кунало верхівя його червоними хвилями.

Коли це пурхнула сіренька пташка, покрутилась перед віконцем і сіла на залізного прута.

„Добри вечір, соловейку! Спасибі тобі, пташко, що привітала мене. Розкажи, що робиться на землі, заспівай мені пісню.“

„Добре, я розкажу тобі, що робиться на землі, я заспіваю тобі пісню!“ — почав соловейко.

І хвилию голос полинув.

Умився дрібними сльозами з радощів вязень безталанний, упав на солому та все плаче, та все слухає.

„Вчора рано-пораненьку, — защебетав соловейко, — було так гарно, та здорово; я перелетів до твоєї хати, сів на зеленій ліщині перед віконцем, сів та й почав щебетати. Дитинка твоя спала у колисці. Розлющило ясні свої оченята: „Де тато, де тато?“ — питає та слухає моєї пісні. Твої рідні плачуть, згадуючи тебе. Вони тебе щиро бажають побачити.“

„Не журись та на Бога дивись. Інші люди мусять

звільнити тебе. Ти знов вийдеш на землю, на свіже повітря. Будуть пеститись до тебе ще твої діти, цілуючи й милуючи тата. Настане тихий, літній вечір, холодок під вишнями ляже й ти розказуватимеш дітям про свої минулі муки, будеш навчати їх, щоб любили увесь люд, як братів.

„І твої діти послухають тебе, як виростуть. Побачиш ти їх добрими й чесними, побачиш, як вони стануть до помочи бідним!

„Ти будеш жити довго, довго. Твій вус посивіє, але серце буде радісно стукати. Коли-ж ти вмреш, то всі по тобі заплачуть,

помоляться, і в ясний, соняшний день понесуть тебе на могилки. Посадять кущ троянди на твоїй могилі, а я буду прилітати на неї та щебетати раненько.“

А вязень слухає пісні соловейка, й надія на волю оживає в його серці.

72. Соловій і його кум.

Колись давно соловії мав саму тільки голову. Раз ішов він на храм та й журився, що не зможе нічого їсти, бо не має тулуба. Але по дорозі зустрів свого кума Кліща та й каже:

„Куме Кліщу! Позич мені тулуба. По празнику віддам тобі його.“

Але тулуб подобався йому дуже, і він вернувся з храму иншою дорогою, щоб не зустрітися з Кліщем. Кліщ чекав, чекав і не міг дочекатися. Ото-ж пішов до соловія та й просить:

„Ей, куме соловію! Віддай мені тулуб!“

А соловії закричав на нього:

„Чи я лавив за тулубом до твоєї хати? Сам ти доброхить дав його мені. Не віддам, хіба відбереш силою.“

„Силою відібрати не можу, але прийду вночі й одірву.“

„Не такий я дурний, як ти мудрий! — каже соловії. — Я тулуб припну ніжками до галуззя, а як ти прийдеш, то не одірвеш.“

Але вночі прийшов таки Кліщ і хотів одірвати тулуб. Соловій прокинувся і перепуджений почав кричати:

Кум Кліщ — кум Кліщ,

Бийте, бийте,

Кум Кліщ — кум Кліщ!

Цвігу, цвігу, цвігу,

Ловіть, ловіть, ловіть!

Потоком, потоком, потоком,
Забігай, забігай, забігай,
Відти, відти, відти, відти,
Туди, туди, туди, туди,
За ним, за ним, за ним, за ним,
О!
Туй, туй, туй, туй, туй,
Берри, берри, берри, берри . . .

Від того часу соловії не спить уже ночами, а бідний Кліщ ходить без тулуба.

73. Ворона й рак.

Ворона ходила біля річки, шукала собі їжі. Побачивши в очереті рака, схонила його, сіла на гілку дерева, що росло як-раз над річкою, і вже лагодилась клювати рака.

Ракбачить, щонежарт, почав хвалити ворону:

„Я знав твого батька й матір, гарні птиці були!

Ворона, не роззявляючи рота, промовила:

„Угу!“

А рак знов:

„Знаю твоїх братів і сестер, дуже гарні птиці.“

А ворона промовила:

„Угу!“

А рак знов:

„Всі твої родичі гарні птиці, а все-ж таки ніхто тобі не рівня, ти краща за всіх. У тебе пірря, як оксамит, а голос, як у соборного дякона.“

Ворона від хвальби розкисла, зраділа. Роззявила рот і каркнула:

„Так! так!“

А рак і впав у воду. Ворона схаменулась, та вже було запізно. Розсердилась на рака й почала слідувати за ним. Тут вона подумала:

„Тепер уже не одуриш! Попадешся другий раз, то не вирвешся!“

Та ба! Не такий дурний рак, щоб попастися вороні вдруге.

74. Ярослав Осмомисл.

Український князь Ярослав Осмомисл визначався бистрим розумом. Був він князем у старому Галичі над Дністром.

Він дістав у спадщину по батькові Володимиркові державу сильну і велику, і хотів її ще більш укріпити. Він мав багато ворогів, але всіх їх подолів і розширив грядиці своєї держави аж до нижнього Дунаю і половецьких країв.

Ярослав став таким могутнім князем, як ніхто з його попередників. По всіх землях ішла його слава.

Приїхав тоді до Галича грецький царевич Андроник, прогнаний з батьківщини. Ярослав прийняв його гостинно, дав йому на прожиток кілька міст, приймав його обідами і бенкетами й показував лови на турів.

Царевич не міг надивуватися і нахвалитися, яка багата й гарна українська земля. Як вернувся до Царгорода, заховав вірну приязнь до України.

Поет, що написав „Слово о полку Ігореві“, завзивав Ярослава до боротьби з Половцями і такими словами відзивався до нього:

„Галицький Осмомисле-Ярославе! Високо ти сидиш на своєму золотокованому престолі! Ти підпер Карпати своїми залізними полками, заступив угорському королеві дорогу, зачинив Дунаєві ворота, посилаєш судна по Дунаю! Гроза твоя по всіх землях іде! Ти відчиняєш київські ворота, стріляєш з батьківського золотого престола султанів у далеких землях. Стрілай же, княже, Кончака, поганого половецького хана, за землю українську, за рани Ігореві.“

В могутности і славі дожив Ярослав старечого віку. Як почув, що наближається його смерть, скликав до себе на двір бояр, духовенство, міщан, багатих і бідних, усіх гостей і всім роздавав дарунки.

Через три дні роздавано княжі милостині і не роздано всього. Потім умер Ярослав і поховано його в Галичі в соборній церкві Богородиці.

75. Столиця Ярослава Осмомисла — Галич.

Гарно виглядала столиця Ярослава Осмомисла — Галич! Широко розкинувся по-над Дністром на гор-

бах і долинах, здалеку світили верхи церков, муровані двори й палати.

На дорогах і вулицях був великий рух. З усіх сторін їхали до міста вози, повні всякого багатства. З сусідніх сел селяне везли збіжжя, дерево, всякі вироби, то гнали на продаж худобу й коні. Одні прямували до торгових, інші над Дністер до пристані.

Над рікою був рух найбільший. На воді стояли десятки кораблів, сотки менших суден та човнів; маяли в повітрі вітрила і різнобарвні прапори.

Одні кораблі прийшли здалеку від Чорного моря, привозили до Галича грецьке вино, полудневі овочі, пахуче коріння, дорогий посуд, східні вбрання, зброю.

На інші з поспіхом накладано галицькі товари: дерево, віск, мед, шкіри і футра, збіжжя, сіль. Все те йшло Дністром до моря і далі в грецькі й азійські країни.

Берегом ріки ходили купці, одні місцеві — Українці, інші з чужих земель: Араби, Серби, Половці. Говорили всякими мовами.

Галич став тоді одним з найбільших українських міст і славою дорівнювався навіть Києву. Від Галича почали звати західну Україну Галичиною.

76. Перед кузнею.

Посеред села, там де перетинаються дві головні вулиці, стояла хата з піддашням і широкими дверима. Під те піддашся міг заїхати навіть віз із сіном. Тут мешкав Іван Коваль. Звався він Коваль і був ковалем.

Як стояв він при ковадлі і бив молотом по залізі, аж іскри скакали, то летіли вони йому на шкіряний фартух, на лице, на штани й чоботи. Здавалося, що кожної хвилини він увесь може спалахнути полум'ям. Його помішник, Василь Лисий, стояв тоді при вогні й в-одно тягнув одною рукою грубий, чорний, засмолений ковальський міх, а в другій держав довший гачок і довбав ним в огні. Він посував залізо, яке треба було кувати, у найбільший жар, щоб добре розігрілося.

По обіді, коло четвертої години, йшли діти із школи. Вони всі ставали перед кузнею, бачили, як горить огонь, слухали, як скрипить мішок, і приглядалися, як у жарі червоні вуси Івана Ковалья виглядали ще червоніше, а лице Василя Лисого аж горіло.

Діти оглядали все ковальське знаряддя. Тут лежали тяжкі молоти, яких сам Василь Лисий не міг підняти з землі. Там лежали малі гарні молоточки, що ними Коваль бив по ковадлі, мов на збитки, а його „дзень-дзень“ ішло на переміну з важкими ударами челядника. Де-інде знов лежали менші й більші кліщі, в куті стояла машина до верчення, якої сверлик продірявлював найгрубший кусень заліза. По землі було порозкидано тисячі підків і цілі гори старого заліза, відпадків і грата різного роду.

Часами надїздив віз із кульгавим конем. Тоді було що бачити перед кузницею! Як кінь кульгас, то найчастіше через те, що загубив підкову, а як вилетів один або два цвяхи, то вона клапсас йому при кониті. Клапання підкови чув Іван Коваль уже здалеку. Він виходив із цікавості перед двері, а Василь

Лисій вилазив також із своєї темної нори. Він відпрягав коня, провадив його до кузні і там його прив'язував — головою від огню, щоб кінь не сполохався, — до залізного кільця за дверима. Тоді бачили всі діти, як Коваль витягав кліщами з конита цвяхи, що ще держали підкову, а потім прибивав нову підкову. Селянин міг собі знову запрягати коня.

Іншим разом робили вони обидва підкови. Огрівали в огні грубу залізну штабу. Вона ставала м'яка й гнучка, що

з неї можна було все зробити. Тоді клали вони її на ковадло й били молотами; майстер держав її в великих залізних кліщах. Коваль виробляв також шини до коліс: розігріту штабу згинав у кільце, обидва кінці нагрівав сильно ще раз, потім складав їх один на другий і клепає по них так сильно, що ті два кінці немов би зросталися. Тоді ніяка сила їх уже не могла розірвати.

Та найцікавіше було, як він робив з м'якого заліза тверде (гартував його). Він розігрівав його до грані, а потім кидав у холодну воду. Вода шипіла голосно, а з неї бухала пара. Через хвилинку витягав коваль з води залізо, й воно було тоді значно твердше, ніж перед тим, як починав гріти. Як же він хотів коли з твердого заліза зробити м'яке, то розгартував його: ogrівав сильно і вистуджував не нагло, але помалу, кладучи його перед порогом кузні.

Так то виглядало в кузні Івана Ковалю. Шкільні діти радо ставали при одчинених дверях і дивилися цікаво на цей дивний світ. Вони тішились, як скакали искри, як дзвеніли молоти, як невтомно працювали сильні руки, як дмухав м'як і горів огонь. Вони дивувалися зручності майстра, що вмів кількома вдарами молота надавати зовсім новий вигляд кусневі заліза.

77. Павлова хата.

„На ката грошики я буду витрачати?

Як хата трохи протекла,

То вже й наймать перекривати?

Ні, в мене думка не така!

Я краще сам, де треба, полатаю,

А то іще людям плати!

Мудріше грошики ті в скрині зберегти, —

Покрівля й так стоятиме без краю“. —

Так з жінкою балакав наш Павло.

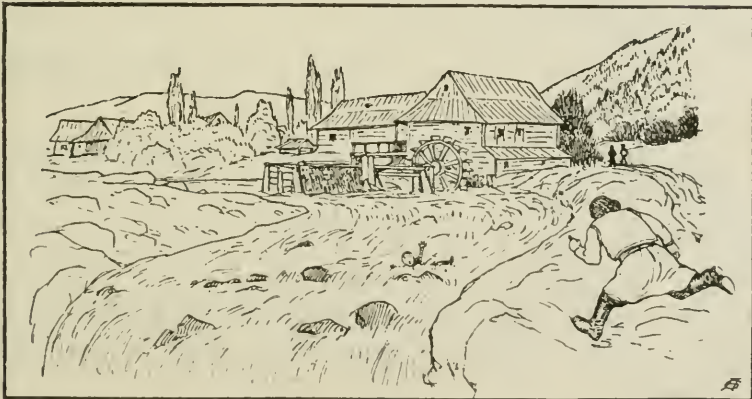
— „Гляди, щоб лиха не було!“
На те йому промовила Горпина.

„От вигадки! Хіба вже я дитина?
Ось зараз захожусь латать,
То вдома буде в нас карбованців із п'ять!“

І де-де полатав невмілими руками,
То там, то тут прикрив кулем . . .
Аж ось і осінь із дощами
Строкатим приїздить конем.
Пішли дощі, покрівля протікала,
Аж поки вся попрогнівала,
Що вже і крокви не стоять,
І вже не п'ять, а двадцять п'ять
За неї довелось платити.

78. Добрі сусіди.

Коло млина в потоці бавилися діти. Була весела, соняшна
днина; кожний камінчик було знати на дні потоку.

Якось несподівано найменша мельникова дитина похитнулася,
впала на середні потоку й почала илисти з водою. Діти на-
робили крику й повтікали.

Ішов поуз млини мельників сусід коваль. Почув крик дітей і побіг мерщій до потоку. Дивиться, аж дитина потопає. Борсається, хоче зачепитися за камінь, але вода несе й несе. Трохи нижче великий спад у потоці, а там під ним глибіння незмірна. Впаде в неї дитина, то не впливе вже жива.

Коваль біжить, що сили, кидається в воду і ловить мельникову дитину саме на краю водоспаду.

Уздовж потоку стояли вже люди, що позбігалися на крик дітей; всі вони тільки дивилися з заломаними руками, як вода несе дитину у крутіж.

Скільки то було радощів, як коваль приніс мельникові живу дитину, хоч дуже потовчену і стрівожену . . .

Минуло від того часу два роки. Серед погідної літньої днини вдарив на дзвіниці дзвін на тривогу. Усюди стають люди і дивляться, де то скоїлось нещастя.

„Кузня горить! У коваля пожежа!“

Почув це мельник та й мерщій до коваля. Дивиться, аж там огонь перекинувся із кузні на хату. Вже й крізь сінешні двері добуваються червоні язички.

Аж ось страшний крик розпучки задунав на все обійстя.

„Петрика нема! Петрик спить у хаті.“

То ковалиха отямилася з першого перестрашу й почала приходити до пам'яті. І перше, що впало їй на думку, було, що Петрика нема. Вона поклала його спати, а як побачила пожежу, і прибігла під хату, зовсім про сника забула.

Аж тепер нагадала собі нещаслива мати й почала голосити. Почув це коваль, кидається сюди, туди, шукає — сам не знає, що робити.

І ось сльози розпучки перемінюються на сльози радощів і щастя . . . Вилітає з горючої хати мельник і вносить живу дитину. Як тільки почув крик розпучки нещасливої матері, зараз

скочив у вогонь за дитиною. Його ніхто й не заперимітив серед загального замішання. Аж тепер побачили велику жертву мельника.

Дякували йому, але він не слухав. Пішов рятувати останки ковалевого добра з огню. Щасливий був, що хоч так може віддячити ковалеві за те, що той урятував його дитину, коли потопала в потоці.

79. Москвини руйнують Київ.

На півночі від України були великі ліси, болота й багна. Там жили різні племена, що говорили московською мовою. Їх життя було важке, бо край їх був убогий, мало було ріллі, і хліб не родився добрий. Ті племена жили найбільше з ловів і рибальства.

Звичаї їх були суворі. Довго не знали вони віри в одного Бога, але поклонялися різним ідолам.

Панували над ними князі, що походили з України. На чужій землі вони забули про свій український рід і свою рідну мову, стали говорити тамошнім наріччям і прийвикли до чужих звичаїв.

Вони збудували собі городи: Суздаль, Володимир над Клязьмою й Москву. Звідти ширили вони свою власть на всі сторони.

Суздальські князі ставилися до України вороже, бажали зруйнувати її, хотіли Москву зробити найпершою столицею у Східній Європі.

Щоб дійти до того, треба було знищити славу Київа. Ото-ж суздальський князь Андрій Боголюбський обступив Київ з великим військом. Київський князь Мстислав боронився хоробро, але його сили були слабі, і він не зміг захистити міста.

Московське військо заняло Поділ і потім через ворота вдерлося до города на горі. Почалася боротьба на вулицях міста. Міщане боронилися, що мали сили, але ворогів було більше.

Дикі суздальці вбивали людей, не милуючи старого ні малого. Вони нищили й грабували все, що попало їм у руки. Не тільки забірали майно з міщанських домів і княжих палат, але не пожаліли навіть церков.

З Десятинної церкви і з Святої Софії забрали образи, дорогі ризи, церковні книги, дзвони; так само обдерли всі монастирі.

Цілими возами везли Москвини зрабоване добро до своїх північних країв. Чужою працею й кривдою бажали збагатити і прикрасити свої убогі столиці.

Був це перший напад Москвинів на Київ, але він був дуже страшний. Не раз уже Київ був у чужих руках, але ніколи дотепер не знищив його ніякий ворог так, як московське військо.

80. Лебідка.

Пливе лебідка з лебедятами, з маленькими дитинятами.

„Ненько-ж наша, лебідочко, погодуй нас хоч з часочок, поки вбемося в пушочок, а з пушочку та в піррячко, а з піррячка та в крилечко. Тоді стрепенем та й полинем в чисте поле живитися. Тоді перестанеш, мамо, нами журитися.“

81. Золотий черевичок.

I.

Був собі дід та баба. І в діда дочка і в баби дочка. От баба й напалась на діда:

„Купи й купи, діду, бичка, щоб було що моїм дочкам пасти!“
Дід поїхав на ярмарок і купив бичка.

От баба свою дочку й жалує, а дідову все лає, все лає. А дідова дочка така роботяща дитина, а що бабина — то така мазуха: все-б тільки сиділа, згорнувши ручки. От баба на дідову дочку:

„Жени, вража дочко, бичка пасти! Та на тобі дві мичці прядива, щоб ти й зомняла, і спряла, й помотала, й поткала, й побілила і додому принесла!“

Вона взяла прядиво, погнала бичка пастиєсь.

От бичок пасеться, а вона сидить та й плаче. Бичок каже:

„Скажи мені, дівонько, чого ти плачеш?“

„Як же, — каже, — мені не плакати! Загадала мені моя мачуха, щоб я оці мички спряла, і змотала, і поткала, й побілила, й додому полотно принесла!“

„Не журись, дівчино. — каже бичок, — все гаразд буде. Лягай та спи!“

Вона лягла й заснула. Коли прокидається, а ті мички й попрялись, посукались, і полотно виткає й побілене — тільки на сорочку! От вона приганяє ввечері додому бичка, віддає бабі полотенець. Баба взяла його й заховала, щоб ніхто й не бачив, що дідова дочка принесла.

От удруге на свою дочку:

„Жени, дою, бичка пасті! Та на й тобі мичечку. Спряден — спряден, а не спряден — то й так принесеш!“

Вона й погнала бичка, та вклалася та й цілий день спала — і за холодну воду не приймалася. А ввечері приганяє бичка з поля, та й віддає бабі мичку:

„Так у мене, мамо, голова боліла цілий день, що я й за веретено не приймалася: так сонце напекло.“

„Ну, нічого: ляж та засни — вона перестане.“

II.

На другий день знову на дідову дочку:

„Вставай, вража дочко, бичка пасті! Та на тобі круг прядива: щоб ти його поміяла, потінала і в мички помінала, і щоб попряла, помотала, осушувала, й поткала, й побілила, а ввечері полотно принесла!“

От вона погнала в поле бичка пастись. Бичок пасеться, а вона під вербою стала та мие те прядиво та так гірко плаче — сльози, як горох, точаться . . . А бичок приходив та й питає:

„Скажи мені, дівонько, чого ти плачеш?“

„Як же, — каже дівчина, — мені не плакати, коли так і так.“ Розказала.

„Не журись, — каже бичок, — все гаразд буде. Лягай та спи!“

Вона й прилягла. Та де вже в неї й сон той візьметься! Коли так до вечора той круг прядива і помиканий, і попрядений, і оснований, і полотно виткане й побілене, хоч зараз сорочки ший. Приганяє ввечері бичка, віддає бабі полотенеце.

Ото баба сама собі:

„Ото вража дочка, як вона все діло поробила! Це все її бичок поробив“ . . .

Та до діда:

„Заріж та й заріж, діду, бичка, а то з твоєї дочки нема ніякої роботи: що пожене бичка пасти, то цілий день проспить і нічого не зробить!“

„То й заріжу!“

А дівчина підслухала, та йде в загороду та так гірко плаче, так плаче! Бичок її й питається:

„Скажи мені, дівонько, чого ти плачеш?“

„Як же, — каже, — мені не плакати, коли хочуть тебе зарізати!“

„Не журись, — каже бичок, — все гаразд буде! Як мене заріжуть, то ти проси у баби, щоб дала тобі кишки мити. Там ти знайдеш зернятко. Ти те зернятко посади, то виросте з нього верба яра.

Як що тобі треба, іди до тієї верби — усе тобі буде!“

От дід і зарізав того бичка. Дівчина й проситься в мачухи:

„Піду я, — каже, — мамо, кишок прати!“

А мачуха й каже:

„А вже не хто їх попере, як не ти!“

Вона й пішла. А як знайшла у кишках зернятко, посадила перед порогом, віддала трохи — і полила водою. Коли на другий день прокидаються — аж з того зернятка така

верба виросла, а під вербою криничка. А в ній вода така гарна, що на все село! Холодна та чиста, як сльоза.

III.

Діждали вони неділі. Баба свою дочку вбрала гарно й повела до церкви, а на дідову:

„Тоши, нетіпахо! Щоб ти й витопила, і обідати наварила, і поприбірала, і ще на тобі полотна, щоб — поки я прийду з церкви — і сорочки пошила! А як не зробиш, то я тебе й живої не zostавлю.“

От баба з своєю дочкою пішла до церкви, а дідова дочка швиденько витопила і обідати наварила, і пішла до верби яркої та й каже:

„Вербо яра! Відчинись-отворись, Ганна-панна йде!“

Верба й одчинилась, а відтіля панни так і висипались:

„Панно наша люба, панно наша мила, який нам наказ буде?“

От вона й розказала: так і так. Та й каже:

„Давайте мені швидче одягатися і хай запрягають коні — поїду я до божого дому!“

Ті зараз кинулись: одягли її в шовкове вбрання, у золоті черевички обули; підїхала карета — поїхала вона до церкви.

Як прийшла вона до церкви, так всі її поторопіли . . . тільки: шу-шу-шу:

„Що воно? Чи це яка князівна, чи королівна, що ніколи ще такої не бачили!“

А під той час та царенко в церкві був. Так його за серце і вхопило! . . . Стоїть та й очей не зведе з неї. А тут його прислужники — всі дивуються та любуються. Тільки не знають, що воно таке. Скінчилась відправа, вона сіла — поїхала. Поскидала з себе шовкове вбрання, надїла знов свої дранки, сіла край віконця — виглядає з церкви.

От приходить баба з церкви.

„А що, обідати наварила?“

„Наварила,“ — каже.

„А сорочку пошила?“

„І сорочку, — каже, — пошила.“

Посїдали обідати, розказують: яку то вони гарну панночку бачили в церкві, що „царенко, — каже баба, — не Богу молиться, та все на неї дивиться.“ А на дідову дочку каже:

„А ти, нетіпахо, хоч би була сорочку білу надїла та вмилась, а то як та грубниця!¹⁾“

¹⁾ Що в грубах палить та завше чорна.

IV.

От діждали їй другої неділі. Баба знову вбрала свою дочку їй знов до церкви. А на дідову:

„Топи, нетіпахо!“

І знову якусь там роботу дала. Дідова дочка попоралась трохи, йде до верби ярої:

„Відчинися-отворися, вербо яра, Ганна-панна йде!“

Верба відчинилася, а з неї ще більш панночок:

„Панно наша люба, панно наша мила, який нам наказ буде?“

Вона їм так загадала, що треба, — вбралася, в золоті черевички вбулася — поїхала до церкви. А царенко знов там стоїть, мов прикований, — і очей не зведе! Тут почали розпитувати людей, чи не знають? Ні, ніхто не знає, що воно за панночка така гарна. Почали радитися, як би його взяти? Царенко каже:

„Хто мені визнає, що воно за панночка, я тому мішок золотих грошей даю!“

От допитувались-донитувались, радились-радились — нічого! А в царевича був собі такий сміховинець. Він і каже царенкові:

„А я, — каже, — знаю, як її пізнати можна.“

„А як? — питається царенко, — кажи!“

„А так, — каже сміховинець, — туди, де вона стоїть підлиймо смоли, то черевичок і пристане. А вона буде поспішати з церкви додому, то їй не замітить, що черевички зостались у церкві.“

От царедворці кинулись, у ту-ж мить і зробили. Скінчилась відправа, вона пішла з церкви, а черевичок золотий і зостався. Сіла їй поїхала; дороге вбрання покидала, а своє драгтя наділа; сіла їй дожидає з церкви.

Поіриходили з церкви, розказують: як царенко поби-
вається за панночкою — та не знають, як його довідатися:
що воно за панночка така гарна. А баба ще дужче зненавиділа
дідову дочку, що вона їй ту роботу поробила.

Царенко так журиться, так журиться: що воно таке? Вже
розпитуються по всьому царстві: хто золотий черевичок загубив?
Ніхто нічого не знає. От і посилає царь своїх дорадників скрізь
по царству, щоб знайшли її та її годі.

„А не знайдете, — каже, — то ви мою дитину загубите.
Тоді їй вам не живогіти.“

От ті царедворці ходять скрізь по містах, по селах —
приміряють той золотий черевичок: на кого він прийдеться, та
царенкові за жінку буде. Вже їй по князях ходили, і по панах
і по куцях — ні, та її годі. Або малий, або великий! От
вони давай ще по мужиках.

V.

Ходили вони, ходили, приміряли-приміряли, та так пото-
милися, що насилу ноги волочать.

„Де-б, — кажуть, — нам одпочити у холодку?“

Коли глянуть — аж така гарна верба коло хати стоїть,
а під вербою їй криничка; вони туди. Вийшла їй баба з хати.
Вони її розпитують:

„Чи є в тебе, бабусю, дочка?“

„Є, — каже, — є!“

„Одна чи дві?“ — питають.

„Та є, — каже, — їй друга — не моя, а дідова, так
то така нетіпаха, що гідко їй глянути!“

„Ну, — кажуть, — ми примірятимем золотий черевичок.“

„Добре,“ — каже. Та на свою: — „Піди, доню, вмійся,
приберися їй ніжки помий!“

А дідову загнала аж на піч і не вміту і не одягнену.

От вони повходили в хату, давай приміряти. А баба й каже на свою дочку:

„Давай, доцю, ніжку!“

Вони приміряють — не приходиться. Тоді й кажуть:

„А де-ж, бабусяю, друга ваша дочка?“

„Та то, — каже баба, — така нетіпаха, неччура, — куди їй!“

„Нічого, — кажуть, — давайте, яка вона є!“

От вона злізла з нечи, баба її турляє:

„Хоч-би ти причепурилася!“

Приміряють той черевичок — а він так і впли: як там був! Царедворці ті так зраділи, що Господи!

„Ну, — кажуть, — бабо, ми оцю дочку візьмемо з собою.“

„Куди ви її братимете, — таке цвілля? Там з вас люди будуть сміятися.“

„Отже візьмемо,“ — кажуть.

Баба лищить. не пускає.

„Як таки можна, щоб така нетінаха та стала дружиною царській дитині?“

А їй не те, а те, що не її дочка.

„Ні, — кажуть, — одягайся, дівко!“

„Пождїть, — каже дівчина, — трохи, я піду, вберусь.“

От прийшла до верби ярої — одяглася, вбулася . . . і така стала гарна, що ні здумати, ні згадати — тільки в казці сказати! Як увійшла в хату — так і осяяла! А баба вже й слова не вимовить . . .

Посідали в карети, поїхали . . . Як побачив царенко — сам не свій!

„Швидче, — каже, — благословіть, тату!“

От їх поблагословили й одружили, і таке весілля справили, що весь мир був. От вони й живуть і хліб жують.

82. Хлопець і ластівка.

Хлопець мовить:

„Ти знов защебетала
У мене над вікном,
Із вирію вернувшись,
Клопочешся з гнідом.“

„А там-же вічне літо
Цвіте, як божий рай . . .
Чого-ж вернулась знову
У мій журливий край?“

Ластівка мовить:

„Хоч літо там і сяє,
Любіше тут мені:
Така квітчасто-пишна
Вкраїна по весні . . .“

„Така квітчасто-люба,
Що в тім краю-раю
Все бачу я хатчину,
Де це гніздечко вю.“

83. Ластівка.

Павлуцьо спостеріг був на хаті під стріхою гніздечко, але воно було пусте та й місяцями поповане. Він хотів уже розібрати його й скинути, але батько заборонив йому: „Лиши! це ластівяче гніздо. З весною повернуться ті милі пташки назад до нього.“

З того часу Павлуцьо часто споглядав на це гніздо, дожидаючися милых гостей. І справді одної днини прилетіли дві ластівки, сіли на тому гніздечку, щось щебетали між собою, ніби радились, і десь відлетіли. По хвилі вернулися з шматочками якогось болота на ніжках. Цим болотом випінили гніздо зверху й з середини, понанесли до нього волосся, шерсти й пірря та вистелили так свою хатиночку мякенько, вигідненько.

Тепер знесла самичка шестеро біленьких яєчок і сиділа на них зо два тижні. За той час самчик літав цілий день за всякими комахами по всіх усядах, ловив їх швидко й кwapно та годував ними самичку й себе.

Врешті виклюнулися ластівенята і стали зараз нищати за їжею, роззявлювати широко свої дзьобики. Батько й мати носили й носили комахи безперестанно від самого ранку до вечора й не могли наситити ними нажерливих діток.

Павлуцьо приглядався до всього того і подумав собі: „Добре казали нам учитель, що ластівки вельми корисні чоловікові. Яку то безліч усяких комах вони нищать! Виловлюють влізливі мухи, молі і навіть хрущі.“

По дальших двох тижнях стали літати вже й молоді. Але батьки ще й тоді годують їх якийсь час. Ловити комах на льоту не легка річ! В погідні дні треба літати за ними високо-високо, а підчас непогоди по-при саму землю. Та й ще треба знати,

де можна яку комаху вловити. За комарями треба літати по-над водою, за їдзями по-при стіни хат, ба й у стайні. До такої праці має ця пташина короткий але широкий дзьобик, довгі вузенькі крильця, вилкватий хвостик, і тільки коротенькі й слабенькі ніжки.

Не раз дивувався Павлуцьо з гарної цієї пташини, її піррячка, що зверху чорне, як вугілля, і блискуче, як сталь, а на черевці, грудцях і шийці біленьке, як сніг.

Наспіла осінь. Павлуцьо побачив одного дня цілу хмару ластівок, що сиділи на крівлі дому.

„Татку! — крикнув хлопець. — Дивіться, скільки там ластівок!“

„Збіраються, небожата, в далеку дорогу,“ — відповів батько.

„А то куди?“ — спитав цікавий хлопчина.

„Далеко-далеко, на полудне в заморські країни, де нема такої лютої зими, як у нас, де й їдзі, єдина пожива ластівок, не гинуть од студені. Туди відлітають ластівочки, а вернуться до нас знов аж з весною. Неосвічені люди, що не знають цього, а бачуть на весні ластівок біля води, — бо там тоді найбільше їдзів, — кажуть, що ластівки зімують у воді.“

Ледви батько доповів це слово, як уся та громада ластівок піднялась угору. Довго дивився Павлуцьо за ними, гадаючи-думаючи, чи повернеться на той рік його пара ластівочок, чи не втоне, знеможена льотом, у глибокому морі. Повернувшись до хати, слухав пильно, що оповідав батько про забобонні вірування, що ними страшать нерозумних дітей. Кажуть, що хто ластівку вбе, тому мати вмре, а кому впаде ластів'ячий гній у око, той осліпне і т. п.

84. Роман Великий.

Роман княжив спершу на Волні. Його столицями були Володимир і Берестя. Його брати мали городи Белз, Червень і Луцьк.

Роман був славний з хоробрости, відваги й розуму. Він воював багато з Половцями. В давній пісні співали про нього:

„Роман кинувся на поганих, як лев, сердитий був, як рись, нищив їх, як крокодил, переходив їх землю, як орел, хоробрій був, як тур!“

Роман одідичив вдачу свого прадіда Володимира Мономаха й усіми силами намагався знищити степового ворога. Половці боялися його так, що свої діти страшили його іменем: „Роман! Роман!“

Романа запросили на галицький престол бояре, бо бачили, що їх земля гине в безладі. Бояре думали, що Роман буде їх слухати у всьому і дозволить їм гнобити народ. Але Роман знав, що сила держави є в селянстві й міщанстві, і не допускав бояр до власти.

Горде боярство зненавиділо за це князя і бунтувалося проти нього. Та Роман був князь сильний і невступливий. Він гостро виступив проти неслухняних.

Роман мав таку приповідку: „Не будеш їсти меду, як не знищиш бджіл“¹⁾, і другу: „Не буде пахнути коріння, як його не потовчеш.“ Цими словами він хотів сказати, що з панів не буде користі для держави, як князь їх не присмирить.

Коли бояре знов підняли бунт, Роман вислав на них війсьکو, побив їх, де-яких покарав смертю, інших вигнав з краю. Ті, що полишилися при житті, спокійніли й слухали вже князя.

¹⁾ Колись не вміли так пасічникувати, як тепер, — мусіли вирізувати мед з дуплянок, при тому гипуло чимало й бджіл.

Селяне й міщане дуже раді були, що пани втратили власть, і славили Романа за його силу й мудрість.

Романа поважали всі сусіди. Українські князі шанували його, як батька, чужі королі посилали до нього посольства й привіти.

Приїхали до Романа також послы римського папи Інокентія. Папа прислав Романові привіт і обіцяв йому свою опіку й поміч меча св. Петра. Але гордий Роман витягнув свій меч і сказав:

„Чи такий меч має папа? Поки я маю свій меч, не буду добувати володіння іншим способом, як тільки кровю, — так, як батьки і діди наші збільшили українську землю!“

Могутний Роман задумав уладити похід на Польщу, щоб присмирити польських князів і забезпечити границі своєї держави. Він вибрався із своїм військом над Вислу.

Але тут прийшла нещаслива пригода. Князь хотів побачити на власні очі, які є сили ворога, і виїхав із невеликою дружиною

на розвіді. Та несподівано Поляки у великому числі оточили його відділ і почали боротьбу. Роман боровся, як лев, але не міг здержати ворога і поляг на місці.

Це було під Завихостом над Вислою 1205 р. Дружина забрала тіло князя і повезла до табору. Романа похоронено в соборній церкві в Галичі.

85. Багатий Марко.

Багатий Марко хотів усіх запросити до себе в гості. Просить і Бога, щоб Бог прийшов до нього в гості.

Поїхав багатий Марко на ярмарок, накупив сукна, вистелив дорогу й поставив вартівників, щоб ніхто не їздив по сукні. Стоїть варта, аж іде три старці, а то не старці були, тільки сам Бог і з ним два янголи. Вартівники й кричать:

„Не йдіть сюди! По сукні буде йти сам Бог до багатого Марка в гості!“

„Пустить, люди добрі, — каже Бог, — ми не йтимем по сукні, ми сукно будем відгортати.“

Варта їх пропустила, і пішли вони собі. Ідуть та йдуть, аж захопила їх ніч. Зайшли вони до багатого Марка проситися на ніч; багатий Марко не пускає й каже:

„В мене тепер багато гостей буде. Де я вам дам місце? Ідіть собі до кого иншого. В мене сьогодні і без вас буде повно людей.“

„Та нам, — каже Бог, — гарного місця не треба, нам аби-яке, ми тільки переночуємо.“

Довго багатий Марко не пускав, а потім закликав сестру й каже:

„Заведи їх туди, де кури живуть, нехай там переночують, коли не хочуть іти до иншого господаря.“

А сестра повела їх у пекарню, дала їм на вечерю скоринку хліба й каже:

„Повечерийте, люди добрі, та й лягайте тут собі спати, де хто захоче, а я піду гостей приймати.“

І пішла. Пішла вона з хати, та не пішла у покої, але стала під вікном і дивиться крізь вікно, що ті старці будуть робити. Сидять вони на лаві й вечеряють, коли прилітає два янголи й кажуть Богові:

„Господи, народилась дитина, яку їй долю дати?“

А Бог і каже:

„Багатого Марка маєтком нехай запанує!“

Побігла сестра до брата й каже йому:

„То не старці, то Бог. Я бачила, як до нього прилетіло два янголи й питалися, яку долю дати тій дитині, що народилась. А Бог сказав: ‚Багатого Марка маєтком нехай запанує‘.“

На другий день Марко поїхав шукати тої дитини. Їздив, їздив, увесь край зїздив — не знайшов дитини. Не скоро то він дізнався, що та дитинка живе в іншому краї. Поїхав туди, купив ту дитинку за п'ятьсот карбованців, вивіз на дорогу й покшнув на снігу, а сам поїхав додому.

Лежить та дитинка на шляху, коло неї горить воскова свічечка, і два янголи її забавляють, щоб не плакала. Аж їде десять купців до багатого Марка шкіру купувати. Їдуть вони, коли дивляться, аж лежить на дорозі дитина.

„Візьмім її!“

„Візьмім!“

От узяли ту дитину й поїхали. Приїздять вони до багатого Марка й хваляться йому:

„В такім-то, — кажуть, — і такім місці, на дорозі ми знайшли таку-то й таку дитину.“

Марко, як почув, злякався так, що аж зомлів. Видужав багатий Марко й поїхав знову шукати дитини. Знайшов він ту дитину знов, купив за шістьсот карбованців і казав зробити таку бочку, щоб вода не проходила. Зробили ту бочку, положили в середину дитинку й пустили на море. Плавала та бочка по воді може днів зо три, або й більше, поки то її нарешті пригнав вітер до берега, а там баби шмаття прали.

Як побачили вони бочку:

„От, — кажуть, — мука плаває, коли-б нам її зловити.“

Почула дитина, що люди говорять, оперлася ногами, вихнула дно — вода й викинула її на беріг, баби й шіймали.

Дійшла чутка до багатого Марка, що ту дитинку вода викинула на беріг, а баби її шіймали й прийняли її за свою дитину. Журиться він знову. Що тут робити? Ніяк неможна звести із світу дитинку. Сидів він, думав, думав, а далі надумався й каже:

„В мого зятя є злючі собаки. Поїду, ще раз куплю ту дитинку й напшину до зятя, щоб натравив її собаками. Вони розірвуть її.“

Поїхав він, купив ту дитинку за сімеот карбованців, привів додому, написав до зятя лист і послав тим самим хлопцем.

Він уже виріс такий здоровий, хоч зараз і до шлюбу веди його.

Пішов той хлопець з листом до зятя багатого Марка. Іде та йде, іде та йде — аж стоїть на дорозі дід.

А то був Бог.

„Здоров, хлопче!“

„Здорові, діду!“

„Куди ти, хлопче, йдеш?“ — питає дід.

„Іду до зятя багатого Марка, лист несу.“

„Дай, — каже дід, — я перечитаю, що там багатий Марко пише.“

„Не дам. Мені багатий Марко наказ зробив такий, щоб я нікому не давав читати.“

„Ну, коли ти вже не даєш перечитати, то дай хоч подивитися.“

„Подивитися можна, — на! подивись!“

І дав дідові в руки той лист. А Бог узяв, та витер те, що було написано, щоб того хлопця розірвати собаками, а написав, щоб його зять оженив. І віддав лист.

Узяв той хлопець лист за пазуху й поніс до зятя. Зять перечитав лист, а там Марко пише:

„Звінчати його в першу неділю.“

От діждали неділі, повели в церкву, звінчали, відгуляли весілля й відписує вже зять багатому Маркові: „Все зробили так, як тобі хотілось. І повінчали і весілля вже відгуляли.“

Як перечитав багатий Марко лист, аж за голову вхопивсь.

„Я писав, — думає собі, — щоб його собаками стравили. а він звінчав. Поїду я сам до нього, може ще що зроблю.“

Поїхав до зятя й питає:

„Що це ти наробив?“

„Звінчав“, — каже той.

„Нащо-ж ти його звінчав, я-ж тобі писав, щоб ти собаками його стравив.“

„Як написано було, так я і зробив. Я тобі покажу твої лист.“

„Покажи!“

От пішли вони шукати того листа, а собаки векочили в хату й розірвали багатого Марка. А той хлопець живе і володіє всім маєтком багатого Марка.

86. Мурашка і голуб.

Одна мурашка лазила по дворі, шишпорила собі здобичи. Посеред двору стояла поливяна ринка з водою. В тій ринці стирчала соломнина; один кінець доторзався води, а другий виходив з ринки. Мурашка спустилась по тій соломині до води і почала смоктати з неї воду.

Де не взявся вітер, подув і звалив ту соломину в ринку. Мурашка впала в воду і почала потонати. Але якось вченилась за соломинку і держалась за неї. Намокла вся і змерзла добре. Як би протяглося ще хвилини зо три, мурашка загинула-б.

Де не взявся на її щастя голуб, підійшов до ринки воду нити. Мурашка почала його прохати:

„Будь ласкавий, врятуй мене од смерти. Я тобі колись у пригоді стану.“

Голуб засміявся і подумав:

„Чим вона може мені оддячити, така нікчемна комашка?“

Голуб нехотя попнувсь у ринку, схопив ту соломинку в носик і кинув її на землю. Мурашка обсохла, обігрілась на сонці і подалась до своєї домівки.

Через тиждень, чи через два, довелось голубові полетіти до сусіда на тік пошукати там зерна. Голуб ходив по току, задравши вгору голову, не помічав, що перед ним стирчать петлі сільця.

Як-раз на ту пору бігала по току мурашка. Побачила, що голуб підходить до сільця; мерщій підбігла до нього і вкусила його в ногу.

Голуб нахилив голову вниз — подивитися, хто його вкусив, і побачив, що у нього перед носом стирчать петельки сільця.

Він тоді мерщій задки, задки, знявсь і полетів додому. Тут він згадав, як він врятував мурашку од смерти і як мурашка стала йому в пригоді.

87. Білан-капустяник і муха.

Господиня скопала грядки у своєму городі, гарненько перебила лопатою землю, посадила розсаду і вже так її шильно доглядає! Що-дня поливає, переполює, — її капуста стає така гарна! Господиня дивиться й радується.

Коли-ж прилетів якоеь білан-капустяник і почав літати по-над капустою та раз-у-раз сідати на лист. Тут він на

капустяному листку поклав свої блискучі жовті яєчка, одно коло другого купками.

Тижнів через два виплодилися з цих яєчок зелененькі гусільнички. Вкриті вони були чорними крапками і трохи були волохаті.

І от уночі, як усе спить, гусільниця білана залазить на верх качана, і ніхто її не бачить. Цілісіньку ніч вона пораяється, спершу вибірає де молодші листочки, а потім забірається і до других, а як тільки починає світати, вона зараз ховається між листям. Ось так гусільниця росте собі та грубує від чужої капусти, що не вона садила, не вона поливала.

Аж ось зійшло сонце. Прилітає на капусту мушка: вона така маленька, що ледви її видно, але проворна на крилах та швидка на ногах. Ось вона стрибає з квітки на квітку, з листочка на листочок, підкакує до обіденого качана — й бачить, що в ньому заховалась гусільниця. Зараз гострим жалом пересверлила пузце сонної гусільниці й положила в дірочку своє маленьке яєчко. Потім знялась і полетіла геть собі.

Ненажерливій гусільниці байдуже, що вона поранена; вона робить своє: їсть та їсть. Через скільки день листи на капусті зробились як решето. Тоді кругла гладка гусільниця полізла до хатньої стіни й вилізла по ній до самої стріхи. Там вона привісилась до навутини й переїмилась в ляльку. Що з неї буде?

Як-би мушка не поранила гусільниці, то з ляльки вилетів би за якийсь час метелик такий самий, як і той, що прилетів на город до капусти і поклав на неї яєчка. Але з ляльки нашої пораненої гусільниці того не буде. І справді, скоро лялька трісла, з неї замість метелика-білана вилетіла молода мушка.

*

Напишіть, як живе й розпложується метелик.

88. Битва над Калкою.

На українські степи в-одно приходили з Азії кочові орди. Вони нищили добробут українського народу. По Печенігах прийшли Половці, потім прийшла найбільш дика орда татарська.

Вони були-б зруйнували всю Європу, як би не те, що синила їх Україна. Зате вони нищили українську землю цілі віки.

Татаре були низького зросту, мали широкі плечі, велику голову. Лице їх було широке з вистаючими кістками, з рідким заростом, ніс плескатий, очі малі, скісні.

Татаре не мешкали на одному місці, а кочували з одної околиці в другу. Не справляли ріллі, не сіяли збіжжя. Все їх майно були великі стада коней і овець. Живилися найбільше мясом і молоком. Улюбленим їх напитком був кумис, кисле кобиляче молоко.

Татаре були добрими їздцями і знаменито стріляли з луків. Татарський хлопець змалку вчився їздити кінно й стріляти з лука. Не раз не діставав їсти цілий день і сам мусів добувати собі поживу на ловах.

Татаре поклонялися сонцю, місяцеві і ріжним ідолам. Були народом диким, без милосердя для своїх противників, убивали навіть невільників.

Їх начальник називався хан. Він мав право життя й смерті над усіма своїми підданими.

Татаре прийшли на Україну і напали на Половців. Половці не могли видержати їх напору й вислали послів до українських князів, кажучи:

„Дайте нам поміч проти ворога. Як не допоможете нам, то Татаре побють нас, а потім прийдуть і на вашу землю і вас поконають!“

Князі зробили раду в Києві. Одні були за тим, щоб Половцям не давати помочи, — нехай їх Татаре знищать зовсім. Але розважніші князі боялися, що Татаре будуть ще гіршим ворогом України.

„Ліпше нам зустріти їх на чужій землі, як на своїй!“ — казали їй вирішили йти з Половцями на Татар.

Зійшлися українські полки з усіх сторін: з Києва, Чернигова, Галича й інших земель, переправилися через Дніпро і пішли стенами. Татарські передні сторожі були недалеко і втікли перед нашими, лишаючи свою худобу.

Але головні сили ворога були аж над Азовським морем. Над невеликою річкою Калкою прийшло до кривавої битви. Наше військо вдарило сильно, й Татаре подалися назад.

Молодші князі думали, що вони вже втікають, і пустилися в погоню.

Тим часом Татаре вернулися й почали оточувати наших з усіх сторін. Як Половці це побачили, стали втікати. Татаре кинулися за ними і вдерлися між українські відділи.

Настало велике замішання. Ніхто не слухав наказу, військо розбіглося на всі сторони.

Татаре перемогли. Велика сила людей загинула, частина дісталася до неволі. Татаре мучили їх жорстоко і покарали смертю.

89. Вовк та ягня.

Улітку, саме серед дня,
Пустуючи, дурне ягня
Саме забилося до річки
Напитися водички.
От чи пило чи ні — глядить:
Аж суне вовк — такий страшений
Та здоровенний —
Та так прямісінько й біжить
До бідного ягняти.
Ягняті нікуди втікати;
Стоїть сердешне та дріжить . . .
А вовк, неначе комисар, кричить
(Він, щоб присікаться, знайшов причину):

„Нащо це ти, собачий сину,
Та каламутиш беріг мій
Та квапиш ніс поганий свій
У чистую оцюю воду?
Та я тобі за цюю шкоду —
Ти знаєш, що зроблю? . . .
Як муху задавлю! . . .“

„Ні, паночку“, — ягня йому мовляє, —
„Водиці я не сколотив,
Бо ще й не пив;
А хоч би й пив, то шкоди в тім немає,
Бо я стою зовсім не там,
Де треба пити вам,
Та ще й вода од вас сюди збігає . . .“

„Так цеб-то я брешу?“ — тут вовк йому гукнув, —
„Чи бач! Ще і базікать стало . . .
Такого ще поганця не бувало! . . .
Здається, ти й позаторік тут був
Та капости мені робив . . . Тривай же!
Ти думаєш, що я забув?“

„Помилуйте!“ — йому ягнятко каже:
„На світі я ще й году не прожив!“

„Так брат твій був.“

„Нема братів.“

„Так може батько, коли не дядько . . .
Або-ж хто-небудь з ваших був . . .
Хіба не знаю я, не чув,
Що ви усі мене-б іззили,
Як би вловили?
Собаки й вівчарі твої,
Усі ви — вороги мої;
Од вас мені життя немає . . .
Ще мало я терпів?“

„Так чим же я вам досадив?“
Ягнятко, плачучи, питає.

„Цить, капосне! Либонь не знає . . .
Ще й огризається, щеня! . . .
Що ти за птиця? Ти — ягня!
Як сміло ти мене питати?
Вовк може їсти захотів! . . .
Не вам про теє, дурням, знати!“

І вовк ягнятко задушив . . .
Нащо йому про теє знати,
Що може плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід.

90. Сороханова родина.

Господарь Микола Сорохан мав чотири десятини землі,
але ніколи в хаті не було в нього забагато ані грошей, ані
страви.

Мав він п'ятьох синів і дуже любив усіх. Але журився, що треба буде поділити їх землю і навіть по десятині не стане для кожного. Хотів доконче докупити хоч ще з десятину землі. В селі заробити годі було, то-ж вибрався на заробітки до Прус. Жінка сама ходила коло поля, бо чотирі молодші сини вчилися ще в школі, а найстарший поїхав з татом.

Тяжкий був той рік для Сороханів. Чотирі десятини — ніби то небагато, але для одної жінки та її помагачів-дітей було досить роботи. А чоловік чим довше працював, тим більш тратив надію, що зможе повернутися з великими грошми додому.

То-ж почав приглядатися до життя Німців. Хотів дізнатись, звідки береться достаток, охота й сила до життя у цього народу. Вступав у розмови з людьми, вишитував господарів, і здавалося йому, що зрозумів причину гіркого нашого селянського життя.

Вернувся Микола Сорохан взімі з роботи. Жінка ждала на його поворот нетерпеливо. Вона вже вишукала собі помірок недалеко свого поля. Дізналася, що можна його купити, навіть за невелику ціну.

Як же-ж здивувалася, коли Микола вернувся з роботи без сина і без грошей. Їхав по гроші, а приїхав з порожніми кишенями. І сина лишив між чужими людьми, щоб учився в коваля. Робітника збувся, ще й усі зароблені гроші заплатив за його науку. Пропала вся надія на умовлену земельку. Миколиха переплакала трохи не кілька місяців. А чоловік ходив задуманий, небагато розбалакувався, тільки пропадав часто у місті. Кажали люди, що пересяжує у всіляких майстрів-ремісників.

Багато змінилося в хаті Сороханів за п'ять років. Найстарший син Андрій ще не вернувся з Німеччини. Пише листи,

що знайшов собі там добру роботу і хоче вернутися до рідного села, як призбірає трохи грошей. Заробляє добре і в-одно ще вчиться. Казав прислати собі молодшого Юрка і дав його столяріві до науки.

Петро й Грицько скінчили сельську школу, і їх оддав Сорохан до науки ремесла у сусіднє місто: Петро вчиться кушнірства, а Грицько ткацтва. Наймолодший Василь ходить іще до школи.

Старий Микола Сорохан працює від ранку до ночі за себе і за своїх синів. Удосвіта, ще сіріє, він уже в полі. Ідуть люди до роботи, здоровлять його, скидають перед ним капелюха. Настане вечір, люди вертаються з поля, а Сорохан лишається ще на ріллі. І знову скидають перед ним капелюха на добраніч.

А Миколіха в-одно скаржитися на свого чоловіка. Що йому сталося? Порозганяв дітей і не дав собі слова сказати. На всі її докори він відповідає:

„Не маю я землі стільки, щоб усіх синів обділити. Дав Бог п'ятьох синів, нехай живуть здорові! Не можу дати їм землі — мушу дати їм ремесло в руки. А святу земельку лишу неділену своєму Василькові. Не будуть жити, як старці. — всі будуть господарювати, як люди.“

91. По двадцяти роках.

Минуло двадцять років відтоді, як Микола Сорохан був у Німеччині на заробітках. Постарівся вже Микола. Інші в його віці до гробу хиляться, а він веселий. Придбав іще три десятини землі, відписав їх Василеві, поклав йому хату, а сам працює на давніх своїх чотирьох десятинах. Василь, молодий господарь,

гідно веде господарство, любить свою землю і вже в нього не буває, щоб він невчасно виорав чи пізно посіяв.

А серед села стоїть нова кузня. В ній бе молотом коваль Андрій Сорохан. Вернувся давно з Німеччини, привіз гроші і досвід. Багато там навчився. Оженився, поклав собі хату і працює вдоволеній. Його знають на всю околицю. Із сусідніх сел їдуть люди до німецького коваля Андрія.

Юрко не вертався до села. Він має свій столярський варетат у недалекому місті. Робить вікна й двері до мурованих домів. У нього замовляють домашні сирятки: ліжка, шафи, столи. Дуже хвалять собі його роботу, бо робить гарно, сильно й дуже порядно викінчує.

Петро й Грицько мають теж у рідному селі роботу. Петро шие кожухи, а Грицько за кроснами тче полотна, перемітки, скатерки, вміє вироблювати взористі килими з овечої вовни.

В неділі й свята сходяться всі Сорохани до одного з братів, що-раз у иншого. Тут ведуться розмови про хатне життя, про те, що кожна рідня Сороханів пережила за тиждень. Потім обговорюють важніші громадські події.

В читальні, в громадській раді всі вони, як одна рука. Одна в них думка, одно все роблять діло.

А як зійде розмова на старого батька, не можуть нахвалитися, якпій то він мав розум, що чотирьох синів призначив до ремесла, а пятого лишив на землі. Василеві ніхто з братів не завидує, і ніхто не жадає від нього сплати з маєтку, бо кожний з них зложив собі своєю працею власний великий маєток. А як треба Василеві рятувати сіно чи збіжжя перед дощем, сходяться всі Сорохани на толоку до нього і в один день можуть зібрати те, над чим би він тиждень трудився сам один.

І синів своїх вони лагодять на ремісників. Найстарший у кожній рідні дістане варстат по батькові. А крім того треба їм у селі ще доброго шевця, кравця, бондаря і колодія. До цих ремесел призначають вони молодших своїх синів. Є в чому вибрати, коли-б тільки охота була до праці!

Один із Андрієвих синів хоче стати слюсарем, і батько вишле його на науку до Німеччини. З Юркових синів один хоче вчитися кімнатного малярства. Колись вони матимуть свої варстати в місті.

А Василь уже тепер каже, що своєї землі не буде ділити. Світ широкий. Є куди міститися великим ремісникам. А земля нехай лишається в одних руках. Замість, щоб мала дробитися, маліти, нехай в-одно росте й росте!

Ремісники витворюватимуть багатий український міщанський стан, а ті, що лишається на ріллі, збиратимуть землю й творитимуть багатий сильний рільничий стан українського народу.

92. Учітєся, брати мої.

Учітєся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого научайтєсь
Й свого не цурайтєсь.
Бо хто матір забуває —
Того Бог карає,
Чужі люди цураютьсѧ,
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.

93. Січова пісня.

Гей, Січ іде, Красен мак цвіте! Кому прикре наше діло — Нам воно святе!	Гей, Січ іде, Мов бджола гуде . . . Разом руки, разом серця, І гаразд буде.
Гей, Січ іде, Топірями брень! Кому люба чорна шітьма, А нам ясний день!	Гей, Січ іде, Підківками брязь! В нашій хаті наша воля, А всім зайдам — зась!

94. Ткач.

Бережно зняв я з варстата основу,
Людам роботу розніс і роздав, —
То-ж мій спочинок. Теперечки знову
Берда направив, нитки наснував —
От і роблю я.

Застукала ляда:

Бігає човник відтіль і відсіль . . .
Човник і ляда — ткачеві порада:
Берда і цівки — ви хліб мій і сіль!
Добре багатому: він, коли схоче,
Знайде початок роботі й кінець: —
В хаті-ж у бідного ляда стукоче,
Поки до дна догорить каганець.
Вчіться ви, дітки, у мене робити;
Вивчитесь — будете добрі ткачі;
Дасть вам варстат ваш і їсти і пити,
Тільки-ж робіть ви і вдень і вночі!
Хочеться спати, — а лихо присниться,
З ліжка зжене вас воно до зорі,
Ляжте тихенько та спіть, поки спиться,
Спіть, мої діти, в теплі та в добрі!
От і заснули по лавах хлопята;
Крикнув цвіркун, догоря каганець;
Трохи притихло; побільшала хата;
Швидко вже буде й роботі кінець.
Швидко . . .

А все-ж таки стукає ляда.

Бігає човник відтіль і відсіль . . .
Човник і ляда — ткачеві порада:
Берда і цівки — ви хліб його й сіль.

95. Свиня.

Свиня у панський двір залізла,
Посповигала там по всіх кутках,
На смітнику кісток погризла,
Полежала в багні, як слід свині,
В гної куйовдилася шквою своєю . . .
Та із гостей ізнов прийшла
Така-ж, як і була, — свиня свинею.

От став свинарь її питать:
„Що, свинко, бачила ти в пана?
Чи хороше там гостювать?
Яка була тобі там шана? . . .
Я чув колись, що у панів, мов у царів,
Срібло та золото скрізь сяє,
Що буцім-то пани так хороше живуть
Та солодко їдять і пють.“

„Та де там воно є?“ — свиня йому мовляє:
„Брехня, не слухай! Я-ж була і їла і пила,
Всі заходеньки обходила і смітники і суточки,
А доброго нічого там не вздріла, —
То тільки вигадки дурні!“

*

Траплялось на віку мені
Такеє бачити ледащо, —
Подивився — не годне ані на що;
А як почне тебе судить,
То так обреше, обчернить,
Та рознесе таку погану славу,
Що страшно і сказать . . .

96. Льон.

Виорав чоловік поле; посіяв на полі льон і заскородив його. Виріс славний льон і вкрився цвітом. Цвіт на ньому гарнесенький, а тонкий же — то немов крильця в мухи, а то й ще тонший. Сонечко світило на нього тепленько, хмарка

кропила його дощиком, льоніві було від того так любо, як от часом дитині, коли мати уміє її та ще й поцілує.

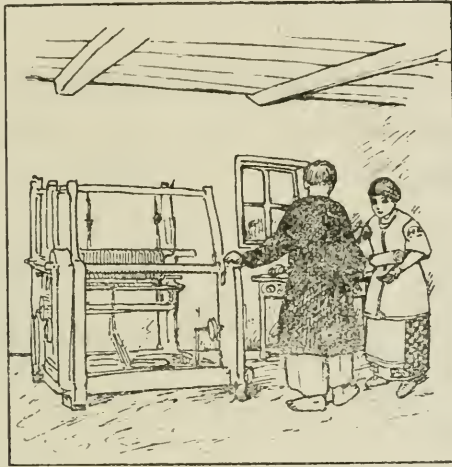

Коли це одного ранку прийшли люди на поле, брали льон під головки, та й повіривали його з корінням. Потім повкидали в воду, ніби потопити хотіли.

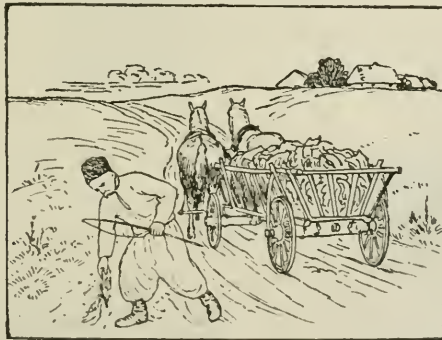

Що-день то гірше ставало льоніві: мочили його, терли, тінали, чесали, а далі поклали на прядку та сюррр . . . веретеном крутили — й вийшла нитка.

Понесли нитку до ткача, а ткач — нитки до кросен. От і вийшов з льону великий гарний сувій полотна. Що-вечора робили для нього кушіль; від цього полотна зробилось біле, як сніг.

Понесли потім те полотно до одного дому і поклали під ножиці, пошматували, покряяли його на клапті й клаптики. З полотна вийшло дванадцять сорочок.

Минуло кілька років, і сорочки подерлися. Пошматували їх на ганчірки, а далі викинули на смітник.

Раз їхав ганчірник, підняв шмаття з ганчірок і повіз до фабрики паперу. Там з тих непотрібних ганчірок зробили чудовий білий папір!

На папері написали гарнеське оповідання, та так чисто та гарно, що любо й весело було глянути! І люди читали й раділи, читаючи та слухаючи: таке там було все добре й розумне.

97. Перекотиполе.

Котилося через поле
Перекотиполе —
Довідаться щастя й горя
Край чорного моря.
Розходилися поляне,¹⁾
Аж серденько вяне:
Одні на сміх підіймають,
Другі дорікають.

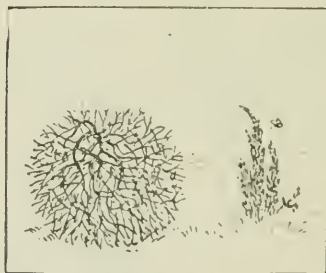
„Тю-тю, дурний, розігнався!“
Будяк обізвався:

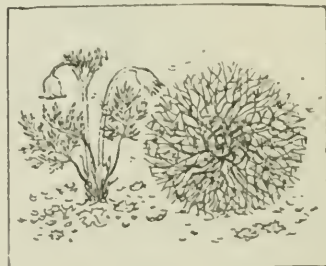
„Чого тебе вража сила
Отут розносила!“

А півники-самохвали
І собі пристали.

Як горохом обсищують,
Сміються, гуляють:
„А куди, джигуне милий,
Наш орле безкрилий,
Несе тебе дурна воля
Із нашого поля?“
Полин гіркий дорікає,
Сміху добавляє:

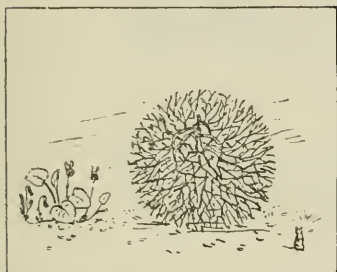
„Буде пити меди й вина
У вражого сина.“

¹⁾ Рослини польові й ті тварини, що в полі були.

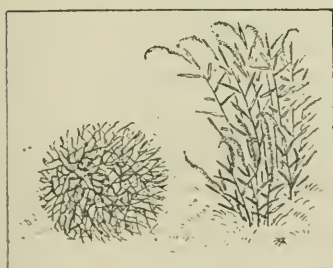
І сон-трава не проспала,
Словечко сказала:
„Він з дурною головою
Не має спокою.“

Одна тільки не судила
Фіалочка мила,

Козаченька привітала
В похід виряжала:
„Добудь слави, нагуляйся,
До мене вертайся,
Я сплету тобі віночок,
Поведу в таночок.“

Мовчазлива тирса-свідок
Каже наслідок:

„Ой, покинь ти, пане брате,
Стрибання прокляте!“

Славні бубни за горами . . .
Живи ти між нами.
Бо не счуєшся, не глинеш —
В болоті застрянеш,
А в болоті з ким там жити?
Не зілля, не квіти,
Не червона калина,
А погана тина.“

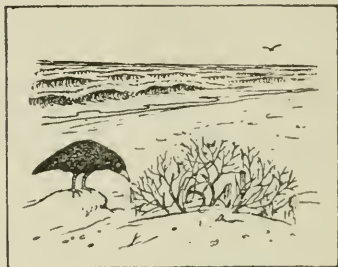
Перекотиполе чує
І далі мандрує,
Ні на кого не вважає,
Усім одмовляє:
„Не хочу я тут сидіти,
Між вами марніти,
Не таку треба долю
Перекотиполю.
Поборюся з дужим морем,
Позмагаюсь з горем
І покочу скрізь по полю
Веселюю долю.“

Прикотилась сміла воля
До чужого поля;
Кругом море розляглося
І з небом злилося . . .
Де на світі тая сила,
Щоб змагаться сміла?

„Що-ж то буде?“ Страх озвався
І в лози сховався.
Не так снилось, не так ждалось,
Як на лихо склалось:

Розсердилось горде море,
Накинулось горе:
Одно хвиль-гори котить,
Об берег колотить,
Друге шкочить, зневажає
І жалю не знає.
Море кинуло в долину,
Мов тую пірину,
Горе вітром ізсушило,
Піском придушило.
Підманила, одурила
Надієчка мила,
Посміялась чудна доля
З перекотиполя.

Лежить воно, гірко плаче,
Чорний ворон кричає:

„Рятуй своє, рідна доле,
Перекотиполе!“

98. Стоїть явір над водою.

Стоїть явір над водою,
В воду похилився;
На козака пригодонька,
Козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький!
Не журися, козаченьку,
Ще ти молоденький.

Не рад явір хилитися —
Вода корінь миє,
Не рад козак журитися,
Та серденько ниє.

Ой поїхав в Московщину
Козак молоденький:
Оріхове сіделечко
І кінь вороненький.

Ой поїхав в Московщину
Та там і загинув, —
Свою милу Україну
Навіки покинув.

Казав собі насипати
Високу могилу;
Казав собі посадити
В головах калину:

Будуть пташки прилітати
Калиночку їсти;
Будуть мені приносити
Від родоньку вісти! . .

99. Билина.

Сказав раз куц билин :
„Билинонько! Чого така ти стала.
Мов рибонька вяла:
Пожовкла, не цвітеш,
Живеш, як не живеш,
Твоя головонька от-от поляже?“
„Ох, кущику! — билина каже. —
Я на чужині“ . . .

Хто щиро поважа Україну,
Свій рідний край,
Тому не всюди рай:
Чужина вялить, як билину.

100. Лев та вовк.

Лев уминав за сніданням ягня,
А біля його відливе щеня
Вертиться та й вертиться, —
Все моститься, щоб поживиться.
От якось-то й одважилось вхопить
Шматок м'ясяця, щоб не кортіло.
Лев бачить, що воно зробило,
Та змилосердився, мовчить, —
Бо у щеняти якого розуму питати? . . .
Побачив вовк (він недалечко був)
Та й дума: „Лев мабуть дурненький.
Або-ж на старість силу збув,
Що став такий плохенький:

Коли щеня не задушив —
Мене не займе й поготів!“
От квапить лапу до м'ясива . . .

Як скочить лев — аж дуба стала грива . . .
На вовка бідного насів —
Давив його, крутив . . .
Та й каже: „Це тобі за тее,
Щоб не дививсь ти на щеня,
Бо не що-дня бува бридня;
Воно дурне ще, молодеє,
А ти вже, вовче, не щеня.“

101. Подорож краплі води.

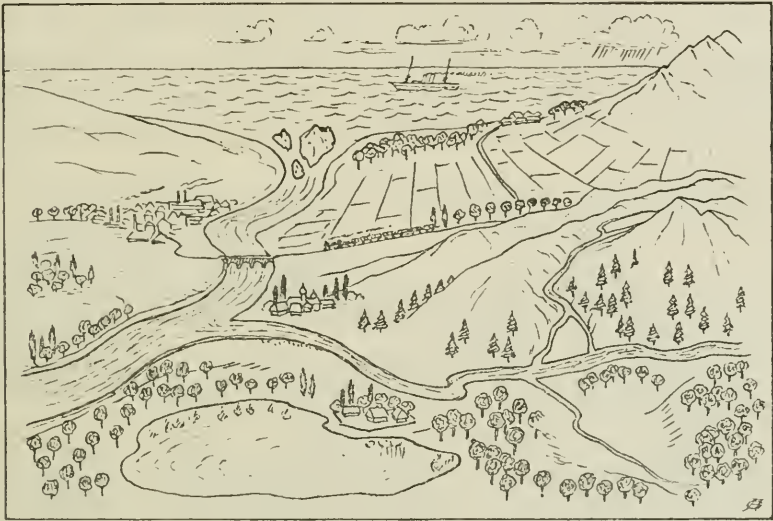
Кожна найдрібніша крапелька води раз-у-раз відбуває таку велику дорогу, що не одному з нас може стати завидно. Скільки країв вона побачить, скільки різних людей та земель!

Поставмо у відкритій посудині трохи води й не заглядаймо до неї якийсь час. По скількох днях не буде вже й сліду з неї. Куди вона поділася? Випарувала, а пара розійшлася на всі сторони по повітрі.

Так підіймається в повітря всяка вода, де-б вона не була. Всі потоки, річки, стави, озера й моря парують, і то тим більше, чим більше їх нагріває сонце. Пара великими масами збирається високо вгорі.

Ми знаємо, що як остудити пару, то вона переміниться назад у воду. Як це станеться близько над землею, то ми бачимо довкола себе скроплену пару і називаємо її мрякою. Коли-ж пара скропиться аж високо над землею, тоді творяться хмари. Вони держаться ще довго в повітрі і можуть або впасти на землю, або розійтися кудись.

Коли хмари остудяться ще сильніше, то перемінуються зовсім у воду, і тоді ми маємо дощ. Краплі дощу падають на землю, і тут же їх знову неоднакова доля. Одні таки зараз випаровують, другі всякають у землю. Ця вода, що всякне в землю, збирається там під землею в протоки й пливе собі такими підводними річками. Часом виступить вона знов на верх

землі, і ми бачимо джерельце. З джерела випливає маленький потічок; його водиця перетікає з вищого місця на нижче й творить собі річище. Часами зустрінуться два потоки по дорозі і зливаються в один; так повстає мала річка. Кожна річка кінчиться або в іншій річці, або в ставку чи озері, або в морі.

Ну, й довга-ж бо то дорога тої малої крапельки, поки вона дійде від джерела до моря! Та не кожній краплі судиться допливати аж до самого моря. Підчас усієї тої дороги гріє воду сонечко й кличе одну крапельку по другій на іншу прохідку: в широкі, безкраї повітряні простори. Там вона зустрічає інших своїх

товаришок, і вони гуртуються в хмари. — Де-які краплі доходять до самого моря і аж із нього випаровують.

Так бачимо, що кожна крапля води безнастанно відбуває ту саму дорогу, в кільце: з джерела до моря, потім до хмар, а з хмар дощем знову на землю й збирається назад у джерела.

А й та вода, яку ми випемо, або яку втягнуть у себе коріння дерев, іде тою самою дорогою: ми приємо, а з нашим потом виходить вода з нашого тіла на-двір. Тут вона парує і знов має свою давню свободу. Так само і з листків дерев вода випаровує.

Напишіть, яку службу людям служить вода.

102. Дараба.¹⁾

Над великою рікою на крутій скалі сижу й причарований красою в бистру воду я гляжу.

Валом хвилі пруться, плещуть, миготять; сонце грає; прибережні верби віттям їх пестять.

Ось з-за закрута одного враз дараба вплива — зіллям, зеленню обвита, плеще, грає, мов жива.

Керма тихо хвилі крає, не булькоче, не скрипить. І керманич молоденький, мов мальований стоїть.

103. Основини Холма.

Український король Данило все життя своє вів боротьбу з Татарами. Не була це легка боротьба і треба було добре прилагодитися до неї. Данило почав у першу чергу ставити нові городи.

¹⁾ Гладко обчухрані дерева спускають на воду, тоді їх важуть одно при другому, скріплюють поперечинами — робиться як би пливучий міст: це дараба.

В Галичині й на Волині стояло багато старих городів, але вони були знищені довголітньою війною, що велася в цих сторонах. Гостроколи спорохнявіли, вали розсипалися, рови заросли кущами й травою. Данило відновлював нові укріплення й казав шукати нових місць, де можна-б будувати твердині.

Одного разу Данило був у червенській землі на ловах. У погоні за звірем загнався далеко в лісі

й виїхав на велику поляну, серед котрої стояв горб, вкритий деревами. Князеві подобалося це місце, обїхав його довкола й побачив, що тут можна-б збудувати город.

„Як називається це місце?“ — питався в місцевих людей.

„Називають його просто холм, це-б-то горб“, — відповіли селяне.

Данило задумався і сказав:

„Поставлю тут город і нехай йому буде імя Холм.“

З наказу князя зрубано на горі ліс, викорчувано пні й приготовлено місце на город. Досвідні городничі вимірили довжину і ширину города, висипали вали, покопали рови. Посеред площі поставили великий, але кріпкий замок із грубих пнів дерева.

Побіч замку стояла висока вежа, збудована з дерева на камінній підмурівці. Побілено її до самого верху вапном, так що здалеку світилася ясно. На замковому подвіррі викопано глибоку криницю, щоб підчас облоги город мав досить води.

Як рознеслася чутка, що засновано новий город, до Холма почали сходитися люди з ближчих і дальших околиць. Під охороною замку було безпечніше мешкати, як де инде. Тут легше було знайти роботу.

Дуже багато приходило людей з тих земель, де були Татаре, бо не могли стерпіти поганського ярма. Ішли сюди всякі майстри — ковалі, теслі, сідельники, мечники. Всякий шукав собі прожитку.

Довкола города будовано все нові двори й хати, пусте місце оживлювалося й загосподарилося.

Данило радів, що Холм так гарно зростає, і щиро опікувався молодим городом, укріплював його чимраз сильніше і прикрашував різними способами.

На дорогах, що вели до міста, поставлено кам'яні вежі, щоб не допустити ворога на міщанські оселі. Руїни тих веж zostалися до сьогодні: одна в Стовпю, друга на Білавині.

В місті побудував Данило кілька величних церков. Двері в них були з тесаного каміня: білого галицького і зеленого холмського. Помости политі міддю так, що блищали, як дзеркало. Вікна були з різнокольорового скла, стовпи різьблені, стіни мальовані, стелі прикрашені золотими зорями на синьому полі.

Здалеку світилися золотом мідяні бані.

Довкола города, на сточищах гори, Данило розвів прегарний сад.

Холм став таким гарним і великим городом, що небагато старих міст рівнялося з ним красою й славою.

104. Циган на толоці.

Пішов Циган на толоку	Принав Циган до маслянки
До сусіда зраня;	Ядину ¹⁾ кінчає . . .
Та в сусіда без обіда	Аж тут кума вареники
Косив до смергання.	З печі висуває.
Ізнемігся сіромаха,	Схаменувся бідний Циган.
Косить і не косить:	Та вже не поможе! . . .
Аж під вечір нан господарь	Іззів кілька вареників
Вечерити просить.	А більше не може.
Іде Циган вечеряти,	А тут іще й вареників
Та слину ковтає . . .	З стола не прийняли,
Садовиться на покуті,	Як порося печенее
Поєе розпускає.	До хрину подали . . .
Садовиться на покуті,	Подивився бідний Циган
Глядить до бляшанки,	Та й став примовляти:
Та, як муха до патоки,	„Вміли, кумцю, ви варити.
Принав до маслянки.	Не вміли подати! . . .“

105. Два брати.

Жили якось два брати й мешкали в одній хаті. Старший слухав своєї жінки, яка не любила молодшого брата, й тому обидва брати посварилися.

¹⁾ Ядичь — глек.

Настало літо, і прийшла пора сіяти просо. Молодший брат не мав зерна й просив старшого брата, щоб йому позичив. Старший брат казав своїй жінці, щоб дала молодшому насіння.

Жінка всипала зерно в великий горщик і зварила. Потім дала його молодшому братові. Він не знав про це, взяв насіння, пішов і посіяв його на своєму полі.

Але що насіння було зварене, не сходило просо. Тільки одно зерно не доварилося і з нього виросло одиноке стебло.

Молодший брат був з роду роботящий і пильний,

то-ж підливав і підгортав те просо що-дня. І виросло просо високе, як дерево, а його колос висипався повний, повний, і такий був великий, що затінив половину краю.

В-осени дозріло просо.

Молодший брат взяв сокиру і зрубав те грубе стебло. Ледви колос повалився на землю, як надлетіла з шумом велика птиця Рок, зловила колос у дзьоб і полетіла. Молодний брат побіг за нею аж на беріг моря.

Птиця обернулася до нього й промовила людським голосом:

„Не робіть мені кривди. Що вам з одного колоса? На схід моря є золотий острів. Я перенесу вас туди. Там можете набрати собі золота й срібла, скільки схочете, і станете дуже багатий.“

Молодний брат зрадив і сів птиці на хребет. Птиця казала йому заплющити очі. Він тільки чув, як повітря

шуміло йому по-за вуха, як би він їхав у великий вітер. А під ним гуділи й клекотіли морські хвилі.

Миттю залетіла птиця на острів.

„Ми вже на місці,“ — промовила.

Молодший брат розплющив очі й став роззиратися. Куди не гляне — все блищить, усе горить. Саме золото й срібло. Він узяв кільканадцять малих кусників золота і сховав їх за пазуху.

„Маєш досить?“ — питається птиця Рок.

„Вже досить з мене,“ — відповідає молодший брат.

„То добре, — мовить птиця. — Вдоволишся малим, то не будеш мати шкоди.“

Взяла його знову на крижі і перенесла через море.

Молодший брат вернувся до хати, купив собі поле й став жити з достатком.

Але його брат заздрив йому й запитав його:

„Де ти вкрав гроші?“

Молодший брат сказав йому щирю правду. Тоді пішов старший додому і став радитися з жінкою.

„Нема нічого лекшого, — промовила жінка. — Я зварю по просту знов насіння проса, а одно зерно збережу, щоб не зовсім зварилося. Ти посієш і будемо дивитися, що з того вийде.“

Як врадили, так і зробили. І дійсно зійшло одно стебло, і так само зродило один колос, а як прийшов час жнив, прилетіла знову птиця Рок і забрала його.

Старший брат зрадів і полетів за нею, а птиця Рок сказала знов ті самі слова, що й той раз, і перенесла старшого брата на острів.

Старший брат побачив навколо себе багато накопиченого золота й срібла. Найбільші кусні були, як гори, менші, як цегли, а вже зовсім маціцькі — як зеренця піску. Це осліпило його цілком. Він тільки одного жалував: що не має як перенести гори. Хиляється й збірас шматок за шматком — скільки може.

Птиця Рок мовить:

„Досить уже! Це по-над твої сили.“

„Пожди ще хвилинку. — мовить старший брат. — Не квапся так, я хочу взяти ще кілька шматків.“

А час минав.

Птиця Рок знову казала йому квапитися. Вона мовила:

„Прийде зараз сонце, а воно таке гаряче, що спалить тебе.“

„Пожди ще хвилинку.“
— мовив старший брат.

У цю мить зявилося червоне коло. Птиця Рок полетіла до моря, розиростала обидва свої крила і стала бити ними в воду, щоб врятуватися від спеки. А старшого брата сонце спалило.

106. Люди.

Привезли з боєвої лінії поранених. Сотки, тисячі їх везли.

Страшний був бій. Сорок вісім годин не вмовкав гуркіт гармат, тих страшних убійчих машин. Сорок

вісім годин без упину тріскали що-хвилини десятки шрапнелів над головами десятків тисяч людей. А тут і там розсаджував землю гранат, присипаючи в живому гробі свої жертви.

Страшний був бій, невиданий, нечуваний! . . . Сотки, тисячі везено ранених. Привезено їх з бойової лінії.

У голові чиниться дивний заколот від самого глядіння на безкраї ряди возів, вкритих полотном, на якому по обох боках видніє червоний хрест.

Їдуть безкраї валки самих найтяжче ранених.

А скільки їх їхало, по десять і більше, на довгих драбинястих возах з попереязуваними головами, руками, ногами . . .

Того не перелічиш, не збагнеш . . .

А там далі зачинається піша мандрівка легко ранених. Шкутильгають на палицях із підбитими ногами. держаться під руки, ведуть одні других. Хто з них кого веде — не знати.

Коло „полевої харчівні“ на вулиці, по ровах, по хідниках, на базарі — як комахні тих учорашніх „героїв“, сьогодні знесилених старців. Ждуть своєї черги, поки не дістануть теплої страви, і потім в дорогу, щоб опинитись як найдалі від бойової лінії.

В рові, опершись о пліт, лежить ранений Мадяр. Коло нього приляк солдат Москаль і голить його лице.

Зір у нього напружений. Він водить обережно бритвою, щоб не зятяти лица. Здається, в житті не голів він нікого з такою увагою, як оцього вчорашнього свого ворога.

І не сам він його голить. Десятки очей солдатів, які лежать довкола цієї пари, слідкують обережно за кожним порухом бритви. Чує їх погляд на своїй руці майстер, і дух у собі задержує, щоб не стягти на себе їх прокльону.

Він, наче той жрець, що приступив до найсвятішого жертвенного обряду. Тільки чути дотик бритви до твердого заросту. Тільки стримані віддихи глядачів чувш.

А очі Мадяра дивляться з невисловленою подякою в напружене лице Москаля.

А стояли-ж двоє тих людей недавно проти себе у ворожих окопах... Сороковосьмигодинний рев ворожих гармат ще напевно не замовк у їх ухах.

107. Літо.

Дня 21 червня починається літо. Сонце сходить о четвертій годині вранці, а заходить о восьмій вечора. Маємо найдовший день у році і найкоротшу ніч.

І хоч дні від того часу стають коротші, тепло триває ще кілька місяців — через усе літо. В червні маємо найтепліші ночі в цілім році.

*

Вийшли в поле косарі косить ранком на зорі. До обіду покосили, гострі коси притупили. По обіді спочивали, потім коси поклепали.

По полудні гребли сіно і у вали клали щільно. А ввечері холодочком, клали в копички рядочком. Взавтра треба рано встати, у стіжечки поскладати.

*

Хвилює нива, як вода, жита од вітру гнуться. Бренять серпи, дзвенить коса, наїжилась густа стерня; на ній снопи кладуться.

108. В полі серед літа.

Зросли жита, як золото, на ниві.
Легкий вітрець тихенько повіва.
Засяяв день, чарівний і щасливий,
Всміхнулися ласкаво небеса.

Тремтять квітки, розкрились їх листочки,
Мов кожен з їх та й поцілунку жде:
Цвіте земля, шепочуть колосочки
І ллється спів про літечко красне.

109. Лисичка-сестричка і вовк-пані-брат.

Як був собі дід та баба . . . от раз у неділю баба некла шпиріжки, повибірала їх, поскладала в миску та й поставила на віконці, щоб прохолоди. А лисичка бігла біля хатки та так нюхить носом: коли чус — шпиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила шпиріжок моторненько та й подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок із шпиріжка, а туди пахала сміттячка: ступила та й біжить.

От біжить, а хлопці товар женуть до води.

„Здорові були, хлопці!“

„Здорова, лисичко-сестричко!“

„Проміняйте мені бичка-третячка за маковий шпиріжок!“

„Де-ж таки бичка за шпиріжок!“

„Та він такий солодкий, що аж-аж-аж!“ . . .

Таки знайшла одного — проміняв.

„Глядіть же, — каже, — хлюпці, не їжте ширіжка, аж поки я зайду в ліс.“

Та й побігла і бичка гоном погнала. Ті підждали, поки покрилась у лісі, тоді до ширіжка — аж там сміттячко . . .

А лисичка тим часом пригналася з бичком у ліс, привязала бичка до дуба, а сама пішла рубати дерево на саночки. Рубає та й каже:

„Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!“

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й їде.

Аж біжить вовк-наїбрат.

„Здорова була, лисичко-сестричко!“

„Здоров, вовчику-братіку.“

„А де це ти взяла бичка-третячка та саночки?“

„От, де-ж там? Бичка заробила, саночки зробила та й їду.“

„Ну, то підвези-ж і мене!“

„Куди я тебе візьму? Ти мені й саночки поламаєш. Чим же я тоді дровець привезу?“

„От так, чого я поламаю? Я легенький. Сяду я, лисичко-сестричко, бо притомивсь. Я помаленьку.“

„Та вже сідай, ніде тебе діти.“

От вовк тоді убравсь у саночки, та тільки сів, а санки трісь-трісь-трісь! . . . Так і розпалась! . . .

Давай тоді його лисичка лаяти:

„А щоб тобі добра не було, проклятий вовцюгане! Що це ти мені наробив? . . .“

Лаяла його, лаяла, а тоді:

„Іди-ж тепер та рубай дерево на санчата!“

„Як же його рубати, лисичко-сестричко, коли я не вмію і не знаю, якого дерева?“

„А, капосний вовцюгане! Як санчата ламати, так знав, а як дерево рубати, то й ні! . . . Кажь: рубайся, деревце,

криве й праве! рубайся, деревце, криве й праве!“

Пішов вовк. Отувійшов у ліс та й почав:

„Рубайся, дерево, криве й криве! рубайся, дерево, криве й криве!“

Нарубав — тягне до лисички. Глянула та, аж

воно таке корячкувате, що й на палицю в плуг не вибереш, не то на полозок до санчат. Давай вона його знову лаяти:

„Нащо-ж ти такого нарубав?“

„Коли воно таке рубається!“ . . .

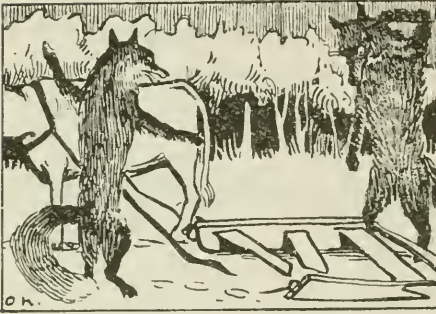
„Чом же ти не казав так, як я тобі веліла?“

„Ні, я так саме й казав: рубайся, дерево, криве й криве!“

„Ну и дурний же ти який і до того недотепий! . . . Сиди-ж тут, бичка погляди, а я сама піду нарубаю.“

Пішла вона.

А вовк сидить сам собі та так йому хочеться їсти. Почав він цекрекдати, що було в саночках. — ні, нема нігде нічого. Думав, думав . . .

„Звім бичка та й утічу.“

Проїв дірку в бичка, з середини все виїв, а туди горобців напустив і соломою заткнув, а бичка під тином поставив і паличкою підпер. Тоді сам навітки . . .

Приходить лисичка до бичка, аж у його з боку віхоть стремить. Лисичка хап за той віхоть, а звідтіля горобці фррр! . . . Вона за паличку, тільки узяла її, а бичок гун — унав!

„Ну, стривай же ти, проклятий вовцюгане! Я-ж тобі це згадаю!“
Та й побігла шляхом.

Біжить, коли це їде валка чумаків з рибою. Вона вшала серед шляху і ноги одкидала; притаїлась, мов нежива. Чумаки зараз її побачили:

„Дивіться, хлопці, яка здорова лисенця лежить!“

Обстушили її, перевертають . . . Треба взяти, дітям шапочки будуть. Скинули її на задній віз та й знову рушили.

Їдуть понереду, а лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться — давай кидати рибу з воза. Кидає та й кидає по рибиці на шлях, усе кидає . . .

Чумаки поїхали собі далі, а вона позбирала ту рибу, сіла під коницею та й їсть.

Зирк — аж вовк-напібрат біжить.

„Здорова була, лисичко-сестричко!“

„Здоров.“

„А що це ти робиш, лисичко-сестричко?“

„Рибку їм.“

„Дай же й мені!“

„От так! Я стільки морочилась, ловила та й віддам йому!
Піди сам собі налови!“

„Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як її ловити!“

„Та як же ловити? Піди до ополонки, встроми хвоста в ополонку та сиди тихенько та її приказуй: ловися, рибко, велика її маленька! . . . То вона її наловиться.“

„Спасибі за науку!“

Побіг вовк мерції на річку та до ополонки та хвіст в ополонку . . .

„Ловися, — каже, — рибко, велика та все велика! Ловися, рибко, велика та все велика!“

Не хочеться йому малої. А мороз на дворі такий, що аж шкварчить. Лисичка-ж бігає по березу та все:

„Мерзні, мерзні, вовчий хвіст! Мерзні, мерзні, вовчий хвіст!“

А вовк:

„Що це ти, лисичко-сестричко, кажеш?“

„Та то-ж і я кажу: ловися, рибко, велика її мала!“

„Ану її я так: ловися, рибко, велика та все велика!“

Ворухнув вовк хвостом — важко вже. А лисичка:

„Ото вже рибка почала чіплятися.“

Трохи згодом:

„Ану, вовчику, тягни!“

Вовк як потяг, а хвіст уже прикиїв до ополонки — не витягне. А вона його ще її лас:

„А, ганюсний вовцогане, що ти паробив?! Бач, казав: ловися, рибко, все велика та велика: от велика начіплялася, тепер і не витягнеш. Треба-ж тобі помочи дати. Побіжу, покличу.“

Та її майнула на село.

Біжить селом та її гука:

„Діть, люди, вовка бити! Діть, люди, вовка бити!“

Як набіралось людей! . . . Хто з сокирою, хто з вилами, з ціпами, а баби з рогачами, кочергами! Як почали вони того бідолаху вовка періцтити! . . .

А лисечка тим часом ускочила в одну хату — нікого нема, хазяйка побігла на річку вовка бити і діжу немінену покинула. Вона взяла умазала голову та синю в тісто . . . та в поле . . . Коли дивиться, вовк насиду лізе: добре дали йому сердешному. Вона зараз така зробилась, тільки тюнає, стогне . . . А вовк побачив її:

„А, — каже, — така ти! Наробила ти мені добра, що й хвоста збувся!“

А вона:

„Ой, вовчику-братіку, хіба-ж то я? Хіба-ж ти не бачиш, що з мене й мізок тече, так мене побили, що й голову провалили мені. Вовчику-братіку, підвези мене!“

„Та я й сам нездужаю.“

„Та в тебе-ж тільки пів хвоста нема, а мені й голову провалили. Ой-ой-ой, не дійду додому!“ . . .

„Та сідай уже, нема чого з тобою робити.“

Вона вилазить йому на спину, вмощується та так стогне. Повіз її вовк.

От вона їде та все приказує:

„Битий небиту везе! Битий небиту везе!“

„Що ти, лисичко-сестричко, кажеш?“

„Та то я кажу: битий біту везе.“

А сама знов нищечком:

„Битий небиту везе!“ . . .

От довів її до хатки:

„Уставай, лисичко, доїхали!“

Вона тоді плиг з вовка та:

„Битий небиту привіз!“

Вовк до неї, хотів її зубами, а вона в хатку та й зачинилася. Не влізе вовк. А вона ще визирає в вікно та й дражнить:

„Битий небиту привіз!“ . . .

Тупцявся вовк, тупцявся коло лисиччиної хатки — не влізе.

„Не клята лисичка! . . . Отак піддурила!“ . . .

Та й потяг додому.

А лисичка живе та курей ловить.

110. Осел і хазяїн.

Один хазяїн мав леваду.

Самому ніколи левади стерегти,

Бо треба дати у полі раду,

Щоб діла не звести.

А тут ще нікого й наймати:

Робочий час шльнує всяк.

Знайшовсь осел-мастак —

Його й пайняв левади доглядати,

Проклятих горобців та їм ганяти.

Осел був чесний неборак, —

Не гріх сказати, що слід би й людям так, —

Не те, щоб що — листка займати боявся.

Біда одна, що недотепний вдався:

Шкідливих горобців та їм

Він щиро так ганяв,

Що витоптав всі кавуни і дині,

Неначе буря рознесла.

Як глянув господарь — і зо зла аж посинів,
Вхопив рубель та й ну гатить по синіі
Сердешного осла.

А люди, сміючись, потакують ще збоку:

„Отак йому, отак, щоб знав,
Як з баштана робить толоку!“

А я-б їм те сказав,
Що нічого ослові дорікати,
Що ліше-б розуму спитати
У того, хто наймав.

111. Влітку.

Влітку дні найдовші, а ночі найкоротші. По милих весняних днях надходить тепер велика спека. Як погідна ніч, падає густа роса і покриває землю і рослини. Часто надходять бурі із зливами й громами. Инколи впаде град, вибе збіжжя в полі, обломить дерева і наподіє великої шкоди.

По городах, полях і в лісі повно всяких квіток. Багато метеликів та інших комах у повітрі. Доспівають уже де-які ранні овочі й ягоди. Хлібороб чекає на погоду, щоб покосити траву та звести сухе сіно. По полях уже доходить збіжжя й настають жнива.

В полудень стає гаряче. Сонечко обливає тебе теплом. Пішов би куди, та ноги не несуть.

Овечата лежать собі в холодку, вони теж полягали біля ставка. Коні зібралися докупи: стоять, понуривши голови, тільки хвостами обганяють гедзів.

Шпакам годі вже літати по степу хмарою. Сіли відпочивати біля річки; вкрили прездоровенну тополю,

аж гилля чорніє. Навіть і дика качка сховалась у шувар; завернула під крильце головку та й куняє на озерці.

Все відпочиває.

112. Вечір на селі.

Вернулась з степу череда,
Жене вівчарь свою отару,
І сонце небо покида,
Згаса, ховаючись за хмару.

Ідуть з покосу косарі,
В село завидна поспішають —
Ідуть — маячать на горі;
Дівчата йдуть — пісень співають.

Смеркає... Тихне на селі...
Від ставу вохкість подихає.
Зіходить зірка перша в млі,
А захід сонця погасає.

Помалу стихло все село...
І люд вечеряє на дворі.
Заносить сон своє крило,
І розгорілись в небі зорі.

Нечутно ніч зайшла кругом,
Потомлений люд засипає,
І золотим ясным серпом
На небо місяць впливає.

113. Зорі.

Мамо люба! Глянь, як сяють ясно зорі золоті!
Кажуть люди: то не зорі, — душі сяють то святі.

Кажуть: хто у нас на світі вік свій в правді пережив, хто умів людей любити, зла нікому не робив, — того Бог послав на небо ясно зіркою сиять.

Правда, мамо, то все душі, а не зорі там горять?

Так навчи-ж мене, голубко, щоб і я так прожила: щоб добро робити вміла і робить не вміла зла.

114. Три брати і Бог.

I.

Було собі три снини, та не було в них ні батька ні матері. От ідуть вони всі три найматися, ідуть та думають:

„Коли-б Бог дав наскочити на доброго господаря.“

Аж іде дід старий і каже:

„Куди ви, дітки, йдете?“

А вони кажуть:

„Найматися.“

„Будьте, — каже він, — ви мої сини, а я ваш батько. Як підростете, то я вас поженю — буде у вас і ґрунт і хата, тільки за Бога не забувайте.“

Згодились вони. Ідуть та йдуть, аж стоїть висока біла хатка. А з тієї хатки виходить дівчина молода та гарна, така гарна, як квіточка. А старший брат і каже:

„Коли-б мені цю дівчину взяти, та ще щоб були у мене ці воли і корови, що он-де пасуться.“

„Добре, — каже батько, — підем посватаєм. Будуть у тебе воли й корови, тільки живи і за Бога не забувай!“

От вони зайшли в ту хату, посватали ту дівчину, відгуляли весілля. Потім самі втріох пішли далі.

Ідуть та йдуть — аж стоїть хатка над ставком, а біля хатки млин. А з хатки виходить дівчина та така гарна, хоч води напийсь. А підтарший і каже:

„Коли-б мені цю дівчину посватати, та ще цей млин і ставочок, то-б я молот і хліб мав до кінця віку.“

А його батько й каже:

„Добре, синку. Буде так.“

Оженив і того.

„Ну, — каже, — синку, тепер живи і за Бога не забувай.“
Покинули і того, а з самим найменшим пішли вдвох далі.

От вони йдуть та йдуть, аж стоїть хата така драна. А під тією хатою сидить дівчина. А найменший каже:

„Коли-б мені ту дівчину посватати і коли-б хліб у мене був, то я-б і Бога не забув і бідних би хлібом наділяв.“

Оженив дід і того, а сам пішов собі по світах. А то не чоловік був, тільки Бог.

II.

Ото ходив, ходив він по світах, а далі й думає собі:

„Піду я до них, чи добре вони з бідними обходяться.“

Прийшов до старшого сина. Бачить, як ходить він по дворі. Зігнувся дід і каже:

„Як-би ваша ласка, та дали-б мені милостину.“

А господарь каже:

„Ая, не який старий. Ще можеш заробити.“

Я сам недавно на ноги зіпнявся.“

А в нього добра такого, що страх: стійки такі стоять, що й налицею не перекинеш, клуні, худоба, одежа в коморах, — а милостині не дав!

Ото відійшов той дід може з верству, став, оглянувся назад на ту хату та на його добро — так усе добро і запалало.

Пішов він до свого сина, що в нього біля хати ставок і млин. Приходить до середущого сина, а він у млині меле.

От Бог зігнувся, прийшов у млин і каже:

„Дай, чоловіче добрий, ради Христа, хоч на галушки борошна.“

„Шкода, — каже середущий, — я ще й для своїх дітей не намолов!“

Пішов Бог. Ото відійшов трохи від млина,

оглянувся на млин — і млин загорівся. Так і охопило зо всіх боків полум'я.

Приходить той дід до третього сина, та так зігнувся, так зігнувся, як дуга, обірваний, обшарпаний такий, що страшно на нього й глянути. Кузка по ньому лазить, як комашня.

„Дайте, ради Бога, що вам Бог послав!“

„Ідіть, — каже найменший, — дідуся, в хату, там вам дадуть.“

Приходить він у хату. Жінка, як гляне на нього, аж на ньому кузки, Боже спаси! От вона пішла в комору, внесла штани, сорочку внесла, дала йому. Надів він. Тоді жінка розвела огонь у печі, зварила страву, припрошує діда. Аж ось чує, щось дзвенить по хаті. Дивиться, а то дитина сидить, збирає з дідової одежі червінці і пересипається ними. Грається червінцями. А той дід каже:

„Це вам, дітки, Бог дав так за те, що ви бідних не забуваєте. А ваші брати погоріли зо всім своїм добром і худобою.“

Ото побігла вона зазвати чоловіка в хату, стала йому хвалитися, — коли гляне, аж уже й діда нема в хаті.

„Діду, діду!“

Не знати, де й дівся. Вони до його одежі, а вона вкрита червінцями. Де

була кузка, там тепер червінець.

От вони собі живуть і проживають ті гроші помаленьку.

115. Цвіт рожі.

„Скажи мені правду, мале пахоля, над яке то зілля у світі нема? Чи над той запашний васильочок, чи над той хрещатий барвіночок, а чи над ту повну та червону роженьку?“

„Запашний васильочок три запахи має, хрещатий барвіночок сади устеляє, а над ту роженьку повнесеньку, та над роженьку червонесеньку й у світі нема!“

116. Вогонь і гай.

Під гаєм хтось огонь покинув,
Чи подорожній там, чи косарі були,
Чи може вівчарі картопельку пекли —
Вітрець моторненький прилинув

І потихеньку роздував.

Розжевівся вогонь, аж іскри кидать став . . .

„Ой, гаю! Гаю зелененький!“ —

Промовив він, пускаючи димок, —

„Чи бачиш ти, який я вдавсь тепленький?

В холодний час нагрів би весь гайок . . .

Мене покинули, мою забули службу:

Коли-б вітрець не був, то може-б я погас.

Скажу тобі під цей веселий час:

Чому-б з тобою нам не поєднати дружбу?

Всю нічку-б я тобі світив,

І видненько-б було, хто-б не ходив,

Чи звірь який у гущину сховався,

Чи злодій уночі з сокирою підкрався;

І знали-б нас, як двох братів,

І я-б горів, і ти-б шумів,

Не турбувало-б нас ніяке лихо враже.

Чи правду я кажу — нехай вітрець нам скаже!“

„А вже-ж що так!“ — підтаннув їм вітрець,

Усюди вдатний молодець.

Довгенько думав гай, на брехні спокусився,

Не знаючи того, який огонь дружок.

Вітрець їм зараз прислужився:

Мерщій поніс огонь в гайок —

І на суху поклав полянку.

Світив огонь всю нічку аж до ранку.

Попереду він за сущню узявсь,

І потихеньку став тріщати,

А як вітрець-підлиза розгулявсь,

Тоді вже всюди став палати.

І братіка свого не пожалів:
І обпалив його і осмалив.

Пропає гайок, аж жаль було глядіти, —
Мов чорная мара стоїть;
Вже більш йому не зеленіти
І краю рідного не веселить.

117. Павук.

В діда Панаса стояла в саду пасіка, пнів мабуть з двадцять. Чепурухи-вишеньки розкинули над ними своє розлоге віття, обвішане білосніжним цвітом; яблуня обвівала їх чудовими пахощами своїх білорожевих квіток.

Цілісінький божий день, зранку до вечора, завірюхово крутились і гули тут бджілки-трудівниці, працюючи на користь і людям і собі. Ясне сонечко і підіймало їх і спати вкладало.

Приплентався якось сюди на гудіння бджілок лихий павук-тенетник, видряпався на яблуньку й почав роздивлятись звідтіля.

„Еге-ге, голубоньки, та й сила-ж вас, — муркнув він, радіючи. Його чорні хижацькі очі блиснули искрами на сонці. — Отут буде пожиток.“

Недовго гаючись, жвавий павук-тенетник почав снувати свої тонесенькі шовкові тенета, такі нікчемні для людини, а такі страшні для комах.

Ой стережіться, бджілки-трудівниці, метелики-дурневіти, мухи-лаєухи, — лихо вам буде! Не торкайтесь до цих шовкових тенет: ланкою зачепивши — увесь загинеш.

Біля тенет крутилося з гудінням кілька молодих бджілок. Вони відлітали й знову прилітали з новими товаришками, і знову крутились, гудучи.

Сховавшись під листом, визирав звідтіль павук-тенетник і ждав здобичи. Він уже гаразд виголодався.

„Діду! Чусте, діду! — задзвеніла до шершня якась молоденька бджілка. — Що воно таке дивовижне це на вишні зявилося?“

„Не руками снувалося,
Не руками і ткалося,
Деся далеко вродилося,
Біля бджілок мостилося.
Сидить злодій тихо-тихо:
Комусь буде лихо-лихо.“

Чорні очі блиснули з-під листу, так хижо блиснули, що бджілки побачили лихого тенетника й метнулись раптом до вишні, ніби вітер дмухнув на них.

Вмить звістка про ворога облетіла всю пасіку, і бджілки гуділи сердито, літаючи круг вишні, але близько не підлітали.

„Ку-ум, ку-ум! А що тут за метушня? — тонесеньким старечим голосом запитав комарь-довгоніс і витріщив на павутину свої зелені перелякані очі. — Еге, голубчику, ти вже ось де! Годі вже нашого брата, комаря, в очереті хапати: забажалось смашнішої їжі. Цікаво, цікаво, кого впіймаєш.“

І комарь сів на гілку біля шершня.

„Цвірінь-цвірінь! Чого ви хмарою оточили вишню?“ — гукнув зверху горобець-молодець.

„Дзз-дз-дзз! . . . Га? що? тут меду багато?“ — розпитувала муха-ласуха, підлітаючи то до одної, то до другої бджілки. Вона завжди не від того, щоб де підживитись дурничкою.

„Де? отам?“ — І муха кинулась прожогом у тенета.

„Дз-дззз“ . . . — жалібно задзичала сердечна і раптом обмерла з лику, як угляділа чорні блискучі очі тенетника.

А він стрілою кинувся до неї й узявся своїми щелепами їй у груди.

Але тут скоїлось щось надзвичайне.

Горобець-молодець побачив муху й кулею швав на тенета. Ключув дзьобом бідолашну муху, а з нею проковтнув несподівано й павука.

„Иху-иху, — ширхав він, стрибаючи по віттях і обчищаючи дзьоб і крильця від павутиння об гилку. — Яка велика соковита муха і яка-ж гідка, несманна!“

Всі голосно сміялися.

„Иху-иху! чого ви регочете?“

„Горобець ковтнув павука! горобець ковтнув павука,“ — дзвеніли бджілки, радіючи.

„Цвірінь-цвірінь! Павука? То це павук такий бридкий? Ну, байдуже, — горобцеві не завадить.“

118. Сірко.

В одного чоловіка був собака Сірко — дуже старий. Господарь бачить, що він до господарства нездатний, і прогнав його від себе.

Сірко ликає по полю. Коли це — приходить до нього вовк та й питає його:

„Чого ти тут ходиш?“

„Прогнав мене господарь, а я й хожу тут!“ — відповідає Сірко.

Вовк каже:

„Як виїде твоїй господарь із жінкою жати і вона положить дитину під копою, то я візьму дитину, а ти будеш відбірати її від мене. Тоді я наче-б-то тебе злякавсь, та й пущу дитину.“

Господарь вийшов із жінкою в поле жати. Жінка положила свою маленьку дитину під копою, а сама жне коло чоловіка. Коли це — вовк біжить житом, та за ту дитину й несе її полем. Сірко за вовком — доганяє його. А чоловік кричить: „Гидж-га, Сірко!“

Сірко якось догнав того вовка й одібрав дитину, приніс до господаря й віддав йому. Тоді господарь виняв із торби хліб і шматок сала та й каже:

„На, Сірку, їж за те, що не дав вовкові дитини ззісти.“

Ввечері йдуть з поля, беруть і Сірка. Жінка зварила гречані галушки на вечерю. Тільки що вони зварилися, господарь садовить Сірка за стіл, сів сам коло нього, та й каже:

„Сип, жінко, галушки, та будем вечеряти.“

Жінка насипала. Господарь набрав Сіркові у полумисок. Так уже йому годить, щоб він не був голодний, щоб він часом гарячим не опікся!

Вовк навідався до Сірка й дуже радів, що він такий щасливий. А Сірко думає:

„Треба мені подякувати вовкові, що він мені таку вигоду зробив.“

Каже до вовка:

„Прийди в неділю ввечері до городу мого господаря. У нас весілля. Господарь віддає свою доньку заміж. Я подякую тобі за те, що ти мені добро зробив.“

Ото вовк, діждавши неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко казав. Сірко вийшов до нього, виніс йому мяса доволі, нагодував його. Потім вивів вовка аж на поле та й каже:

„Ти мені добро зробив, і я тобі.“

Та й розпрощались.

119. Дроворуб і ведмідь.

Ішов раз дроворуб крізь ліс. Було тихо, ні вітрець не ворухне, ні птах ніякий не перебе тині лісу.

Зненацька почув дроворуб стогони. Відразу зміркував, в котрій це стороні, і звернув туди свої кроки. Але йшов дуже обережно, бо знав, що в цій лісовій глушині може стрінутися із диким звірем.

Коли стогони не вмовкали, він прискорив ходу. Підійшов ближче, ховаючися за дерева.

Аж ось побачив великого кудлатого ведмеда. Спершу злякався й хотів тікати. Але згодом переконався, що ведмідь попав у лапку, яку наставив на нього лісничий.

Дроворуб підійшов ближче до ведмеда. Був безпечний.

Ведмідь просить:

„Чоловіче, звільни мене з цієї лапки, я буду тобі вдячний все своє життя.“

Дроворуб злякався самої думки, що ця звірюка може опинитися на волі, й каже:

„Я не можу звільнити тебе, бо ти мене ззіси.“

Ведмідь почав впевнювати чоловіка, що він не ззість його, що взагалі не вдіє йому ніякої кривди. Дроворуб усе ще боявся. Потім став ведмідь обіцяти чоловікові великі скарби:

„Як ти звільниш мене, я заведу тебе до лісової комори. Там золота повні бочки. Там золотої зброї багато. Там є дорогі каміні й перли. Як дістанеш ті скарби в руки, будеш багатий на весь світ. Подумай, чоловіче! Працюєш тяжко й нічого не маєш, а я зроблю тебе в одну мить багатцем.“

Дроворуб слухав оповідання про ті скарби, і страх покидав його почасти. Потім він забув, що є сам-на-сам у товаристві хижої звірюки. Почав цікавитися дорогішими скарбами.

А як зацікавився ними, забажав їх дістати в руки. Хотів стати в одній хвилині багатирем.

Підійшов до ланки і звільнив з неї ведмедя. Але внутрішній голос шепнув йому в ухо:

„Відчини знов ланку й настав її, як була давніше.“

Слухаючи цього голосу він наставив ланку, як тільки випустив з неї ведмедя.

А ведмідь, визволений з пут, випростував хребет, став на задні лани і мовить:

„Знаєш, чоловіче, я вже два дні сижу в цій западні. Можеш собі подумати, який я голодний. Я мушу звісти тебе!“

Чоловік здивувався. Пригадує ведмедеві його обіцянку. Врешті мовить:

„Так то ти додержуєш слова? Така то твоя подяка?“

А ведмідь сміється з чоловіка. Він каже:

„Коли в кого порожній шлунок, то годі, щоб він думав про вдячність. Я мушу тебе наперед звісти, а потім буду тобі вдячний.“

Чоловік просить, щоб ведмідь не робив йому такої кривди. Заклинає його на всі святощі. Але ведмідь і не слухає благань чоловіка. Він зближається до дроворуба й потішає його:

„Ти й так мусиш колись умерти. Як я знім тебе, не буде треба тобі похорону.“

Вже мав кинутися на дроворуба. Чоловік обійшов тим часом обережно ланку, яка стояла тепер між ним і ведмедем.

Ведмідь пригадав собі голод. Він так уже розналився — розярився, що стратив пам'ять. Кидається наосліп на чоловіка. Але, поки вхопив його у свої лани, попав знову в ланку.

Заревів із болю, бо велика колода зловила його мов у кліщі.

Дроворуб зітхнув легше. Дивиться на муки ведмедя й мовить:

„Коли хто великий і сильний, він хоче перш за все мати ситий шлунок. Потім буде думати про все інше. Але свого шлунку він ніколи не наповнить. І тому ніколи не зробить нічого доброго.“

А сам він зрозумів, що майно, багатство не дається таким легким способом.

120. Звідки має земля тепло?

Був погідний літній ранок, тільки що зачало світати. Мій старший брат, що приїхав до нас із школи на літо, збудив мене, щоб іти з ним купатися. Я одягся і вийшов з хати. Було ще досить темно, тільки на сході було небо трохи ясніше.

Мене зморозило. Я здивувався, чого то так холодно, коли вчора ввечері було так тепленько. Адже-ж ми купалися, й вода була тепла, й повітря тепле. А тепер так холодно. На моє запитання пояснив мені брат, що то через ніч земля й вода так остигла. Вдень гріє їх сонце, тому вони й нагріваються, а вночі поволі стигнуть.

Ми йшли на схід сонця. Нагло вдарило нам в очі перше проміння сонця, що виходило з-за гори; нам стало трошки тепліше.

Сонце вже вийшло все з-по-за гори, як ми дійшли до ставу, заслоненого від сходу горбами. Ми роздяглися хутко, кланцаючи зубами, та кинулись у воду.

„Ух, яка вода холодна! Чого це так?“ — спитався я.

„Бо через ніч вистигла, — відповів брат. — Звечора була вона зовсім тепла, вже навіть тоді, як сонце зайшло. — (Знаєш, що і в посудині вода буде гаряча ще довго після того, як її одставити від огню). — Потім, як на дворі ставало холодніше, вона прохолола, а тепер, над ранком, стала вже зовсім холодна.“

„Але то не завжди вранці так холодно, як сьогодні. Ні разу я не змерз так дуже, хоч де-коли день і не був такий гарний.“

„Розуміється, це було тоді, як хмари закривали небо. Хмари задержують те тепло, яке придбала собі земля, і не дають їй прохолонуті.“

Я попросив брата, щоб розказав мені, звідки береться тепло на землі. За той час ми вже викупалися й зачали боржій одягатись; брат казав, що то нездорово довго сидіти в такій холодній воді. Сонце піднялося вже так високо, що освітило й те місце, де ми стояли. Ми почули у всьому тілі розкішне тепло.

„Все те тепло, яке є на землі, маємо ми від сонця. Воно посилає нам разом із світлом дуже багато тепла. Друге небесне світило — місяць — хоч і світить, та тепла він не дає.“

„Та сонце не завжди однаково світить і гріє. Зімою посилає воно нам мало свого тепла, бо й коротко стоїть на небі, отже має не багато часу на те, щоб

гріти землю, і не піднімається так високо вгору. А коли сонце низько, то проміння його скісно падає на землю і менше гріє.“

„Не у всіх краях землі сонце гріє однаково. Ти вже певне чував про холодні й теплі краї. В теплих краях сонце звичайно високо піднімається т.к. що в полудень стоїть часами простісінько над головою. Через те там так дуже гаряче. Зате в холодних краях сонце ніколи не стоїть так високо на небі, як у нас; його проміння падає скісно на землю, та й не гріє її добре. Тим то в холодних краях буває такий холод, що за весь рік не тануть льоди й сніги.

121. Лев і комарь.

I.

Десь там, не в нашій стороні,
Під височенною горою,

Серед діброви, в гущину

Вечірньою добою,

Найвишсь добре, лев лежав

І гордовито поглядав.

Здоровий сам, кудлата грива,

На шиї широченний ніс, —

Не тільки миша полохлива,

Злякався-б навіть і сам біс.

Близенько на вербі комарик

[дрімалі,

Тихенько пічки дожидали.

Один комарик молодий

Розхвастався перед старими:

„От, — каже, — як розтягся
[біс рудий!

Господарює над дурними,

Бо нікому його провчить . . .

От я ні кришки не боюся,

Аж сміх бере, як подивлюся,

Що перед ним усяка тварь

[тремтить.“

На це озвався комарь старенький:

„Гай-гай! раденький, що

[дурненький!

Дурне й базікання твоє:

Лев — сила, пан на всю діброву,

Захоче — і хвостом забє

Не тільки комаря — корову!“

Комарик молодий своє дзвенчить: Нехай він сім корів покотить,
„Мене не настрашить, А я от зараз полечу,
Нехай хоч як хвостом молотить, Дам йому лиха до плачу.“

II.

Комарик молодий спустився	І бідний зайчик драла дав
І дратувати заходився.	Аж на кінець діброви, —
Лев головою покрутив;	А відливий комарь своє робив.
Комарь йому на лобі сів,	Лев і стрибав і по траві качався,
Лев лапою тернув по пиці,	І у куці ховався,
Бо вже були такі дурниці;	Із сили вибивсь, аж упрів.
Комарь круть-верть — на ніс	Не знав, що діяти з собою . . .
[присів,	Комарь сховався, лев упав
Лев клацнув — не вловив;	І довго, лежачи, стогнав,
Комарь ще гірше умудрився	Неначе воював з великою бідю.
І в усі опинився.	А на вербі сміються угорі
Схонився лев, хвостом крутнув,	Ледачі комарі.
На всю діброву кашлянув,	„Ну, молодець! — гукнув
Аж галки крику наробили,	[комарь старенький.
У лозах десь вовки завили,	„Утяв! дарма, що молоденький.“
І пугач пугать став;	
Повитріщались з ляку сови;	

122. Буря.

Буря виє завиває, і сосновий бір тріщить.
В хмарах блискавка палає, грім за громом грюкотить.
То як вугіль ніч счорніє, то як кров зачервоніє.
Запалало і стемніло, застогнало в небесах.
Дощ минув . . .
Загомонило на горах, полях, в лісах. Із дощами
та з громами Дністер реве між скалами.

123. По грозі.

Вже по грозі . . . Зітхнули трави,
Квітки головки підняли,
І сонце тепле і ласкаве
Спилило погляд на землі.

Здаля розвіялись тумани,
Знов ясно, пахощі, тепло . . .
Спинилась кров, замовкли рани,
Прибите серце ожило.

Літає радість, щастя світить,
Дзвенять пташки в садках рясних,
Сміються знову трави, квіти . . .
А сльози ще тремтять на них.

124. Удосвіта.

Удосвіта встав я. Темно ще на дворі.

Де-не-де по хатах ясне світло сяє, як на небі зорі.
Дивуюсь, гадаю, чи скоро світ буде?

Ой, скоро світ буде. Прокинуться люди. У всяке віконце засияє сонце.

125. Бережи очі!

1. Не вмивай рано лица й очей ні дуже холодною ні теплою водою, тільки такою, що стояла в теплій кімнаті.

2. Не носи занадто тісного ковнірця: він сприяє доплив крові до голови й очей.

3. Не пересижуй у відсутім повітрі, в поросі та димі. Вже мудрий Соломон казав, що дим шкодить очам.

4. Як купаєшся в морі, ставу або річці, то не поринай в воду з розплющеними очима.

5. Не дивися на сонце, на вогонь та на ясне світло. В старовину осліплювали так, що казали підсудному довго дивитися на сонце.

6. Пиши свої шкільні завдання скільки можеш за-дня, борони тебе Боже робити їх в сумерку.

7. Як треба ще працювати при лямпі, то постав її перед себе з лівого боку і вважай, щоб світло не блимало. Нафтове світло ліпше для очей, ніж газове, бо не дає так багато тепла.

8. Вироблий собі порядне й читке, та не занадто дрібне письмо.

9. Пиши, як тільки можеш, на папері, а не на табличці, бо на ній письмо трудно розбірати.

10. Чорнило, яким пишеш, повинно бути чорне, а не бліде, ані синє, навіть щоб воно мало потім переходити в чорне.

11. Читай книжки тільки з великим виразним друком. Букви повинні бути чорні й не замалі.

12. Як прочитаєш годину, то зроби малу перерву, щоб око мало час відпочити.

13. Дуже нездорово читати в ліжку. Не читай також тоді, як їдеш возом або залізницею.

14. Не берися за захоплюючу книжку, як ти перебув кір або яку иншу недугу.

15. При читанні або писанні держи очі на півлікті від книжки: як будеш більше нахилитися, то можеш стати короткозорим.

16. Як не можеш розбірати букв у тій віддалі, то не добірай собі окулярів сам, тільки нехай тобі їх лікарь призначить.

17. Стілець, на якому сидиш підчас праці, повинен заходити 2 до 3 *см* під стіл. Стіл мусить бути такий високий, щоб при писанні твої лікті лежали на ньому свobodно.

18. Як котрий із твоїх товаришів має червоні, каправі очі, то не доторкайся до його. Не бери на ніс його окулярів, не їж з його тарілки та не втирайся його рушником.

19. Уважай, як другий хлопець стріляє з лука або з вітрівки (повітряної стрільби).

20. Не запалюй ніколи стрільного пороху й не стрілай каплями. Не один хлопець осліп через те.

126. Вулиця Шевченка.

Вдовж річки веде крізь наше село широка шутрована дорога. На обох кінцях села стоять при цій дорозі на високих стовпах таблиці, і на них є напис: „Вулиця Шевченка“.

Одного разу спитав Павлусь Зарічний учителя, що значить цей напис на тих таблицях.

Учитель мовить:

„Цей напис пригадує нам велику пам'ятку: столітні роковини народження нашого найбільшого поета Тараса Шевченка.“

Зацікавлені діти слухають уважно. Вони вже знають, хто то Тарас Шевченко, але не памятають, коли вкопано стовпи при цій дорозі.

А вчитель пояснює далі:

„Було це в 1914 р. Вся Україна святкувала тоді пам'ять народження Шевченка. Святкувало її й наше село. Із сусідніх сел зіхалися люди до нас. Прийшли також ‚Січи‘ з музикою. Народ зібрався на толоці коло церкви. Звідси пішов похід до ‚Громадського уряду‘. Промовці говорили там про життя Тараса Шевченка. Старшина, голова читальні й кошовий ‚Січи‘ посадили коло ‚Громадського уряду‘ три дуби на вічну пам'ятку цієї днини.“

„Оті дуби, що ростуть обгороджені коло читальні?“ — питається цікавий Дмитрик.

„Ті самі. Їх обгородили й берегтимуть по всі часи. Колись ті дуби розростуться й будуть унукам і правнукам переказувати, як то прадіди святкували пам'ять найславнішого свого земляка.“

„Мій тато розказували мені, що вони посадили одного дуба“, — каже малий хлопчина.

„Твій тато був тоді головою читальні ‚Просвіти‘“, — мовить учитель.

Потім починає далі оповідати про те велике свято:

„Від „Громадського уряду“ пішов похід на край села. В поході йшли чвірками старі й молоді, чоловіки й жінки, читальники й Січовики. Грали музики, співали хори. За селом, за могилками вкопали стовп з таблицею, на якій був напис: „Вулиця Шевченка“. Звідси пішли всі люди походом на другий кінець села і знов вкопали стовп, а на ньому теж таблицю з написом. Таким способом зазначили, що вся вулиця, яка йде вздовж села, присвячена пам'яті Тараса Шевченка. Ці три пам'яткові дуби і назва цієї вулиці — це знак, що наша громада вміє шанувати великих своїх людей.“

Що є в книжці.

	Сторона		Сторона
1. Рідна мова	3	31. Материні сльози	42
2. Родина	4	32. Калинова сопілка	42
3. Віра дитини	5	33. Лисиця й тетервак	45
4. Собачка Мінка	6	34. Хлопець і русалка	46
5. Смерть князя Олега	8	35. Київ за князя Ярослава Мудрого	47
6. Віщуни	9	36. Найгірший спрота	49
7. Лебідь, щука й рак	10	37. Василева відплата	49
8. Материне серце	12	38. Перший сніг	52
9. Рільник в-осени	13	39. Щедрівка „Ой, сів Христос та вечеряти“	52
10. Лисиця і вівця	15	40. Двір князя Ярослава	54
11. Жертва	19	41. Марійка та Левко	55
12. Брат та сестра	21	42. Скупа білка	57
13. По щирости	21	43. Мулярчук	59
14. Заяць та жаби	22	44. Як почалася Печерська Лавра	61
15. Кому трудніше працювати	22	45. Пташине гніздо	63
16. Вдова й діти	25	46. Дощ, град і сніг	64
17. Кінь і осел	25	47. Горобець узімку	66
18. Чом воли не бігають швидко	26	48. Сіварка	66
19. Хрещення Ольги	27	49. Весна	68
20. Чабанський пес	28	50. Вовк і ваяць	69
21. Шануй батька й матір	30	51. Лев на ловах	71
22. Звідки береться хліб у місті	30	52. Їжак	72
23. Князь-лицарь Святослав	33	53. Крїт і лисиця	75
24. Копають картоплю	35	54. Орел і крїт	76
25. Козел та баран	36	55. Князь Володимир Мономах	77
26. Осінь	39	56. Вербa	79
27. Сонце й вітер	39	57. Щука	80
28. В-осени	40		
29. Володимир Великий	40		
30. Слава тобі, Володимире!	41		

	Сторона		Сторона
58. Вюн і щука	82	93. Січова пісня	147
59. Весняна радість	83	94. Ткач	147
60. Про росу й намороззя	84	95. Свиня	148
61. Вітер	85	96. Льон	149
62. Шкода	88	97. Перекотиполе	152
63. Горобці	89	98. Стоїть явір над водою	154
64. Плач княгині Ярославни	91	99. Епліна	155
65. Відважна кітка	93	100. Лев та вовк	155
66. На полі по весні	94	101. Подорож краплі води	156
67. Бузько	94	102. Дараба	158
68. Як дикі качата освоїлись	97	103. Основини Холма	158
69. Телесик	97	104. Циган на толоці	161
70. Красна і ясна весна	105	105. Два брати	161
71. Спів соловейка	105	106. Люди	164
72. Соловій і його кущ	107	107. Літо	166
73. Ворона й рак	108	108. В полі серед літа	168
74. Ярослав Осмомисл	109	109. Лисичка - сестричка й вовк-панібрат	168
75. Столиця Ярослава Осмо мисла — Галич	110	110. Осел і хазаїн	174
76. Перед кузнею	112	111. Влітку	175
77. Павлова хата	114	112. Вечір на селі	176
78. Добрі сусіди	115	113. Зорі	176
79. Москвини руйнують Київ	117	114. Три брати і Бог	177
80. Лебідка	119	115. Цвіт рожі	180
81. Золотий черевичок	119	116. Вогонь і гай	180
82. Хлопець і ластівка	127	117. Павук	182
83. Ластівка	128	118. Сірко	185
84. Роман Великий	130	119. Дроворуб і ведмідь	187
85. Багатий Марко	132	120. Звідки має земля тепло	189
86. Мурашка і голуб	136	121. Лев і комарь	191
87. Білан-капустяник і муха	137	122. Буря	192
88. Битва над Калкою	139	123. По грозі	193
89. Вовк та ягня	141	124. Удосвіта	193
90. Сороханова родина	142	125. Бережи очі	193
91. По двадцяти роках	144	126. Вулиця Шевченка	195
92. Учітеся, брати мої	147		

Шкільні книжки.

Видавництва „Чайка“.

1. Антін Крушельницький: Граматка (Букварь) і Перша танка (з малюнками в трьох барвах), для першого року науки.
2. Антін Крушельницький: Друга читанка (з малюнками) другого року науки.
3. Антін Крушельницький: Третя читанка (з малюнками) для третього року науки.
4. Антін Крушельницький: Пята читанка (з малюнками) для пятого року науки.
5. Антін Крушельницький: Шоста читанка (з малюнками) для шостого року науки.
6. Антін Крушельницький: Сьома читанка для сьомого року науки.
7. Антін Крушельницький: Восьма читанка для восьмого року науки.
8. Антін Крушельницький: Вибір з українського народного письменства I том (1798—1876).
9. Антін Крушельницький: Вибір з українського народного письменства II том (1876—1920).
10. Спиридон Черкасенко: Початок, граматка до науки читання й письма.
11. Спиридон Черкасенко: Рідна школа, читанка друга.
12. Спиридон Черкасенко: Рідна школа, читанка третя.
13. Спиридон Черкасенко: Рідна школа, читанка четверта.
- 14, 15. Спиридон Черкасенко: Короткий курс правопису. I і II частини.
16. Др. Степан Рудницький: Основи землезнання. I том. Початкова географія, для середніх шкіл.
17. Др. Степан Рудницький: Основи землезнання. II том. Географія Європи.
18. Др. Степан Рудницький: Основи землезнання. III том. Географія поза-європейських країн.
19. Др. Степан Рудницький: Основи землезнання. IV том. Загальна географія.
20. Іван Феценко-Чошівський: Економічна географія України.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 15 22 01 021 0